

Aan de slag met Graauw!

Dorpsplan met aanbevelingen en actiepunten voor een leefbare toekomst van Graauw en omstreken

Sander Mooij & Jos de Wilde

Rapport 191

Aan de slag met Graauw!

Dorpsplan met aanbevelingen en actiepunten
voor een leefbare toekomst van Graauw en omstreken

Sander Mooij & Jos de Wilde

Wageningen Universiteit en Researchcentrum

Wetenschapswinkel Wageningen UR

Rapport 191

April 2003

Colofon

Aan de slag met Graauw!
Sander Mooij & Jos de Wilde
Leerstoelgroep Landgebruiksplanning, Wageningen UR

Wetenschapswinkel Wageningen UR, rapportnummer 191
April 2003

ISBN: 90-6754-690-9
Omslag: Andrew Zeegers, Domino Design
Druk: Dick Ernsting
Prijs: € 6,50
www.wur.nl/wewi

Aan de slag met Graauw!

Rapportnummer 191

Sander Mooij & Jos de Wilde, Wageningen, April 2003

Dorpsraad Graauw en omstreken

P.a. Dorpsstraat 42
4569 AK GRAAUW
0114 – 635522
e-mail: Jaberg@zeelandnet.nl
dorpsraadgrauw.port5.com

Deze stichting stelt zich ten doel, zonder winstoogmerk, in voortdurende wisselwerking met bewoners de belangen van de bewoners te behartigen bij gemeentelijke instanties in Hulst c.q. andere organisaties die behulpzaam kunnen zijn om de doelstellingen te verwezenlijken.

Leerstoelgroep Landgebruiksplanning

Wageningen UR
Gebouw 'De Hucht'
Generaal Foulkesweg 13
6703 BJ WAGENINGEN
0317 – 483311
e-mail: Jan.vanNieuwenhuize@wur.nl
www.wau.nl/rpv

De leerstoelgroep houdt zich bezig met onderwijs en onderzoek op het gebied van ruimtelijke planning en inrichting van landelijke gebieden.

Wetenschapswinkel Wageningen UR

Postbus 9101
6700 HB Wageningen
0317-484661
e-mail: wetenschapswinkel@wur.nl
www.wur.nl/wewi
www.wetenschapswinkels.nl

Organisaties die niet over voldoende middelen voor onderzoek beschikken, kunnen terecht bij de Wetenschapswinkel van Wageningen UR. Deze bemiddelt en zoekt ook naar financiën. Aanvragen moeten aansluiten bij de werkgebieden van Wageningen UR: landbouw, milieu, natuur en voeding.

VOORWOORD VAN DE BEGELEIDINGSKOMMISSIE

Voorjaar 2002 benaderde de Dorpsraad Graauw en omstreken de Wetenschapswinkel met het verzoek onderzoek te bemiddelen. De Dorpsraad is zeer actief bezig met de leefbaarheid van het dorp en de omgeving en maakte zich zorgen om de ontwikkelingen die zich op dat vlak afspelen. Daarnaast had zij het verzoek gekregen van de gemeente om een nieuw dorpsplan te maken. Het oude was inmiddels tien jaar oud. Zeker binnen het kader van de gemeentelijke herindeling, die in 2002 aan de orde was, is het zaak de belangen van de kleine kernen binnen de nieuwe gemeente Hulst zo goed mogelijk te onderscheiden en voor het voetlicht te brengen. De Dorpsraad had behoefte aan onderzoek ter ondersteuning van haar activiteiten.

De Wetenschapswinkel heeft hierop contact gezocht met de leerstoelgroep Landgebruiksplanning van Wageningen Universiteit en Researchcentrum. Deze zag goede mogelijkheden om een tweetal studenten als onderdeel van hun opleiding het onderzoek te laten uitvoeren in het kader van een afstudeervak. Sander Mooij en Jos de Wilde hebben de vraag opgepakt. Zij volgen sinds september 2001 de opleiding Landinrichtingswetenschappen, specialisatie recreatie en toerisme, na afronding van de opleiding Plattelandsvernieuwing aan de Hogeschool Delft.

Zij zijn gedurende ruim een half jaar in de problematiek gedoken. Ze hebben veel tijd doorgebracht in Graauw en omgeving, veel gesprekken gevoerd met belanghebbenden en plaatselijke deskundigen, zich verdiept in de theoretische en beleidsmatige context van de problematiek. Al deze informatie en kennis hebben ze verwerkt tot een analyse en tot een opzet voor een dorpsplan. Hun bevindingen vindt u in dit rapport.

De voortgang van het project is regelmatig besproken met de begeleidingscommissie, bestaande uit de studenten, Sander Mooij en Jos de Wilde, Rita Jaberg en Denis Steijaert (Dorpsraad Graauw e.o.), Jan van Nieuwenhuize (Leerstoelgroep Landgebruiksplanning) en Marijke Dohmen (Wetenschapswinkel). Het conceptrapport is tweemaal met het voltallige bestuur van de Dorpsraad besproken.

Het voorliggende rapport wordt aan de gemeente Hulst aangeboden. De Dorpsraad hoopt hiermee de leefbaarheid van Graauw en omgeving op de agenda te krijgen van de plaatselijke en provinciale politiek en zo het plezierige leefklimaat ook voor de komende decennia veilig te stellen. We willen op deze plek iedereen die een bijdrage heeft geleverd aan het totstandkomen van dit rapport bedanken, met name de studenten die er met volle overgave aan hebben gewerkt.

Rita Jaberg
Jan van Nieuwenhuize
Marijke Dohmen

VOORWOORD VAN DE ONDERZOEKERS

In de zomer van 2002 zijn we voor onze studie Landinrichting op zoek gegaan naar een opdracht binnen de 'sociaal-ruimtelijke planning'. Het schrijven van een dorpsplan sloot prima aan bij onze studie en in september konden we starten met het onderzoek. Een eerste oriënterend gesprek en een rondrit in Graauw en omgeving verschaften ons de nodige informatie voor ons onderzoeksvoorstel. De vele literatuur omtrent 'leefbaarheid op het platteland' en aanverwante onderwerpen bood de nodige wetenschappelijke, maar ook praktische ondersteuning. Gaandeweg het proces werd ons meer en meer duidelijk wat er zoal komt kijken bij het ontwikkelen van een dorpsplan.

Tijdens het onderzoek hebben we veel inzicht verkregen in allerlei belangen die van invloed kunnen zijn bij omgevingsvraagstukken en besluitvorming in de praktijk. De kloof tussen beleid en theorie op papier en de werkelijke gang van zaken werd ook hier eens te meer duidelijk. Het categoriseren en rapporteren van de vele en vooral veelzijdige informatie was niet altijd even eenvoudig. In leefbaarheidsvraagstukken komen veel verschillende onderwerpen aan bod, die onderling weer nauw verbonden blijken te zijn. Ook bleken de 15 beschikbare weken tot de Kerst simpelweg te weinig om tot een zinvol eindproduct te komen, waardoor we wat langer door zijn gegaan dan aanvankelijk gepland. We hebben gepoogd de opgedane kennis samen te voegen tot een gevarieerd verslag, waarmee men naar ons idee ook daadwerkelijk iets kan.

Dit afstudeerproject hebben we als een zeer boeiende en leerzame periode ervaren, waarin vele indrukken zijn opgedaan. Zeeuws-Vlaanderen was voor ons beiden een 'nieuwe hoek' van Nederland waar we voordien nog nooit waren geweest. Na de diverse bezoeken aan Graauw en toertochtjes in de omgeving leer je het gebied steeds beter kennen en ga je het ook steeds meer waarderen: het wijde landschap, de dijkjes met slingerweggetjes en de lange 'recht- toe-recht-aan'-wegen, de kreken, de vele hectares akkerbouwland, het haventje van Paal aan de Westerschelde en het ongerepte land van Saeftinghe met op de achtergrond de grote containerschepen. Daarnaast de knusheid van het dorpje, de gezellige sfeer en zeker ook de gastvrijheid van de Zeeuws-Vlamingen die positief hebben bijgedragen aan onze beleving van dit afstudeerproject.

Aan dit onderzoek hebben veel mensen een bijdrage geleverd. In het bijzonder willen we de leden van de begeleidingscommissie noemen. Van de Dorpsraad willen we Rita Jaberg hartelijk bedanken voor haar motivatie, gastvrijheid en de gezellige tijd die we er hebben doorgebracht, en Denis Steijaert voor zijn betrokkenheid en hulp gedurende het gehele project. Van Wageningen UR willen we Jan van Nieuwenhuize (begeleiding vanuit de leerstoelgroep Landgebruiksplanning) en Marijke Dohmen (Wetenschapswinkel WUR) bedanken voor hun tijd, adviezen en belangstelling die zij in het project hebben gestoken, maar ook voor de vrijheid en zelfstandigheid die wij hebben gekregen om aan dit project te werken. Voor de hulp en ondersteuning voor en tijdens de dorpsavond bedanken we Astrid Hendriksen (Bureau Vragenderwijs), die als gespreksleider de avond in goede banen wist te leiden. Tenslotte willen we alle mensen bedanken die meegewerkt hebben aan de interviews en iedereen die op de dorpsavond was. Zonder hen had dit rapport nooit zo 'breed' en kleurrijk kunnen worden.

We hopen dat het verslag bijdraagt aan een leefbare toekomst van Graauw en dat het ondersteuning biedt bij het opdoen van nieuwe ideeën, om gezamenlijk te werken aan de toekomst. Tenslotte speelt de eigen creativiteit van de lezer ook een belangrijke rol bij het interpreteren en vertalen van de informatie naar praktijkoplossingen. We wensen de Dorpsraadleden in ieder geval heel veel succes met hun belangrijke taak!

Sander Mooij & Jos de Wilde

Wageningen Universiteit, 26 februari 2003

Inhoudsopgave

VOORWOORD VAN DE BEGELEIDINGSCOMMISSIE	V
VOORWOORD VAN DE ONDERZOEKERS.....	VII
SAMENVATTING.....	X
1. INLEIDING	1
1.1 ALGEMEEN	1
1.2 DOEL VAN DIT RAPPORT	1
1.3 LEESWIJZER.....	1
2. ALGEMENE SITUATIE, PROBLEEMVERKENNING	3
2.1 INLEIDING.....	3
2.2 SITUERING GRAAUW EN OMSTREKEN	3
2.3 ACHTERGRONDEN	5
2.4 PROBLEEMVERKENNING.....	6
2.5 AANLEIDING DORPSPLAN	7
3. THEORIE EN WERKWIJZE.....	9
3.1 INLEIDING.....	9
3.2 DOELSTELLING	9
3.3 CENTRALE VRAAG EN ONDERZOEKSVRAGEN	10
3.4 GEGEVENSVERZAMELING	11
3.5 ANALYSE EN VERWERKING GEGEVENS	12
4. BELEID: DE KADERS VAN DE OVERHEID	13
4.1 INLEIDING.....	13
4.2 PROVINCIAAL BELEID	13
4.3 GEMEENTELIJK BELEID	16
4.4 HET WATERSCHAP	20
5. GRAAUW DOOR DE OGEN VAN... ..	21
5.1 INLEIDING.....	21
5.2 SCOOP: DE BASIS VOOR VERVOLGONDERZOEK	21
5.3 DE LANDBOUW	23
5.4 NATUUR EN MILIEU	26
5.5 BEDRIJFVIGHEID EN VOORZIENINGEN	29
5.6 RECREATIE EN TOERISME.....	31
5.7 WONINGBOUW	33
5.8 ZORG EN WELZIJN	36
6. DE STEM VAN GRAAUW.....	39
6.1 INLEIDING.....	39
6.2 LANGE TERMIJN	39
6.3 KORTE TERMIJN	41
7. AAN DE SLAG MET GRAAUW!.....	43
7.1 INLEIDING.....	43
7.2 DE TOEKOMSTVISIE VAN GRAAUW	43
7.3 DE MISSIE VAN GRAAUW	45
7.4 VAN VISIE NAAR PLAN.....	45
7.5 WONEN	46
7.6 LEEFOMGEVING EN INFRASTRUCTUUR	48
7.7 WELZIJN EN HET BELANG VAN VRIJWILLIGERS.....	50
7.8 VOORZIENINGEN EN BEDRIJFVIGHEID	51
7.9 WIE IS WAARVOOR VERANTWOORDELIJK ?	52
7.10 TOT SLOT: SLEUTELS TOT SUCCES!	54

GERAADPLEEGDE LITERATUUR	56
BIJLAGE 1: GEINTERVIEWDE PERSONEN.....	61
BIJLAGE 2: THEORETISCHE ACHTERGRONDEN.....	62
BIJLAGE 3: DE 4 SCENARIO'S.....	67
BIJLAGE 4: AANBEVELINGEN BUURTBUSCOMMITTEE.....	69

SAMENVATTING

Algemeen

Graauw is een plattelandsdorpje met bijna 1000 inwoners, behorend tot de gemeente Hulst en gelegen in het oostelijk deel van Zeeuws-Vlaanderen. Deze omgeving bestaat uit open polderlandschap met voornamelijk akkerbouw. Het landschap wordt verder gekenmerkt door dijken, kreken, rust en ruimte. Ten noordwesten van Graauw ligt, nabij de Westerschelde, het Verdrongen Land van Saeftinghe: een groot getijde-natuurgebied. Het stadje Hulst ligt op circa zeven kilometer van Graauw.

Aanleiding

Zoals in veel kleine plattelandskernen staat ook in Graauw de (toekomstige) leefbaarheid onder druk. Diverse voorzieningen zijn verdwenen (bakker, slager, streekbus); enkele leegstaande woningen verkrotten; de woonmogelijkheden voor jongeren zijn beperkt en er heerst onduidelijkheid over herstructurering van een aantal verouderde woningen en mogelijke nieuwbouw. Eén van de pijlers van het dorp, het sociale (verenigings) leven, bloeit zeker nog wel, maar de betrokkenheid lijkt minder te worden dan voorheen.

Ook regionaal vinden ontwikkelingen plaats die van invloed zijn op de leefbaarheid: het nieuwe bestemmingsplan (is in de afrondingsfase), mogelijk oprukkende industrie vanuit Antwerpen, jongeren die wegtrekken, het verdwijnen van het veer bij Perkpolder en de komst van de Westerscheldetunnel bij Terneuzen. Ook landelijk vinden er belangrijke trends en ontwikkelingen plaats. Uiteraard liggen er ook diverse kansen voor Graauw en heeft het dorp sterke punten, die ten behoeve van de leefbaarheid wellicht (beter) benut kunnen worden.

De Dorpsraad van Graauw zet zich in voor de leefbaarheid van Graauw en omstreken (inclusief Paal, Scheldevaartshoek en Zandberg). Middels overleg met de gemeente probeert zij lokale problemen aan het licht te brengen en met oplossingen te komen. De invloed op het beleid blijkt echter beperkt; men voelt zich regelmatig tekort gedaan. Anderzijds is het voor de gemeente niet altijd duidelijk wat men nou écht wil in Graauw, terwijl men toch keuzes moet maken ten aanzien van de uitvoering en financiering. Vandaar de behoefte aan een actueel, onafhankelijk geschreven plan met een gezamenlijke toekomstvisie voor Graauw; om huidige knelpunten aan te pakken, maar ook om voortijdig op nieuwe kansen en bedreigingen in te kunnen spelen. Het plan vormt geen 'status quo', maar is onderdeel van een proces. Een dorpsplan kan ook nooit 'volledig' zijn. Belangrijk is dat de Graauwenaren zich in het plan kunnen vinden en dat zowel de Dorpsraad als de gemeente ermee uit de voeten kunnen.

Werkwijze

De informatie voor dit onderzoek is verzameld middels literatuuronderzoek, gesprekken met de Dorpsraad en een twintigtal interviews met belanghebbende organisaties en personen (onder meer met: Woningbouwvereniging, Zuidelijke Land en Tuinbouw Organisatie, Thuiszorg, Zeeuws Landschap, Fietzersbond, VVV Zeeuws-Vlaanderen en de Gemeente Hulst).

Daarnaast is een dorpsavond georganiseerd, bijgewoond door circa 75 Graauwenaren. Aan de hand van een viertal scenario's werden de mensen in groepjes actief aan het denken gezet over de mogelijke toekomst van Graauw. De (gezamenlijke) bevindingen hebben geleid tot een toekomstvisie, een dorpsmissie en een lijst van praktische verbeterpunten.

Beleid: de kaders van de overheid

De provincie, het waterschap en met name de gemeente geven aan binnen welke kaders Graauw zich mag ontwikkelen. Speerpunten die zowel door de provincie als de gemeente worden nagestreefd, zijn het behoud van de zogenaamde Zeeuwse basiskwaliteiten zoals rust, ruimte en openheid. Ook belangrijk zijn de nieuwe economische dragers voor de landbouw, veilig en duurzaam verkeer en een bescheiden groei van wonen en werken (in het geval van Graauw evenredig met de

aanwas van de autochtone bevolking). Vanwege de toenemende vergrijzing zal het zorgsysteem anno 2003 moeten veranderen. Ouderen zullen steeds meer zorg aan huis moeten kunnen krijgen. Daarnaast beloven zowel de gemeente als de provincie om meer aandacht te schenken aan de wensen van bewoners, met name vanuit de kleine kernen. Leefbaarheid wordt een voorname speerpunt. Het schrijven van dorpsplannen als dit wordt daarom gestimuleerd.

Interviews

De interviews hebben inzicht gegeven in onder meer de visies, doelen, taken en denkwijzen van verschillende belanghebbende actoren in Oost-Zeeuws-Vlaanderen en wat er zoal speelt specifiek in Graauw en omgeving, alsmede de (tegengestelde) belangen die van invloed kunnen zijn bij omgevingsvraagstukken en besluitvorming in de praktijk. De gegevens uit de interviews zijn gegroepeerd in de volgende thema's: landbouw, natuur & milieu, bedrijvigheid & voorzieningen, recreatie & toerisme, woningbouw en zorg & welzijn. Per thema zijn voor Graauw en omgeving de sterke en zwakke punten alsmede de (externe) kansen en de bedreigingen in kaart gebracht. Tevens wordt gerefereerd aan het onderzoek van het Zeeuwse onderzoeksinstituut Scoop.

Dorpsavond

De dorpsavond leverde enerzijds concrete punten op voor de korte termijn, en anderzijds werd duidelijk hoe de Graauwenaren tegen de toekomst aankijken en wat men belangrijk vindt voor het dorp. Over het algemeen is men tevreden over het wonen in Graauw en veel hoeft er wezenlijk niet te veranderen. Toch zijn er wel degelijk wensen en noodzakelijk geachte verbeteringen en (beleids)veranderingen, samengevat in een toekomstvisie voor Graauw en omstreken. Hierin is een onderverdeling gemaakt in vier omgevingscategorieën, te weten: sociaal-ruimtelijk (uiterlijk en inrichting van de leefomgeving), sociaal-cultureel (sociale leven, identiteit, sfeer), sociaal-economisch (bestaanszekerheid, werk) en politiek-bestuurlijk (de relatie gemeente – burgers). De toekomstvisie vormt de basis voor de missie voor Graauw:

"Graauw is een kleinschalig, rustig en aantrekkelijk plattelandsdorp in het Zeeuwse polderland, waar jong en oud zich veilig, vertrouwd en betrokken voelen, en waar iedereen de ruimte heeft om te bouwen aan zijn of haar toekomst, zover daarvoor draagvlak is binnen de gemeenschap. Voor Graauw worden voorwaarden geschapen voor een sterke sociale en economische binding, zowel binnen de gemeenschap als binnen de gemeente Hulst."

Actiepunten en aanbevelingen

Zeer belangrijk is het besef van de samenhang tussen de verschillende leefbaarheidsthema's. Daarnaast is de toekomst van Graauw mede afhankelijk van de doelstellingen van betrokken partijen, beleidskeuzes 'van bovenaf', nieuwe ontwikkelingen én de (financiële) middelen die ter beschikking staan: allerlei onzekerheden dus. De actiepunten en aanbevelingen die op grond van de omgevingsanalyse en toekomstvisie worden aangereikt zijn onderverdeeld in passende thema's. De belangrijkste punten worden in beknopte vorm genoemd.

Wonen in Graauw

Vanwege de complex samenhangende en steeds weer terugkerende problemen rond het 'wonen' wordt geadviseerd in samenwerking met de woningbouwvereniging, gemeente Hulst en Dorpsraad een volkshuisvestingsplan op te stellen voor woningbeleid op maat in de komende 15 jaar, met hierin: inzicht in zowel de kwantitatieve als kwalitatieve vraag in Graauw, maatregelen om het tweede woningbezit te remmen, preventief krottenbeleid, handvatten voor jongeren die in Graauw willen wonen en helderheid inzake de 'contingenten-voorraad' van Graauw alsmede de gevolgen van herstructurering.

Leefomgeving en infrastructuur

De kwaliteit van de leefomgeving van Graauw en de buurtschappen is goed, maar kan op verschillende punten worden verbeterd: meer onderhoudswerkzaamheden in Graauw, de kreek beter benutten, meer openbaar groen, kleinschalige speel- en recreatiemogelijkheden alsmede uitlaatmogelijkheden voor honden; daarnaast aanpak

van de reconstructie van krotten en slecht onderhouden wegen en zorgen voor verkeersveiligheid.

Actiepunt: de exacte verbeterpunten verder inventariseren en verwerken in een actielijst, vervolgens duidelijke afspraken maken met de gemeente omtrent de verantwoordelijkheden van werkzaamheden. Vrijwillige initiatieven kunnen met de Dorpsraad worden besproken. Wat betreft groene, recreatieve initiatieven moet in nauw overleg met de betrokken landeigenaren, bewoners, deskundigen en de Dorpsraad bekeken worden wat er gewenst wordt en wat mogelijk is, waarna overleg met de overheid duidelijkheid moet geven omtrent de vraag of en hoe het uitvoering kan worden gerealiseerd.

Welzijn, het sociale leven en het belang van vrijwilligers

- ?? De leefbaarheid is gebaat bij een goede sociale structuur. Onderlinge ontmoeting bevordert de sfeer en de betrokkenheid. Het verenigingsleven is afhankelijk van de inzet van vrijwilligers en het belang van hen moet voor iedereen duidelijk zijn. Nieuwe leden zullen door verenigingen actief geworven moeten worden; ze komen niet meer vanzelf.
- ?? Kwaliteit van sociale voorzieningen, zoals de sportaccommodaties en het gemeenschapshuis, moet gewaarborgd blijven. Bij noodzakelijke vernieuwingen zal de gemeente voldoende ondersteuning moeten bieden.
- ?? Ouderen willen vaak het liefst zo lang mogelijk in Graauw blijven wonen, terwijl de mantelzorg naar verwachting af zal nemen. Er zal daarom voldoende erkenning en ruimte moeten zijn voor mensen die mantelzorg verlenen. Voor zover de gemeente hiervoor mogelijkheden heeft, zal zij zich hier hard voor moeten maken (blijk van waardering). Voor wat betreft zorg kunnen ook integrale 'servicepunten' een rol gaan spelen.
- ?? Er zal naar een ruimte moeten worden gezocht waar jongeren elkaar 'anoniem' kunnen ontmoeten. Voorkomen moet worden, dat dit een averechtse uitwerking zal hebben. Suggesties hiervoor zijn onder meer het nieuwe schoolplein en het Gemeenschapshuis. Om inzicht in de leefwereld van jongeren te krijgen is een actieve benadering van belang, waarbij een goede vertrouwensband met jongeren belangrijk is.

Voorzieningen en bedrijvigheid

- ?? Anno 2003 is het voorzieningenniveau nog acceptabel, maar alertheid is gewenst. De gemeente en andere belanghebbenden zullen hier regelmatig op gewezen moeten worden.
- ?? Zowel startende als reeds aanwezige ondernemers moeten van de gemeente kansen krijgen. Uitbouw van bestaande bedrijven moet niet ontmoedigd worden, maar eerder gestimuleerd. Daarbij moet de bedrijvigheid wel passen binnen het dorp.
- ?? De belangrijkste rol ligt bij de Graauwenaren zelf; bedrijven en voorzieningen blijven alleen bestaan als zij (de 'klanten') hier draagvlak voor creëren. Ook nieuwe initiatieven zullen veelal van de bewoners zelf moeten komen.
- ?? Omdat behoud van essentiële voorzieningen op den duur niet (meer) haalbaar zou kunnen zijn, moet nu al serieus naar de mogelijkheden van multifunctionele 'servicepunten' worden gekeken. Dit is in eerste plaats een taak voor de overheid en de middenstand zelf.
- ?? Het slagen van het buurtbusproject is vooraf moeilijk in te schatten. Van de gemeente wordt blijvende en toenemende aandacht verwacht met betrekking tot het mobiliteitsprobleem bij met name de 'risicogroepen' (ouderen, jongeren en vrouwen).

Taken en verantwoordelijkheden

In het plan wordt de nadruk gelegd op de aanpak van het vervolgtraject. Centraal daarbij staat goede communicatie en een duidelijke afbakening van verantwoordelijkheden en taken.

- ?? Van de Graauwenaren zelf wordt verwacht dat zij problemen van algemeen dorpsbelang signaleren, dit aankaarten bij de Dorpsraad en eventueel meedenken over oplossingen. Daarnaast kunnen zij helpen door zich sociaal en open op te stellen en, op wat voor wijze dan ook, een bijdrage te leveren aan het dorp.

- ?? De Dorpsraad fungeert als intermediair en vertolkt de stem van de Graauwenaren in de vorm van wensen en ideeën richting de gemeente. In plaats van uitvoering van beleid houdt de Dorpsraad zich bezig met een tactische manier van invloed uitoefenen op dit beleid. Middels werkgroepjes, bestaande uit dorpsraadleden, geïnteresseerde Graauwenaren en externe deskundigen kunnen actiepunten en wensen in de praktijk aangepakt worden. Het plan gaat hier verder op in.
- ?? Van de gemeente Hulst wordt verlangd dat de huidige overlegstructuur met de Dorpsraad wordt herzien. In praktische zin betekent dit dat de Dorpsraad voldoende moet worden gefaciliteerd en goed op de hoogte moet worden gehouden van plannen, besluiten en ontwikkelingen binnen de gemeente.

Tot slot worden aandachtspunten en succesfactoren gegeven die, door alle partijen ter harte genomen dienen te worden. Opgepast moet worden voor een overhaaste aanpak zonder duidelijke visie. Vereist zijn onder meer: voldoende inzicht in de lokale situatie, bereidheid om te investeren in tijd, geld en menskracht, een goede (informele) vertrouwensrelatie met de partners, voldoende draagvlak bij de achterban en het inleveren van een 'stukje eigenbelang' voor het collectieve dorpsbelang.

Zicht op Graauw

1. INLEIDING

1.1 Algemeen

“Hoe kunnen we Graauw leefbaar houden en waar willen we in de toekomst met ons dorp heen?” Dat is kort gezegd de kwestie waar het in dit rapport om draait en waar geprobeerd wordt een antwoord op te geven. Of beter gezegd: waarvoor handvatten worden aangedragen, want het geven van kant en klare oplossingen blijkt niet altijd meteen mogelijk. Er bestaat dan ook geen standaardrecept om een plattelandsdorp als Graauw ‘leefbaar’ te houden.

Overigens, wanneer in dit verslag wordt gesproken over Graauw, wordt hiermee het werkgebied van de Dorpsraad bedoeld. Dit bestaat naast de woonkern Graauw uit de buurtschappen Paal, Zandberg, Scheldevaartshoek en het omliggende buitengebied. In vroegere tijden vormde dit de gemeente Graauw.

Voor het slagen van een dorpsplan zal veel afhangen van de bereidwilligheid van overheden en andere belanghebbende organisaties. Daarnaast zijn het natuurlijk de Graauwenaren zélf, die op allerlei manieren bij kunnen dragen aan een leefbare woonomgeving. Leefbaarheid hangt complex samen met vele factoren en allerlei (tegengestelde) belangen. Wat de een belangrijk vindt, kan door de ander juist wel als nadelig worden ervaren. Voorwaarde is daarom dat men, ten behoeve van het collectieve ‘dorpsbelang’, soms ook bereid moet zijn een stukje eigen belang in te leveren. Breed draagvlak gaat altijd ten koste van bepaalde doelstellingen en standpunten. Gebleken is dat de leefbaarheid uiteindelijk vooral bepaald wordt door de mensen zelf.

1.2 Doel van dit rapport

In dit rapport worden de relevante leefbaarheidsthema’s voor Graauw en omgeving vanuit verschillende oogpunten belicht en puntsgewijs samengevat, waarna actiepunten en aanbevelingen zijn geformuleerd om mee aan de slag te gaan. De aanbevelingen dienen echter niet perse opgevat te worden als noodzakelijke consequenties van onderzoeksresultaten. De toekomst van Graauw is mede afhankelijk van de doelstellingen van betrokken partijen, beleidskeuzes ‘van bovenaf’, nieuwe ontwikkelingen én de (financiële) middelen die ter beschikking staan. Dat geeft ook aan dat een dorpsplan nooit volledig kan zijn. Het is daarom waarschijnlijk dat er mensen met verbeterpunten of ideeën komen die niet specifiek worden genoemd, maar die wel degelijk passen binnen de geschetste kaders en mogelijk ook veel medestanders hebben.

Dit rapport vormt over het geheel genomen dus een ‘houvast’ voor de toekomst en geeft inzicht in de huidige knelpunten en de mogelijkheden om gezamenlijk iets te bereiken. Voor zover mogelijk worden er concrete maatregelen gegeven, maar bovenal is het een overzicht waaruit mensen uit het werkveld en bewoners ideeën en inspiratie kunnen opdoen en waar ze aan kunnen refereren.

1.3 Leeswijzer

Na deze inleiding worden in hoofdstuk 2 de algemene kenmerken van Graauw en omgeving beknopt beschreven. Daarna volgt een stukje geschiedenis waarin de veranderingen in plattelandsdorpen worden geschetst. Dit is ter verduidelijking van de probleemverkenning, waarin de specifieke situatie voor Graauw besproken wordt. Hieruit volgt feitelijk de aanleiding van dit onderzoek.

Hoofdstuk 3 gaat in op de theoretische achtergronden van het onderzoek. De doelstelling, de centrale vraag en de onderzoeksvragen worden besproken en de werkwijze wordt toegelicht en verantwoord.

In hoofdstuk 4 wordt het overheidsbeleid dat van belang is voor de toekomstige ontwikkeling van Graauw uitgelicht. Allereerst komen de visies en speerpunten van het

provinciale beleid aan bod. Vervolgens wordt het huidige gemeentelijke beleid op de loop genomen, waarbij met name sociaal-ruimtelijke aspecten behandeld worden.

In hoofdstuk 5 worden Graauw en omgeving bekeken door de ogen van diverse belanghebbende organisaties en personen. Hierbij is voor het overzicht een indeling gemaakt in de onderwerpen: landbouw, natuur & milieu, bedrijvigheid & voorzieningen, recreatie & toerisme, woningbouw en zorg & welzijn. Per onderwerp worden concluderende SWOT-analyses gemaakt of de hoofdpunten samengevat. Daarnaast wordt in dit hoofdstuk gerefereerd aan de resultaten van het onderzoek dat SCOOP (Zeeuws instituut voor zorg, welzijn en cultuur) gehouden heeft onder kleine kernen in de gemeente Hulst.

Hoofdstuk 6 gaat over de resultaten van de dorpsavond voor de inwoners van Graauw. Hun visies en ideeën ten aanzien van de lange termijn alsmede de knelpunten en wensen voor de korte termijn worden in kaart gebracht. Daarnaast wordt er verwezen naar het apart verschenen verslag van de dorpsavond.

Tenslotte is in hoofdstuk 7 een gezamenlijke toekomstvisie voor Graauw uiteengezet, welke is gebaseerd op de voorgaande analyses. Hieruit volgt de missie van Graauw. Vervolgens wordt de brug gelegd naar het daadwerkelijke dorpsplan. Hierin wordt per thema de huidige situatie overzichtelijk samengevat, waarna actiepunten en maatregelen geformuleerd worden. Tevens worden in dit hoofdstuk de 'verwachte' taken en verantwoordelijkheden beschreven voor de gemeente, de Dorpsraad en de Graauwenaren zelf. Verder worden algemene adviezen gegeven voor een succesvolle communicatie.

De Graauwse Kreek

2. ALGEMENE SITUATIE, PROBLEEMVERKENNING

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden vanuit een 'verleden perspectief' de van belang zijnde achtergronden geschetst, die de leefbaarheid op het platteland sterk hebben beïnvloed. Hiermee kan een beter inzicht worden verkregen in de huidige situatie van kleine plattelandsdorpen in het landelijk gebied, waartoe ook Graauw behoort. Na deze achtergronden wordt vervolgens de stap gemaakt naar de aanleiding tot het dorpsplan. Allereerst zal nu een korte algemene beschrijving worden gegeven van Graauw en haar omgeving.

2.2 Situering Graauw en omstreken

Graauw is gelegen in het oostelijk deel van Zeeuws-Vlaanderen (zie figuur 1a en 1b), en behoort tot de gemeente Hulst. Hulst is één van de drie overgebleven gemeenten die Zeeuws-Vlaanderen telt, sinds de samenvoeging met de gemeente Hontenisse in 2003. Naast de woonkern Graauw behoren ook de kleinere buurtschappen Paal (ten noorden), Zandberg (ten zuiden) en Scheldevaartshoek (ten westen) tot het werkgebied van de Dorpsraad Graauw. Tegenwoordig telt Graauw een kleine 1000 inwoners (961 per 1-1-2002).

Het gebied rond Graauw is zeer open en net als geheel Zeeuws-Vlaanderen tamelijk dunbevolkt (voor Nederlandse begrippen). Er bevinden zich diverse omdijkte polders, bestaande uit relatief grote kavels met voornamelijk akkerbouw. Veel geteelde producten zijn bieten, uien, tarwe en (consumptie)aardappelen. Daarnaast is er nog wat fruitteelt.

Figuur 1a:
De ligging van Graauw en
omstreken in Nederland
en Zeeuws-Vlaanderen

Figuur 1b: Graauw en omstreken

een afwateringsfunctie.

zichtbaar zijn.

Graauw.

2.3 Achtergronden

Leefbaarheid

Eenvoudig gezegd is leefbaarheid de waardering die een individu toekent aan zijn of haar omgeving. Hieruit blijkt al dat leefbaarheid geen eenduidig begrip is. Een dorp kan voor de één leefbaar zijn en voor de ander juist niet. Wel kan over het algemeen gesteld worden dat de leefbaarheid in veel kleine kernen in het landelijk gebied in het geding is gekomen. Verschillende ontwikkelingen zijn hierbij van belang: globalisering van de economie, het uiteenvallen van de sociale structuur en de individualisering van het bestaan.

“Leefbaarheid en de daarmee verband houdende sociale en culturele ontwikkelingen, vormen een rivier met stromingen, neren, kolken en stroomversnellingen. Dijken, overloopbekkens en kanalisering in de vorm van maatschappelijke initiatieven en beleid moeten die rivier in goede banen leiden. De stroomsterkte ervan wordt beïnvloed door een krachtige onderstroom. Die bestaat uit economische en ruimtelijke ontwikkelingen” (Janssen en Lammerts, 1999).

Leefbaarheid verandert door sociale en culturele ontwikkelingen. Hoe gaan mensen met elkaar om? In hoeverre is men op elkaar aangewezen? Beleid en maatschappelijk initiatief proberen dit in goede banen te leiden en hiervoor voorwaarden te scheppen. De kracht van deze ontwikkelingen is afhankelijk van de ruimtelijke en economische situatie. Het begrip leefbaarheid is al sinds begin jaren '70 een begrip bij de overheid, maar begin jaren negentig werd naast leefbaarheid ook 'plattelandsvernieuwing' een begrip. Dit moest het antwoord zijn op de onvermijdelijke functieverandering van het platteland. Sindsdien zijn leefbaarheid en plattelandsvernieuwing punten op de politieke agenda.

De stille revolutie: schaalvergroting en het verdwijnen van voorzieningen

In nagenoeg alle dorpen in het landelijk gebied zijn het aanzien en de sfeer in de loop van de tijd langzamerhand veranderd. Als gevolg van de zogenaamde 'stille revolutie', die zich sinds de jaren 50 van de vorige eeuw op het platteland voltrok, nam het aantal ondernemingen sterk af. Door de mechanisering en rationalisering van de landbouw, verbeterde productiemethoden (ook in de niet-agrarische sector) en andere technologische ontwikkelingen was schaalvergroting vereist om te kunnen overleven. Hierdoor verdween veel kleinschalige bedrijvigheid uit de dorpen.

Voor de bevolkingssamenstelling betekende dit vergrijzing en ontgroening, als gevolg van de afnemende lokale werkgelegenheid. Daarnaast was er de komst van 'import': vaak oudere en welgestelde stedelingen die veelal van een rustige oude dag willen genieten en zich niet zo nodig hoeven te mengen in het sociale dorpsleven. Dit wordt ook wel 'pensioensmigratie' genoemd. De bereikbaarheid voor kleine kernen verslechterde doordat streekvervoer werd beperkt of zelfs verdween, terwijl de verkeersdruk toenam. Veel (sociale) voorzieningen verdwenen en de toenemende druk van de oprukkende stad in de vorm van onder meer bedrijventerreinen (horizonvervuiling) en nieuwe infrastructuur betekende daarnaast verstoring van rust, ruimte en natuur. De bestaansonzekerheid onder de agrarische plattelandsbewoners neemt toe, evenals de maatschappelijke kritiek op de agrarische bedrijfsvoering. Overproductie was de voornaamste oorzaak van dit probleem. Steeds meer regelgeving vanuit Den Haag en Europa was het gevolg, maar net zo goed de toenemende invloed vanwege het milieu (o.a. Fuchs, 2000 ; Janssen en Lammerts, 1999).

Effecten van de individualisering: ruimtelijke keuzevrijheid

Misschien wel de belangrijkste trend die tegenwoordig van invloed is op de leefbaarheid is de 'individualisering'. Mensen zijn steeds meer individueel verantwoordelijk voor de invulling van hun eigen bestaan. Mensen zijn mondiger, zelfbewuster en stellen hoge eisen. Men heeft ten opzichte van vroeger een grote keuzevrijheid. Voor veel mensen biedt deze keuzevrijheid nieuwe kansen en mogelijkheden, die voor eerdere generaties nooit denkbaar waren. Werken in de stad en wonen in het dorp of verre vakantiehuizen. Kortom: de wereld lijkt kleiner te

worden. Voor anderen brengt dit echter voornamelijk onzekerheden en bedreigingen omdat ze steeds minder vanzelfsprekend kunnen uitgaan van bijvoorbeeld burenhulp en mantelzorg. Deze keuzevrijheid is ook veelal de oorzaak van het wegvallen van draagvlak voor lokale voorzieningen (bijvoorbeeld de buurtsuper). Daarbij is de mobiliteit (bewegingsvrijheid) van groot belang. Mobiliteit van de plattelandsbewoners speelt een sleutelrol in de relatie tussen leefbaarheid en keuzevrijheid. De mate van mobiliteit bepaalt hoe men gebruik kan maken van de mogelijkheden die er liggen buiten het dorp. Ook hier geldt weer dat de één veel meer van kan profiteren dan de ander (Janssen en Lammerts, 1999).

Ontwikkelingen op het platteland hangen nauw met elkaar samen en beïnvloeden elkaar ook onderling. Afhankelijk van de plaatselijke situatie kunnen de ontwikkelingen bewegen naar twee uitersten. In het ene uiterste vindt er een totale leegloop plaats, waarna er een verlaten gehucht overblijft. In het andere uiterste wordt het dorp 'opgeslokt' door de stad. Duidelijk is bij beide ontwikkelingslijnen dat, wanneer men alles op zijn beloop laat, de kans bestaat dat de leefbaarheid flink in het geding komt en er van een eens zo levendig dorpje weinig overblijft.

Tegenreactie: initiatieven van onderaf

Als tegenreactie op de veelal negatief ervaren ontwikkelingen komen er vanuit vrijwel ieder dorp initiatieven die zich, in wat voor vorm dan ook, inzetten voor de lokale leefbaarheid. De gedrevenheid is veelal groot en aan creativiteit en ideeën om lokale problemen op te lossen is vaak geen gebrek.

Toch is het meestal zo, dat met een groot deel van de mogelijke oplossingen weinig gebeurt. Veel ideeën belanden in de kast of er wordt slechts in beperkte mate gehoor aan gegeven. Bovendien verzanden veel initiatieven in allerlei (juridische) procedures of vormen de streek- en bestemmingsplannen een beletsel, waarachter overheden zich soms lijken te verschuilen. Geld en macht zijn uiteindelijk bepalend voor beslissingen en deze zijn in handen van de overheden en het bedrijfsleven. De uiteindelijke invloed van de dorpsbewoners op lokale beleidsbeslissingen is dan ook in veel gevallen beperkt. Overigens is het bij het instandhouden en verbeteren van de leefbaarheid niet zo dat alleen lokale en praktische knelpunten opgelost dienen te worden. De leefbaarheid wordt ook (in)direct steeds vaker bepaald door ontwikkelingen op regionaal of landelijk niveau. Het is dus essentieel om ook op grotere schaal de verschillende kansen en bedreigingen in kaart te brengen en een gezamenlijke visie te ontwikkelen, waarbij de wensen en visies van de bewoners nauw betrokken worden.

2.4 Probleemverkenning

Ook in Graauw is de leefbaarheid in het geding gekomen. Tijdens het eerste gesprek met de Dorpsraad (september 2002) en uit een aantal krantenartikelen kwamen al verschillende punten naar voren. Zo zijn diverse winkels en dienstverlenende voorzieningen in de loop van de tijd gestopt zonder dat er nieuwe voor in de plaats kwamen. De streekbusverbinding is in 1998 opgeheven en de belbus rijdt sinds begin 2002 niet meer. Inmiddels is er overigens een vergevorderd initiatief om op basis van vrijwilligers een buurtbus te laten rijden op gezette tijden.

Er vindt in zekere mate verpaupering plaats door verkrotting en de slechte toestand van de Achtereindstraat, waarvan de reconstructie al enkele jaren op zich laat wachten. Aan de andere kant zijn veel jongeren, die in Graauw op zichzelf willen wonen, genoodzaakt elders woonruimte te zoeken. Ook werken er in Graauw verschillende laboranten uit de streek die uit praktische overwegingen wel graag in Graauw zouden willen wonen. Voor hen zijn er tot nu toe ook weinig mogelijkheden.

Wat de woningbouw betreft zijn er wel plannen voor flinke uitbreiding. De gemeente heeft een bouwkwavel aangewezen waar 40 tot 60 woningen kunnen komen. Het stuk is echter voortijdig opgekocht door een projectontwikkelaar. Het is onduidelijk hoe de nieuwbouwplannen zich zullen ontwikkelen en wat de gevolgen uiteindelijk voor de leefbaarheid zullen zijn.

Ook op regionaal niveau doen zich ontwikkelingen voor, die de leefbaarheid kunnen beïnvloeden. Sinds maart 2003 is het veer Kruiningen – Perkpolder uit de vaart, door het in werking treden van de Westerscheldetunnel. Het is waarschijnlijk dat er nog diverse andere (mogelijke) ontwikkelingen zijn, die een bedreiging kunnen vormen voor de leefbaarheid in Graauw. Bedreigingen die wellicht ook kansen met zich meebrengen.

2.5 Aanleiding dorpsplan

De Dorpsraad van Graauw zet zich in voor de leefbaarheid van Graauw en omstreken. Middels overleg met de gemeente probeert de Dorpsraad regelmatig lokale problemen aan het licht te brengen en met oplossingen te komen. De politiek luistert wel naar de ideeën en wensen en geeft ook een blijk van waardering voor de activiteiten van de Dorpsraad. Toch is de invloed op overheidsbeslissingen in de praktijk beperkt. Ook voelt Dorpsraad zich regelmatig aan het lijntje gehouden of met een kluitje in het riet gestuurd. Werkzaamheden worden uitgesteld of zaken worden op de lange baan te geschoven. Aan de andere kant is er ook vanuit de gemeente de behoefte aan een dorpsvisie waarin de stem van de inwoners gehoord wordt.

Vandaar de behoefte aan een actueel, onafhankelijk geschreven werkplan met een visie op het toekomstige Graauw; een plan dat kan worden gebruikt om huidige knelpunten en problemen aan te pakken, maar ook om problemen aan te zien komen en voortijdig in te kunnen spelen op allerlei ontwikkelingen (nieuw bestemmingsplan dat al in de afrondingsfase is, leegloop, oprukkende industrie, verdwijnen van het veer etc). Uiteraard zijn er ook diverse kansen voor Graauw en sterke punten van het dorp. Die kunnen wellicht (beter) benut worden. Belangrijk is dat de Graauwenaren zelf zich in het dorpsplan kunnen vinden en dat ook de overheid – in het bijzonder de gemeente Hulst – ermee uit de voeten kan.

3. THEORIE EN WERKWIJZE

3.1 Inleiding

Aansluitend op de probleemverkenning en de aanleiding uit het vorige hoofdstuk, wordt nu ingegaan op het theoretische deel van het onderzoek. Het grootste deel hiervan staat in Bijlage 2 nader toegelicht, waarin de keuzes ook toegelicht worden. Vervolgens wordt de werkwijze beschreven. Allereerst volgen nu de doelstelling, de centrale vraag en de deelvragen.

3.2 Doelstelling

De onderzoeksdoelstelling, herleid uit de probleemverkenning luidt:

Het realiseren van een actueel dorpsplan voor Graauw en omstreken ter bevordering van de leefbaarheid, met een toekomstvisie voor de lange termijn en, daarbinnen passend, handvatten voor het oplossen van actuele knelpunten en voor het invulling geven aan wensen op de korte en middellange termijn.

Dit gebeurt:

- ?? op basis van een analyse en beoordeling van de huidige situatie en de van belang zijnde ontwikkelingen in het dorp en de omgeving;
- ?? in nauwe samenwerking met de wensen en meningen van bewoners en diverse belanghebbende organisaties.

Toelichting

Het dorpsplan is dus tweeledig. Enerzijds wordt er een strategische visie ontwikkeld voor Graauw e.o. op de lange termijn (2015). Dit gebeurt in samenspraak met de bewoners en belanghebbende organisaties. Deze visie schetst de kaders waaraan toekomstig beleid getoetst kan worden. De visie dient realistisch te zijn, voort te bouwen op de huidige situatie en ontwikkelingen en in te spelen op (mogelijke) toekomstige ontwikkelingen. Anderzijds worden er in het dorpsplan handvatten aangedragen om de meer praktische (lokale) problemen en knelpunten op de korte termijn aan te pakken. In het licht van de gevormde toekomstvisie staan deze dan niet meer op zichzelf, maar zijn wezenlijk onderdeel van het veranderingsproces in de richting van de gekozen visie.

Het dorpsplan vormt desondanks geen status-quo, maar een instrument om het 'proces' te ondersteunen, en om mogelijke toekomstige problemen voortijdig aan te zien komen. Net zoals de actuele knelpunten, staat ook het dorp Graauw in dit dorpsplan niet op zichzelf. Om aansluiting te vinden bij regionale en soms provinciale ontwikkelingen en netwerken is er ook over de gemeentegrenzen heen gekeken.

Duidelijk moet worden 'wie wat zou kunnen doen', en welke middelen daarvoor benut kunnen worden. De (juridische) status van een dorpsplan is onduidelijk, maar getracht zal worden om het plan zo goed mogelijk ingebed te krijgen in het gemeentelijke beleid.

Verder is het de bedoeling dat het dorpsplan enthousiasmerend is en mensen motiveert. De inzet en wil van de Graauwenaren zelf speelt immers een belangrijke rol als het gaat om het behouden en verbeteren van de leefbaarheid.

3.3 Centrale vraag en onderzoeksvragen

Uit de doelstelling volgt de onderstaande centrale vraag:

“Welke mogelijkheden zijn er voor Graauw en omstreken, om de leefbaarheid van de huidige situatie van het dorp te verbeteren?”

Deze (zeer globale) vraag wordt verder geoperationaliseerd in het onderzoeksdesign. Dit staat, tezamen met de theoretische achtergronden beschreven in Bijlage 2.

Aan de hand van het onderzoeksdesign zijn, in drie onderdelen, de onderstaande onderzoeksvragen geformuleerd.

Analyse van de huidige situatie

1. Wat zijn de fysieke en ruimtelijke kenmerken van Graauw en omstreken?
2. Wat zijn de sociale en maatschappelijke kenmerken van Graauw en omstreken?
3. Welke trends en ontwikkelingen spelen zich op regionaal, (inter)nationaal niveau af en welke invloed hebben zij op het sociale en ruimtelijke klimaat van Graauw?
4.
  - a) Met welke actoren (belanghebbende organisaties) heeft Graauw e.o. mogelijk te maken en wat zijn hun doelen, functies en middelen?
  - b) Wat zijn de visies van deze (groepen) actoren ten aanzien van de toekomstige ontwikkeling van Graauw en de regio Oost-Zeeuws-Vlaanderen?
  - c) Welke spanningsvelden en overeenkomsten bestaan er ten aanzien van de visies van verschillende actoren?
5. Welke sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen levert deze analyse?

Gezamenlijke toekomstvisie | Strategisch

6. Hoe ziet de gemeenschap de huidige situatie en ontwikkelingen in Graauw...
  - a) in sociaal-ruimtelijk opzicht?
  - b) in sociaal-cultureel opzicht?
  - c) in sociaal-economisch opzicht?
  - d) in politiek en bestuurlijk opzicht?
7. Welke wensen en ideeën zijn er voor het verbeteren van de leefbaarheid van Graauw?

Actieplan | Operationeel

8. Welke ontwikkelingsrichting is aan te bevelen voor de komende tien jaar en welke gezamenlijke toekomstvisie levert dit op? Welke consequenties volgen uit de gezamenlijke toekomstvisie ten aanzien van actuele problemen en knelpunten, en voor nog te nemen stappen in het toekomstige proces?
9. Op welke wijze (wat, wanneer, door wie, met wie) kunnen wensen omgevormd worden in actiepunten, en welke (communicatie)middelen zijn nodig om het proces op gang te krijgen?

Deze onderzoeksvragen zijn vrij algemeen geformuleerd en dienden als kader voor het onderzoek. In een kwalitatief sociaal-ruimtelijk onderzoek als dit, heeft men te maken met veel verschillende 'variabelen', waarvan de waarden veelal subjectief zijn (wat is bijvoorbeeld een aantrekkelijke woonomgeving?). Leefbaarheid is immers een veelomvattend begrip wat verschillend geïnterpreteerd kan worden. Daarnaast komen gedurende het onderzoek veel gebiedsspecifieke aspecten naar boven, wat vraagt om een gebiedsgerichte benadering. Het is daardoor onmogelijk en ook niet noodzakelijk om van tevoren te weten wat en op welke wijze er onderzocht gaat worden. Heldere doelen en afbakeningen van tevoren zijn evenwel zeer zinvol, om niet te verzanden in eindeloze 'verdieping' in bepaalde onderwerpen.

3.4 Gegevensverzameling

Voor het verzamelen van de benodigde onderzoeksgegevens kan onderscheid worden gemaakt in:

- ?? Literatuuronderzoek;
- ?? Gesprekken en interviews met belanghebbende personen;
- ?? Dorpsavond.

Wat zeker ook genoemd moet worden als het gaat om het inzichtelijk krijgen van de situatie rond Graauw, zijn de vele (sfeer)indrukken die zijn opgedaan tijdens de bezoeken aan Graauw en omgeving, tijdens de (veelal informele) gesprekken.

Literatuuronderzoek

Het literatuuronderzoek heeft inzicht verschaft in de theoretische mogelijkheden en onmogelijkheden ten aanzien van het onderwerp. Om niet voor de tweede keer het wiel uit te vinden is gekeken naar literatuur over vergelijkbare vraagstukken elders in het landelijk gebied, waarmee het nodige inzicht is verkregen en de gewenste sturing aan het proces kon worden gegeven. Zo bleek er veel informatie te zijn over 'problemen met leefbaarheid in kleine plattelandskernen' en alles wat daarmee samenhangt. Deze informatiebronnen verschaften veel informatie en inspiratie.

Het literatuuronderzoek diende tevens als ondersteuning om het inzicht te vergroten in (mogelijke) ontwikkelingen voor Oost-Zeeuws-Vlaanderen. Hierbij waren met name de regionale (beleids)visies belangrijk, zowel van de overheid als van belangenbehartigers, zoals de ZLTO of het Zeeuws Landschap.

Interviews met belanghebbenden

Om inzicht te krijgen in het reilen en zeilen in Oost-Zeeuws-Vlaanderen en specifiek de situatie rond Graauw, zijn er in november 2002 interviews gehouden. Het doel daarbij was om kennis te nemen van visies en wensen van overheden, het bedrijfsleven en allerlei (belangen)organisaties. Met behulp van de gemeentegids, internet en de Dorpsraad is naar adressen gezocht, waarna circa 25 organisaties zijn aangeschreven of gemaild. Er zijn gesprekken geweest met 21 personen, voor het overzicht ingedeeld in zes categorieën (zie Bijlage 1). Met enkele organisaties is geen afspraak gemaakt omdat het niet lukte binnen de beschikbare tijd, of omdat een afspraak niet zinvol werd geacht. Dit laatste was bij het Waterschap het geval. De interviews hadden een open karakter, waarbij wel gebruik is gemaakt van een checklist, om (afhankelijk van de soort organisatie) verschillende thema's aan de orde te stellen. Naast de feitelijke gegevens over onder meer doelen, functies en middelen van organisaties was het minstens zo belangrijk om inzicht te krijgen in de 'niet tastbare' zaken, zoals de sociale structuren en verhoudingen. Dit om 'feeling' te krijgen met het gebied en de mensen en hun leefwereld te leren kennen.

Dorpsavond

28 november 2003 is er in Graauw een dorpsavond gehouden, bestemd voor alle bewoners. Het doel was om te achterhalen hoe de bewoners tegenover bepaalde, mogelijke veranderingen of ontwikkelingen staan ten aanzien van de toekomst van hun dorp. Hiermee kon een beeld worden verkregen van de wensen en ideeën voor Graauw. De dorpsavond is van tevoren aangekondigd in de 'Dorpswijzer' en middels flyers. Tijdens de avond werden de Graauwenaren in groepjes aan het werk gezet, zodat men met elkaar van gedachten kon wisselen en er dus gezamenlijke ideeën konden ontstaan.

Na een algemene inleiding werden vier verschillende toekomstscenario's gepresenteerd. Er werd in het kort geschetst waar bepaalde trends en ontwikkelingen mogelijk toe zouden leiden en wat dat, in het extreme geval, zou kunnen betekenen voor Graauw en omgeving, met als richtlijn het jaar 2020. Voor een duidelijk onderscheid waren de scenario's telkens vanuit één thema belicht.

Aan de orde kwamen:

Graauw en omgeving...

- 1) ...als buitengebied van Antwerpen
- 2) ...op eigen kracht!
- 3) ...als modern land- en tuinbouwgebied
- 4) ...als groene recreatieruimte

De scenario's staan toegelicht in Bijlage 3. Ze waren niet bedoeld om een realistische toekomst te schetsen, maar puur als hulpmiddel om de gedachten los te krijgen en mensen te prikkelen en reacties uit te lokken.

Aan de mensen werd gevraagd aan te geven welke positieve en negatieve punten een bepaald scenario vermoedelijk met zich mee zou brengen, waarmee dus uitgedrukt werd wat voor toekomstbeeld het scenario oproept voor Graauw. Hieruit vloeiden automatisch een aantal huidige knelpunten, wensen en ideeën voor de toekomst voort, maar ook vragen en onzekerheden.

De mensen konden zelf een scenario kiezen waarmee ze aan de slag wilden. In totaal werden er acht groepjes gemaakt, voor elk scenario twee. Als hulpmiddelen kregen de groepjes een grote kaart van de omgeving en kaarten van de dorpskern Graauw en de buurtschappen Paal en Zandberg. Verder kreeg men stiften en een flap-over-vel, waarop de bevindingen konden worden gezet. Aan het eind werden de bevindingen per groep gepresenteerd, waarna er kort gereageerd kon worden. Tenslotte was er de mogelijkheid schriftelijk te reageren.

Aan de slag tijdens de dorpsavond

3.5 Analyse en verwerking gegevens

De verwerking van de vele gegevens en indrukken tot een plan was, vanwege de vele thema's die leefbaarheid rijk is, een tamelijk gecompliceerde klus. Algemeen kan opgemerkt worden dat het vergaren van informatie en de verwerking ervan tijdens het (kwalitatieve) onderzoek deels door elkaar liepen. Nieuwe bevindingen roepen immers steeds weer nieuwe vragen op, waardoor tussentijds regelmatig weer behoefte was aan een duik in de vakliteratuur.

Informatie uit het literatuuronderzoek is in dit gehele rapport terug te vinden. Van de interviews zijn verslagen gemaakt en de relevante punten hieruit zijn verwerkt in met name hoofdstuk 5, waarna per onderwerp samenvattende SWOT-analyses zijn gemaakt. Van de dorpsavond zijn de gegevens stap voor stap verwerkt tot een apart verslag. In dit rapport worden de hoofdpunten behandeld in hoofdstuk 6. Deze zijn verwerkt in de toekomstvisie. Het plan is gebaseerd op de 'over all'-resultaten.

4. BELEID: DE KADERS VAN DE OVERHEID

4.1 Inleiding

De invloed van de overheid op het reilen en zeilen in onze leefomgeving wordt uitgedrukt in beleid. Daarbij zijn drie schaalniveaus te onderscheiden:

het Rijksbeleid, waarin op hoofdlijnen het beleid wordt vastgesteld. Dit wordt in het *provinciaal beleid* nader uitgewerkt en hierin worden tevens kaders geschapen voor *gemeentelijk beleid*. De provincie neemt vooral een regisserende en coördinerende rol op zich. De uiteindelijke invulling en uitvoering is in handen van gemeenten en waterschappen. Daarbij zijn maatschappelijke organisaties, bedrijven, boeren en burgers ook betrokken. De gemeenten moeten het (uit)gevoerde beleid weer verantwoorden aan de provincie.

De laatste jaren wordt er zeer regelmatig vanuit verschillende departementen, door provincies, waterschappen en gemeenten steeds maar weer nieuw beleid ontwikkeld voor het landelijk gebied. Het veelal 'gestapelde beleid' valt in de praktijk vaak moeilijk te behappen, waardoor de uitvoering nog wel eens te wensen overlaat. Gebrekkige samenwerking tussen betrokken partijen is hier een oorzaak van. Bovendien is de 'taal' van beleid en overheid niet altijd even helder en aansprekend voor de burgers en andere belanghebbenden, waardoor de communicatie soms moeizaam verloopt.

In een agrarische samenleving als Graauw is het voor bewoners soms moeilijk te bevatten wat de overheid nou eigenlijk allemaal van plan is en waarom de gemeente bepaalde besluiten (niet) neemt. Anderzijds is het voor de gemeente ook niet altijd even makkelijk te achterhalen wat de mensen nou écht belangrijk vinden in hun dorp. Een dorpsplan kan daarbij helpen. Bij het samenstellen van een dorpsplan kan het huidige beleid ook even worden losgelaten. Echter, op een realistische manier kijken naar wat wel en niet 'kan' is net zo zeer noodzakelijk. Inzicht in diverse beleidsstukken is daarom zeker nodig.

Dit hoofdstuk beschrijft het huidige beleid dat op Graauw van toepassing is. In dit geval zijn met name de beleidsspeerpunten van de gemeente Hulst en de Provincie Zeeland van belang.

4.2 Provinciaal beleid

Om duidelijkheid te krijgen over de houding van de provincie ten opzichte van Oost-Zeeuws-Vlaanderen en specifiek Graauw is gesproken met een provinciaal ambtenaar die gemeentelijke bestemmingsplannen toetst en 'integraal' advies geeft aan gemeenteraden. Zijn verhaal gaf een goede toelichting op verschillende beleidsstukken en speerpunten.

Het beleid is voor een groot gedeelte verankerd in het Streekplan uit 1997. Na een uitvoerige beleidsevaluatie bleek dit streekplan de komende jaren nog 'mee' te kunnen. De Nota 'Thema's voor de toekomst' verscheen. Een heet hangijzer was de (economische) vitaliteit van het platteland, waarbij leefbaarheid en duurzaamheid de kernwoorden werden. Het project Vitaal Platteland Zeeland kreeg vorm in een uitvoeringsprogramma tot 2006. Binnen dit project heeft het thema 'Nieuwe Economische Dragere' (NED) veel aandacht. Dit project bleek ook goed bekend onder de agrariërs in Graauw. Op het gebied van woningbouw is de Provinciale Nota Woningbouw en Stedelijke Vernieuwing, met daarin het Woningbouwprogramma tot 2010 opgesteld. Ter voorkoming van 'witte schimmel' (zo noemt men oprukkende niet ingepaste woonwijken) is een studie gedaan naar 'organisch groeien' (2002).

Het woningbouwprogramma heeft ook een duidelijke sociale component. Samen met de notitie Wonen en Zorg is hierin vastgesteld hoe men in de komende jaren wil omgaan met (ouderen)zorg. Het centrale rapport voor ouderenzorg is de Regiovisie Zorg voor Ouderen uit 2001. Hierin wordt op een 'integrale' manier gekeken naar de toekomst van de ouderenzorg.

Toen enkele jaren terug de rol van de provincie ter discussie stond ging men aan de slag met de vraag: 'Waar wil de Provincie de komende vijftien jaar heen?' Deze vraag is in samenspraak met de Zeeuwse burger, in het Zeelanddebat beantwoord in het rapport Strategische Visie Provincie Zeeland 2001-2015.

Natuurlijk bestaan er nog veel meer relevante beleidsstukken, maar het is belangrijker om door de bomen het bos nog te kunnen blijven zien. De inslag van dit onderzoek beoogt geen diepgaande literatuurstudie, maar een studie naar de mogelijkheden voor Graauw in de toekomst. Relevante beleidsspeerpunten zijn samengevoegd tot korte samenvattingen op verschillende beleidsgebieden; ze worden navolgend besproken.

Ruimtelijk en economisch beleid

Het Streekplan streeft naar realisatie van een ruimtelijke hoofdstructuur. Dit gebeurt door versterking van de ruimtelijke kwaliteit van Zeeland met het oog op het vergroten van de werkgelegenheid en het behoud en versterking van de Zeeuwse basiskwaliteiten als rust, schoon, ruimte en groen. De functie die aan Oost-Zeeuws-Vlaanderen is toegekend en die naar verwachting ook niet snel zal veranderen is hoofdzakelijk agrarische activiteit, met hier en daar ruimte voor verbrede landbouw en natuur. De agrarische sector krijgt het echter door regelgeving en beperkingen steeds moeilijker. Gesteld wordt dat de knelpunten voor landbouw niet langer liggen in de inrichting van het landelijk gebied, maar in het ontbreken van toekomstperspectief. Steeds meer is er ruimte voor verbreding van de landbouw. Dit wordt in veel verschillende vormen gestimuleerd ter versterking van de economische basis van het platteland. Verder krijgt vernieuwing van de plattelandseconomie gestalte via de oprichting van platforms platteland vernieuwing.

Naast agrarische activiteit zijn er nog enkele belangrijke vormen van landgebruik: woningbouw, bedrijventerreinen, natuur en landschap en recreatie en toerisme. Bundeling van functies speelt hierbij een grote rol, met de landbouw vaak als drager van deze functies. Natuur, landschap en landbouw liggen bijvoorbeeld steeds meer in elkaars verlengde. Steeds meer boeren zullen zich (al dan niet noodgedwongen) richten op landschapsbeheer (zie paragraaf 5.3).

Versterken van Recreatie en Toerisme is mogelijk door recreatief ondernemen te stimuleren en door het verbeteren en uitbreiden van dagrecreatieve voorzieningen, zoals routes en plattelandstoerisme, in combinatie met cultuurhistorie. Initiatieven mogen rekenen op steun van de provincie. Voor Graauw geldt: slechts kans voor kleinschalige projecten. Bevordering van veilige en duurzame verkeersafwikkeling is tevens nodig, niet alleen voor de veiligheid van de inwoners, maar ook voor recreatieve en landschappelijke aantrekkelijkheid.

Verder is er ruimte voor een bescheiden groei in wonen en werken, maar dorpen mogen niet op slot! Een evenwichtig voorzieningenniveau moet in kleine kernen in stand blijven. Bedrijvigheid van buitenaf zal zich echter niet (meer) in Graauw mogen vestigen. Voor mogelijke recreatieve ontwikkeling kan dit gevolgen hebben.

Wonen: het rode contourenbeleid en het aantal contingenten

Hulst is aangewezen als 'dragende' kern. Dat wil zeggen dat woningbouw in de gemeente in principe daar zal worden geconcentreerd, in plaats van verspreid over verschillende kernen. Het 'rode contourenbeleid' afkomstig uit de 5e Nota Ruimtelijke Ordening is hiervoor de aanleiding. Hierin hebben provincies en gemeenten de opdracht gekregen om grenzen aan te geven voor uitbreiding van woonkernen. Toekomstige uitbreiding is vastgelegd in het Woningbouwprogramma 2000-2010. De provincie kent daarin zogenaamde 'contingenten' toe aan gemeenten, om dragende kernen en kleine kernen gecontroleerd te laten groeien. De consequenties voor Graauw staan beschreven in paragraaf 4.3, onder gemeentelijk beleid.

In het Woningbouwprogramma 2000-2010 wordt onder meer geconstateerd dat er vooral sprake zal zijn van een toenemende woningbehoefte onder ouderen in combinatie met een afnemende behoefte - getalsmatig - onder jongeren. De groei zal vooral en bij voorrang moeten worden gerealiseerd in de bestaande woningvoorraad

die voor dat doel geherstructureerd moet worden. Gemeenten kunnen een stimulans geven aan het zogenaamde 'opplussen' van woningen door daarvoor het toe te kennen investeringsbudget stedelijke vernieuwing in te zetten.

Opvallend is verder dat er in de beleidsstukken nergens wordt gesproken over de krottenproblematiek, iets wat kennelijk een specifiek probleem voor Graauw is.

Speerpunten

- ?? Behoud van het karakteristieke Landschap (de genoemde basiskwaliteiten)
- ?? Verbreding van de Landbouw, maar hoofdzakelijk agrarisch gebruik
- ?? Recreatie verbeteren; uitbreiding van voorzieningen
- ?? Veilig en Duurzaam Verkeer
- ?? Bescheiden groei in wonen en werken (middels herstructurering en inbreiding)
- ?? In het algemeen: bundeling van functies

Zorg en Welzijn

De zorg voor ouderen zal de komende jaren ingrijpend moeten veranderen. Vergrijzing is onontkoombaar, maar mag geen probleem zijn! Zorg moet 'vraaggestuurd' worden geleverd. De ouderen van de toekomst stellen andere eisen dan de huidige generatie ouderen. Daarnaast is de komende generatie ouderen ook een talrijke generatie. Niet alleen voor de zorg, maar ook op het gebied van wonen, (welzijns)voorzieningen, dienstverlening en mobiliteit en vervoer heeft dit gevolgend. Ouderen willen zelfstandig wonen, stellen hogere wooneisen en willen zoveel mogelijk zorg en dienstverlening aan huis ontvangen. Doordat steeds meer cliënten zo lang mogelijk in de thuissituatie verblijven, dreigen voor mantelzorgers overbelasting, gezondheidsklachten en sociaal isolement. De vanzelfsprekendheid waarmee men in de zorgsector momenteel nog uitgaat van mantelzorg behoeft dan ook om meerdere redenen bijstelling (Regiovisie Zorg voor Ouderen, 2001).

Uit de strategische visie van de provincie blijkt dat er meer aandacht moet uitgaan naar jongeren. Dit tracht de provincie te bereiken door het versterken van het onderwijs en het behouden van een prettige woonomgeving die wordt gekenmerkt door veiligheid, betrokkenheid en herkenbaarheid. Tevens verdient de stille armoede in de provincie meer aandacht.

Speerpunten

- ?? Vraaggestuurd zorgstelsel
- ?? Komende generatie ouderen is groot; meer aandacht voor zelfstandig wonen, voldoen aan hogere wooneisen en het leveren van zoveel mogelijk zorg aan huis
- ?? Aandacht voor de toekomst van mantelzorg
- ?? Versterken en meer aanbieden van onderwijs in de provincie

Relatie gemeente – burger

In het streekplan is ervoor gekozen een zwaar accent toe te kennen aan de totstandkoming van (inter)gemeentelijke visies als instrument om het gewenste beleid te realiseren en doorwerking te laten krijgen op gemeentelijk niveau. Veel verantwoordelijkheid bij de gemeenten dus! Dorpsplannen zijn daarom een uitstekend middel bij het ontstaan van dergelijke ontwikkelingsvisies.

Naast interactie met lagere overheden is direct contact met burgers ook van belang. Interactie met de samenleving, het luisterend oor van de provincie zal steeds meer een vanzelfsprekendheid moeten worden. Het is min of meer een belofte dat de burgers de komende jaren meer worden betrokken bij de besluitvorming. Het 'Zeelanddebat' was hiervan al een sprekend voorbeeld.

Speerpunten

- ?? Gemeentelijke visies geven gemeenten meer vrijheid
- ?? Streven naar extra direct contact met de burger
- ?? Het maken van dorpsplannen stimuleren (goede ondersteuning)

4.3 Gemeentelijk beleid

Binnen de oude gemeente Hulst is gesproken met vier personen die op verschillende manieren met beleid voor plattelandskernen bezig zijn (genoemd in Bijlage 1).

Op gemeentelijk niveau is evenals op provinciaal niveau een groot aantal beleidsrapporten geschreven. Het reikt te ver om al deze rapporten te bestuderen. Bovendien zal, nu de nieuwe gemeente Hulst een feit is, veel nieuw beleid worden geproduceerd. Wel is er inmiddels een ontwikkelingsnotitie Hulst-Hontenisse: *Zicht op de nieuwe Gemeente Hulst* (Blair e.a., 2002). Dit is een integrale notitie over missie, visie, hoofdstructuur en besturingsfilosofie binnen de gemeente. Het is interessant te weten op welke manier deze nieuwe gemeente naar de toekomst kijkt. Welke zaken vindt de gemeente belangrijk? De volgende paragrafen zijn grotendeels gebaseerd op deze ontwikkelingsnotitie.

Missie van Hulst-Hontenisse

De gemeente Hulst-Hontenisse staat voor een uitstekend woonklimaat in een open en landschappelijk waardevol Oost-Zeeuws-Vlaanderen waarin het lokale bedrijfsleven, toerisme, recreatie en landbouw zich in evenwicht met natuur en landschap kunnen ontwikkelen. De gemeente zorgt via beleid en organisatie voor een evenwichtige ontwikkeling van de vestingstad Hulst en de landelijke kernen waarbij kwaliteit vóór kwantiteit gaat en waarbij het bedienen van de burger in brede zin de centrale doelstelling van de gemeente vormt.

Beleidspeerpunten

Bij keuze uit 22 actuele thema's kozen gemeentebestuurders als voornaamste speerpunt het thema leefbaarheid, te bereiken door een evenwichtige aandacht voor wonen, werken en recreëren in de kernen. Verder blijkt uit de ontwikkelingsnotitie dat in de nieuwe gemeente ook plaats moet zijn voor economische activiteiten, naast het behouden van het open landschap en het vervullen van een woonfunctie. Tevens moet de nieuwe gemeente in de regio een duidelijk profiel krijgen en zich op basis daarvan ook 'op de kaart zetten', zowel binnen de regio als richting de provincie. De gemeente is zich blijkbaar bewust van het nut om over de gemeentegrens heen te kijken.

Wonen in de nieuwe gemeente Hulst

Het is goed wonen in Zeeuws-Vlaanderen, althans dat blijkt de algemene indruk te zijn van de gemeente. Als het aan de gemeente ligt dan blijft dat ook zo. Het is binnen de dorpsraad niet direct duidelijk geworden wat de gemeente in de toekomst op het gebied van wonen 'mag' en 'wil' gaan doen, terwijl dit voor veel bewoners een van de meest essentiële zaken is om duidelijkheid over te hebben.

Voor woningbouwmogelijkheden zijn gemeenten in hoge mate afhankelijk van rijks- en provinciebeleid (zie 4.2). Daarbinnen hebben gemeenten een beperkte keuzevrijheid (Scoop, 2002). De gemeente is qua uitbreidingsmogelijkheden gebonden aan het aantal 'contingenten', dat door de provincie is toebedeeld. Hulst heeft hier destijds met de provincie afspraken over gemaakt en mag meer bouwen dan gepland. De kern Hulst is aangewezen als dragende kern, wat inhoudt dat woningbouw daar moet worden geconcentreerd.

Het is goed wonen 'op de' Graauw

Hoe zit het met woningbouw in Graauw?

Voor Graauw heeft de provincie vastgesteld dat het met de natuurlijke aanwas mag meegroeien, wat neerkomt op gemiddeld twee woningen per jaar. Dit betekent dat het provinciale beleid over de periode 2000-2010 twintig zogenaamde 'contingenten' toekent aan de kern Graauw. Eén *contingent* is dus de *toestemming* van de provincie om de woningvoorraad uit te breiden met één woning. De gemeente is echter *verantwoordelijk* voor uiteindelijke verdeling van wooncontingenten en beslist dus waar, wanneer en in welke aantallen er gebouwd mag worden.

Op papier bouwt Graauw een 'contingentenvoorraad' op. Naast de contingenten die verdeeld worden, blijven bestaande contingenten bestaan; gesloopte huizen mogen dus worden vervangen. Door herstructurering en krotopruijing kan de contingentenvoorraad van Graauw dus worden vergroot, aangezien de totale woningvoorraad dan afneemt.

Het inmiddels aantal 'opgespaarde' contingenten voor Graauw is dus in principe:

'woningvoorraad begin 2000' min 'huidige woningvoorraad (2003)' plus 'twee maal het aantal verstreken jaren na 1999'¹.

Het aantal opgespaarde contingenten zegt echter nog niets over de gemeentelijke invulling in de praktijk. Een bouwvergunning voor een nieuwe woning mag pas afgegeven worden als deze nieuw te bouwen woning ook planologisch is goedgekeurd door de provincie. Dit planologisch regelen gebeurt enerzijds in het bestemmingsplan, maar kan anderzijds ook (incidenteel) gebeuren door middel van het volgen van een artikel-19-procedure. Het provinciale woningbouwprogramma (en daarmee dus het aantal van 20 woningen in 10 jaar) en het streekplan dienen als toetsingskader bij het planologisch regelen van nieuw te bouwen woningen.

Bestemmingsplan

Anno februari 2003 ligt er een voorontwerp van het nieuwe bestemmingsplan voor Graauw en omstreken dat nog niet door de provincie is goedgekeurd. Het voorontwerp wordt voor vooroverleg naar de provincie toegestuurd. Zij toetsten dan op voorhand aan provinciaal beleid (waaronder het streekplan en het provinciale woningbouwprogramma). Dan zal duidelijk zijn of zij een uitbreiding van Graauw goed zal keuren. Zolang er geen goedgekeurd bestemmingsplan is, zijn er dus geen uitbreidingsmogelijkheden voor Graauw.

In het nieuwe bestemmingsplan voor Graauw is een aantal herstructureringslocaties opgenomen, alsmede een uitbreidingslocatie. Dit geldt niet voor Zandberg en Paal. Door sloop en functieverandering is de woningvoorraad in de afgelopen jaren al iets afgenomen. Door herstructurering zal de woningvoorraad in Graauw nog verder

---

¹ Ervan uitgaande dat 2000 het 'beginjaar' is, de gemeente zal hierover nog duidelijkheid moeten geven!

afnemen. Daarom zal de gemeente op de uitbreidingslocatie meer dan 20 woningen in de regeling van het bestemmingsplan opnemen. Dit gebeurt door middel van het opnemen van een wijzigingsbevoegdheid (indirecte bestemming). Direct bestemmen is nu nog niet mogelijk, omdat er nog teveel onzekerheid is. Niet alleen weet de gemeente nog niet of de provincie het uitbreidingsplan zal accepteren (het druist immers in tegen het bundelingsprincipe om zoveel als mogelijk in de steden te bouwen en niet op het platteland), maar ook is nog niet uitgewerkt waar elke woning precies komt te staan, hoe het wegenplan eruit komt te zien, etc. Daarnaast speelt ook nog het feit dat de grond van de uitbreidingslocatie in principe in handen is bij een project-ontwikkelaar (bron: gemeente Hulst, februari 2003).

De bestemming van het buitengebied is hoofdzakelijk agrarisch, met waar mogelijk plaats voor waardevolle natuur en cultuurhistorie. Gezien het agrarische karakter is inpassing van recreatie en toerisme en andere vormen van landbouwverbreding niet erg gemakkelijk.

In dit stadium is het dus simpelweg een kwestie van wachten op de goedkeuring van het nieuwe bestemmingsplan door de provincie. Pas wanneer dit goedgekeurd is, zijn er uitbreidingsmogelijkheden voor Graauw. Het bestemmingsplan wordt naar verwachting eind februari 2003 ingestuurd voor het vooroverleg, waarna de (officiële) reactie van de provincie meestal na twee à drie maanden komt.

Werken in de nieuwe gemeente Hulst

Het verdwijnen van het veer Kruiningen-Perkpolder zal voor de komende jaren grote gevolgen hebben voor de werkgelegenheid in Oost-Zeeuws-Vlaanderen. Naar schatting zullen uiteindelijk 150 à 200 arbeidsplaatsen wegvallen en de ontsluiting zal veranderen. De voorheen belangrijke verkeersader naar het veer (N60) zal dan zijn functie verliezen en de N61 richting de nieuwe Westerscheldetunnel zal een sterkere gebiedsontsluitende functie gaan vervullen.

Verwacht wordt dat de werkgelegenheid in de toekomst onder andere gecompenseerd kan worden door recreatie en toerisme. Het huidige beleid van de oude gemeente Hulst richt zich echter vrijwel alleen op de historische kern van Hulst. In Hontenisse wordt veel aandacht besteed aan het veelbesproken project 'Kloosterzande aan Zee'. Plannen en ideeën met betrekking tot recreatie in het buitengebied, zoals wandelen, fietsen, paardrijden en kanovaren, zijn tot op heden niet uitgewerkt.

In de gemeentelijke visie wordt wel de vraag gesteld hoe groot de potentie van toerisme en recreatie in de praktijk is. Men besluit hierin dat met betrekking tot verblijfsrecreatie, waarvan de grootste economische effecten uitgaan, Oost-Zeeuws-Vlaanderen potenties lijkt te hebben die nader moeten worden uitgewerkt. Geconcludeerd mag dan worden dat recreatieve en toeristische ontwikkeling in brede zin in de toekomst mag rekenen op steun van de gemeente. Zie verder onder 'Bestemmingsplan'.

Voorzieningen, zorg en onderwijs

Enkele andere onderwerpen die veel aan bod komen zijn vanzelfsprekend het voorzieningenniveau en het kernenbeleid, de zorg en het onderwijs. Ondanks het belang van deze onderwerpen kan er hier toch kort over worden gesproken. De gemeente is hierover ook kort. Op alledrie de onderwerpen streeft de gemeente naar kwaliteit, behoud en zo mogelijk uitbreiding, waarbij de (kleine) kernen in de toekomst extra aandacht moeten krijgen. Met name de openbaarvervoervoorziening is voor de nieuwe gemeente een belangrijk punt. De wens is om bij het wegvallen van het veer, een voet- fietsveer aan te leggen, maar de steun hiervoor van de provincie blijkt echter niet groot. Over zorg is in dit hoofdstuk (paragraaf 4.2) uitvoeriger gesproken, maar over onderwijs niet. Dit doet echter niets af aan het belang van goed onderwijs. De gemeente steunt en ziet het belang van de brede school. Hiermee kan een bijdrage worden geleverd aan de sociale en onderlinge samenhang in een dorp als Graauw.

Gemeentelijk ouderenbeleid

In het provinciale beleid is reeds de trend van het langer zelfstandig wonen toegelicht. Dit geldt op kleinere schaal in de gemeente Hulst precies zo. Alle lokale partijen zullen moeten samenwerken in de uitvoering van een samenhangend ouderenbeleid. De gemeente heeft daarbij een regierol en speelt dan ook een centrale rol bij het creëren van een passende lokale infrastructuur.

Relatie gemeente – burger

Over het algemeen staat de gemeente Hulst voor om nog meer dan voorheen de burger vroegtijdig te betrekken in de planvorming. Al naar gelang de omstandigheden kan dit in het begin of soms wat later in een project zijn. Direct contact kan worden verbeterd door een grotere toegankelijkheid van het stadskantoor. Uiteraard wordt gestreefd naar een optimaal gebruik van Internet en e-mail. Voor de kernen in de oude gemeente Hulst is inmiddels een ambtenaar aangesteld, die als contactpersoon en aanspreekpunt kan fungeren. Er zal meer kerngericht worden gewerkt. Een kritische noot is hier wel op zijn plaats. Op dit onderwerp volgt de gemeente de algemene trend op dit gebied: interactieve planvorming. Een idee waar veel over gesproken wordt, maar wat maar in weinig gevallen echt zijn vruchten afwerpt. Juist hier mag worden verwacht: niet alleen woorden maar ook daden.

Gemeentelijk beleid en uitgangspunten samengevat

Algemene aandachtspunten

- ?? Gemeente 'op de kaart zetten'.
- ?? Over de gemeentegrens heen kijken.
- ?? Leefbaarheid als voornaamste speerpunt.

Ruimtelijk

- ?? Groei van plattelandskernen door natuurlijke aanwas
- ?? (Graauw: gemiddeld twee woningen per jaar).
- ?? Huidige bestemmingsplan belemmert momenteel verdere uitbreiding van plattelandsgemeenten (tekort aan bouwgrond).
- ?? Pas bij goedkeuring van het nieuwe bestemmingsplan door de provincie, is het voor Graauw duidelijk welke uitbreidingsmogelijkheden er zijn.
- ?? Gebiedsontsluiting verandert door het verdwijnen van de veerverbinding. Nu krijgt de N61 (de weg naar Terneuzen) een sterkere gebiedsontsluitende functie.
- ?? Oost-Zeeuws-Vlaanderen (nog) meer afgelegen gebied na verdwijning van de veerverbinding.

Recreatie

- ?? Meer recreatief medegebruik van het buitengebied.
- ?? Project Kloosterzande aan Zee wordt verder uitgekristalliseerd.

Werk en voorzieningen

- ?? Er moet plaats zijn voor (nieuwe) economische activiteiten in de gemeente
- ?? Kwaliteit en behoud en zo mogelijk uitbreiding van voorzieningen (als sociale ontmoetingsplaatsen) met name van belang in kleine kernen.
- ?? Verdwijnen van het veer betekent vermindering van werkgelegenheid in en rond Kloosterzande. Recreatie is nu een compenserende optie.

Zorg en Welzijn

- ?? Kleine kernen over het algemeen extra aandacht.
- ?? Kwaliteit, behoud en zo mogelijk verbetering van zorg, onderwijs en van het openbaar vervoer.

4.4 Het Waterschap

Het Waterschap is een overheidsorgaan dat gezien kan worden als een belangrijke actor als het gaat om landinrichting. Het Waterschap heeft drie kerntaken:

- ?? Zorgen voor de waterkering (Westerschelde)
- ?? Kwalitatief en kwantitatief waterbeheer
- ?? Beheer en onderhoud van wegen (vrijwel alle buitenwegen in Zeeuws-Vlaanderen zijn in het beheer van het Waterschap)

Het Waterschap achtte het niet zinvol om voor dit onderzoek een geïnterviewd te worden, omdat het Waterschap zelf geen visie of specifieke wensen heeft voor de omgeving. Deze wensen komen, volgens dhr. Stouten van het Waterschap, meer vanuit de bevolking en het bedrijfsleven (recreatieondernemers e.d.). Wel zal het Waterschap bij het indienen en uitvoeren van nieuwe plannen vrijwel altijd benaderd moeten worden, omdat men meestal met het Waterschap te maken zal hebben.

Ter illustratie: bij het vraagstuk over het mogelijke nieuwe fietspad tussen Graauw en Paal, werd door het Waterschap geen medewerking verleend, omdat uit verkeers-tellingen bleek dat er te weinig fietsers van het pad gebruik maakten. Pas wanneer bijvoorbeeld de gemeente voor de aanleg van zo'n fietspad zou pleiten en hier geld in zou willen steken, zal het Waterschap de nodige vergunningen verlenen. Op medewerking van het Waterschap kan dus worden gerekend als men de verandering noodzakelijk acht en het dus voldoende beargumenteerd en onderbouwd kan worden, of wanneer vanuit andere overheden of het bedrijfsleven de financiering wordt geregeld. De kerntaken dienen daarnaast optimaal uitgevoerd te worden. Een veilige waterkering, goede wegen, goede kwaliteit en kwantiteit van water moeten gewaarborgd blijven.

5. GRAAUW DOOR DE OGEN VAN...

5.1 Inleiding

Een dorpsplan voor Graauw is in de eerste plaats een dorpsplan van Graauw; de bewoners weten immers wat er speelt en welke problemen aangepakt moeten worden. Het is echter zinvol om ook in een breder verband naar het dorp te kijken.

Er zijn in een regio altijd vele organisaties die invloed hebben op de inrichting en het gebruik (in brede zin) van de omgeving; organisaties met eigen visies, doelen en middelen en hierdoor ook uiteenlopende belangen. Naast overheden en commerciële organisaties moet in dit verband ook gedacht worden aan allerlei maatschappelijke non-profitorganisaties: stichtingen, verenigingen, bonden en clubs, die vaak ontstaan van hobbymatige of ideële gronden. Voor het onderzoek is gesproken met personen van diverse organisaties die een rol (kunnen) spelen bij de toekomstige invulling van de omgeving van Graauw. Hierbij stond de vraag centraal wat vanuit hun visie, de problemen, kansen, bedreigingen en oplossingen voor Graauw en omgeving zijn. De geïnterviewde personen zijn terug te vinden in Bijlage 1.

Dit hoofdstuk beschrijft de resultaten van de interviews. Voor het overzicht worden de geïnterviewde organisaties onderverdeeld binnen de volgende zes thema's:

- ?? De Landbouw;
- ?? Natuur & Milieu;
- ?? Bedrijvigheid & Voorzieningen;
- ?? Recreatie & Toerisme;
- ?? Woningbouw;
- ?? Zorg & Welzijn.

Deze thema's worden in paragraaf 5.3 t/m 5.8 besproken. De thema's moeten echter niet los van elkaar worden gezien. Aspecten met betrekking tot de leefbaarheid hangen onderling immers nauw met elkaar samen. Dit werd ook regelmatig duidelijk tijdens de gesprekken, omdat bepaalde items vaak terugkeerden. Vandaar dat er binnen de paragrafen, wanneer dit nodig is, ook gerefereerd wordt aan andere thema's. Per thema wordt afgesloten met een samenvattende SWOT-analyse. SWOT staat voor Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats, oftewel sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen. Het is een analysemethode uit het bedrijfsleven waarmee inzicht kan worden verkregen in de (on)mogelijkheden van bijvoorbeeld een organisatie of bedrijfstak. Bij de thema's Woningbouw en Zorg & Welzijn werd een SWOT-analyse niet zinvol geacht; hier worden de belangrijkste conclusies genoemd.

Allereerst wordt in paragraaf 5.2 ingegaan op het '*leefbaarheidsonderzoek in de nieuwe gemeente Hulst*', dat gehouden is door het Zeeuwse onderzoeksinstituut Scoop. De algemene conclusies uit dit onderzoek worden op een rijtje gezet.

5.2 Scoop: de basis voor vervolgonderzoek

In november 2002 vond de eindrapportage plaats van een omvangrijk onderzoek in de gemeenten Hulst en Hontenisse, waarbij voor alle kernen van de nieuwe gemeente Hulst een kernbeschrijving is gemaakt. De leefbaarheid en de participatie van dorps- en wijkraden is in alle kernen onderzocht. Wat vooral in beeld is gebracht is de huidige situatie. Er is veel aandacht besteed aan de problemen en knelpunten, terwijl de kwaliteiten wat onbelicht zijn gebleven. Het Scoop-onderzoek wordt gezien als basis voor het dorpsplan.

Conclusies uit het onderzoek van Scoop

Woningbouw

- ?? Woningbouwmogelijkheden beïnvloeden uiteraard de bevolkingsopbouw in een kern, maar woningbouw leidt niet per definitie tot verjonging. Het is ten eerste minstens zo belangrijk te weten 'wie' er komen wonen, ten tweede kopen

nieuwkomers net zo zeer bestaande woningen, en ten derde betekenen jonge gezinnen niet per se hoge kindertallen. Tenslotte is ook de vergrijzing van invloed.

- ?? Door de fusie van de beide gemeenten zal een nieuwe afweging moeten worden gemaakt ten aanzien van de bouwcontingenten.
- ?? Huurwoningen, met name voor starters, verdienen de komende jaren extra aandacht.
- ?? Tweede woningbezit heeft nu nog weinig invloed op de leefbaarheid, maar alertheid is zeker op zijn plaats.

Voorzieningen

- ?? Het maken van mobiliteitsanalyses is noodzakelijk ten behoeve van het in kaart brengen van de behoefte aan openbaar vervoer en een evenwichtig voorzieningenniveau.
- ?? Een passend voorzieningenniveau is afhankelijk van de omvang en de ligging van de kern en mobiliteit van de inwoners.
- ?? Er is overwegend behoefte aan 'servicepunten' om de leefbaarheid te verbeteren. De ideeën bij een dergelijk servicepunt lopen per kern uiteen.
- ?? Gemeenschapscentra zijn van groot belang! Wel zouden deze meer op jongeren gericht kunnen zijn. Met het oog op de toekomst, door vergrijzing, zullen deze centra nog meer een ontmoetingsfunctie voor ouderen krijgen.

Sociaal-cultureel

- ?? De afstanden tot spoedeisende hulp zijn te groot.
- ?? De ouderenzorg ontwikkelt zich in een door bewoners en ouderenbonden gewenste richting, waardoor ouderen langer in hun eigen omgeving kunnen blijven wonen. De toekomst zal uitwijzen of deze 'extramurale' zorg blijvend kan worden geleverd. Zie ook de conclusies met betrekking tot gemeenschapshuizen, servicepunten en vrijwilligerswerk.
- ?? Er is een gebrekkige integrale visie en aanpak gericht op de positie van ouderen.
- ?? Jongeren hebben behoefte aan activiteiten en voorzieningen voor de leeftijdscategorie 12-18. Roulerende voorzieningen tussen kernen is zinvol.
- ?? Jongeren krijgen momenteel te weinig aandacht en inspraak. Jeugdparticipatie zal in het nieuwe kernenbeleid terug moeten komen
- ?? Geen van de basisscholen in de gemeente Hulst wordt in de nabije toekomst met opheffing bedreigd. Alertheid voor de toekomst is uiteraard belangrijk.
- ?? Wensen van bewoners met betrekking tot verkeersveiligheid en groenvoorziening worden na toezegging van de gemeente vaak niet of erg laat vervuld. Hiervoor zouden actiepunten moeten worden opgesteld. Deze thema's moet men ook breder zien, bijvoorbeeld in relatie met recreatie en toerisme.
- ?? De meeste kernen hebben een actief dorps- of verenigingsleven, gebaseerd op de inzet van vele vrijwilligers. Juist die vrijwilligers worden in de toekomst steeds schaarser. Meer aandacht voor vrijwilligers (ook in beleid) zou wenselijk zijn.

Verhouding Gemeente – burgers/ dorpsraden

- ?? Een verdere uitwerking van kerngericht werken is noodzakelijk. Aanbeveling aan de gemeente is om te investeren in communicatie met dorpsraden niet alleen via de 'contactambtenaar', duidelijkheid over de functie en bevoegdheid van dorpsraden, en het maken van prioriteitenlijsten (o.a. door dorpsplannen).
- ?? Een integrale aanpak door structurele samenwerking met Dorpsraad, gemeente, verenigingen, en andere instellingen ontbreekt nog.
- ?? Integrale samenwerking kan goed van de grond komen als wijk- en dorpsraden goed zijn gefaciliteerd en als er een goede overlegstructuur is.

Economisch

- ?? Over de situatie van de bedrijvigheid in Oost-Zeeuws-Vlaanderen is weinig bekend. Economische analyse kan worden overwogen.
- ?? Alertheid op de situatie van een dalende beroepsbevolking.
- ?? Op het gebied van recreatie & toerisme is er een breed draagvlak bij de meeste partijen. Ook leven er veel ideeën die op hoofdlijnen bij elkaar passen. Er zou voor Oost-Zeeuws-Vlaanderen een totaalvisie Recreatie & Toerisme moeten komen.

5.3 De Landbouw

Voor het thema Landbouw is vooral het 'Landbouwontwikkelingsplan Hulst' (LOP) van belang; een toekomstvisie van afdeling Hulst van de Zuidelijke Land- en Tuinbouw Organisatie (ZLTO). Over de huidige situatie en de toekomst van de landbouw rond Graauw is doorgesproken met een enkele agrariërs (zie Bijlage 1).

Boeren en burgers op elkaar aangewezen

De eerste reactie die Graauw oproept bij buitenstaanders is 'agrarische plattelands-gemeente'. En dat klopt ook, het leven in Graauw is onlosmakelijk verbonden met en bepaald door de aanwezigheid van agrarische bedrijven rondom. De verhouding tussen het buitengebied en de Graauwse kern is goed. De gemeenschap zelf is ook min of meer ingesteld op de agrarische omgeving, al verandert hier wel wat in. Zonder boeren en hun schuren is er bijvoorbeeld geen ruimte voor het bouwen van carnavalswagens. Burgers zijn dus over het algemeen nog aardig betrokken bij het agrarische gebeuren. Aan de andere kant: agrariërs (dus de ZLTO) zijn net zo goed gebaat bij leefbaarheid. Leefbaarheidsthema's spelen net zo goed en soms nog sterker binnen agrarische gezinnen en gemeenschappen.

Veranderingen in de landbouw rond Graauw

Veel landelijke trends zijn ook duidelijk zichtbaar in de omgeving van Graauw. Voor kleinere bedrijven is het steeds moeilijker om het hoofd boven water te houden. Men zoekt heil in part-time banen en andere teelten. Dit laatste gebeurt nog vrij weinig. Ook vindt er steeds meer veeteelt plaats op de karakteristieke akkerbouwgrond. Het bestemmingsplan wijst het grondgebied rond Graauw aan als agrarische bestemming en belemmert daarmee bijvoorbeeld mogelijkheden voor agrarisch natuurbeheer. Zowel provinciaal als gemeentelijk beleid (zie 4.2 en 4.3) stimuleren juist het verweven van de landbouw met andere 'positieve' functies. Hierover zal door de ZLTO met de gemeente worden gediscussieerd.

Recreatie in het landelijk gebied

'Plattelandstoerisme' is de laatste jaren in veel delen van het land flink in populariteit gegroeid. Het wordt steeds meer gezien als een positieve impuls voor het landelijk gebied, waarbij verschillende functies (landbouw, natuur, recreatie, ...) elkaar ondersteunen, in plaats van 'tegenwerken'. Toch worden toeristisch-recreatieve ontwikkelingen soms nog als een bedreiging gezien. Concreet voorbeeld voor Graauw is het probleem rond de Kreek (zie 5.4). Voor de aangrenzende boeren is de discussie over natuurvriendelijke oevers en wandelpaden de zoveelste steen die in hun richting wordt gegooid, althans zo voelt dat. Een wandelpad op zich is niet zozeer het probleem, maar de boeren zijn bang dat van het één het ander komt. Wat is dan de volgende stap? Natuurvriendelijke oevers staan niet op zichzelf, maar brengen bepaalde randvoorwaarden met zich mee. Binnen een bepaalde afstand mag bijvoorbeeld niet worden gespoten en de boeren verwachten dat er nog wel meer beperkingen opgelegd zullen worden. Een eventueel wandelpad langs de kreek heeft dus uiteindelijk invloed op de gehele bedrijfsvoering op het aangrenzende perceel. Enerzijds kan worden gezegd dat deze argumenten in het niet vallen bij de rest van alle regeltjes waaraan men zich tegenwoordig dient te houden, maar anderzijds probeert de agrariër greep te houden op datgene wat hij nog kán beïnvloeden, en dat is begrijpelijk.

Landbouw-ontwikkelingsplan (LOP)

Het LOP geeft aan hoe de agrarische sector zich de komende jaren in een bepaald gebied ontwikkelt, hoe de landbouwstructuur versterkt kan worden en hoe uitvoering gegeven kan worden aan de afstemming tussen de diverse beleidsterreinen die de sector raken. Het hoofddoel van het plan is om te komen tot uitvoering van initiatieven in de komende jaren. De geografische begrenzing van het plan is het grondgebied van de oude gemeente Hulst. (ZLTO, 2001).

bietentijd

In de kernbeschrijving van Scoop krijgt de landbouw, die toch voor Graauw gezichtsbepalend is, in tegenstelling tot de dienstensector erg weinig aandacht. Vandaar in deze paragraaf nog wat feitelijke kenmerken, gebaseerd op het LOP.

Kenmerken huidige landbouw

- ?? Gemiddeld hebben bedrijven in de (oude) gemeente Hulst een oppervlakte van 47 ha., maar naar aanleiding van de interviews is de verwachting dat dit gemiddelde rond Graauw wel hoger zal liggen.
- ?? De meest voorkomende bedrijfstak is akkerbouw. Op 60% van de bedrijven is dit de enige bedrijfstak die wordt uitgeoefend.
- ?? De helft van het aantal bedrijfshoofden is jonger dan vijftig jaar. Van de bedrijfshoofden ouder dan 50 jaar heeft 40% nog geen opvolging gevonden, of opvolging is 'niet nodig'. Dit betekent dus voor de komende pakweg vijftien jaar dat een groot aantal bedrijven beëindigd zal worden. Ook hierbij moet voor Graauw een aparte kanttekening worden gemaakt: de indruk die is gekregen tijdens de interviews is, dat rond Graauw relatief meer jonge boeren zitten dan in de rest van de oude gemeente Hulst.
- ?? Veel bedrijfshoofden hebben een baan buitenshuis. Slechts enkelen verdienen inmiddels aan een neventak. In de toekomst zal het werken buitenshuis naar verwachting sterk afnemen. Neveninkomsten in de toekomst ziet men vooral in het verwerken van eigen producten en windenergie.
- ?? De drie meest gehoorde knelpunten in de bedrijfsvoering zijn spuitvrije zones, wildschade en de lozing van afvalwater. Oplossingen voor knelpunten werden vaak gezocht in een betere samenwerking, meer jachtmogelijkheden, duidelijkere regelgeving, mogelijkheden voor windenergie en de grotere rol voor boeren als landschapsbeheerder. Het totale overzicht van oplossingsmogelijkheden voor de verschillende knelpunten is terug te vinden in het LOP.

Als laatste hoofdstuk in het LOP is een Plan van Aanpak opgenomen. Waar willen de agrariërs in de komende jaren aandacht aan besteden?

Opvallende speerpunten

Op het gebied van duurzame bedrijfsprocessen

- ?? Nieuwe economische dragers, neventakken op het bedrijf.
- ?? Beheer van landschap en natuur, bijvoorbeeld akkerrandenbeheer. In tegenstelling tot andere gemeenten wordt door agrariërs in Hulst weinig aan natuur en landschap gedaan. Ook duurzaam ganzenbeheer moet hier onderdeel van worden. Een aparte werkgroep bestudeert dit onderwerp inmiddels.
- ?? Biologische landbouw in met name fruit- en akkerbouwbedrijven. De vraag naar biologische producten is groeiende, waarop kan worden ingespeeld.
- ?? Samenwerkingsverbanden zijn van belang. Dit kan de productiekosten naar beneden halen. Nieuw is vooral om samen te werken op het gebied van bedrijfsvoering en organisatie. Ook onderling tussen verschillende landbouwsectoren kan beter en meer worden samengewerkt.

Op het gebied van marktvernieuwing

- ?? Marktverkenning: nieuwe teelten, thuisverkoop en de Belgische markt zijn voorbeelden voor de toekomst.
- ?? Verbreding van de landbouw door recreatie (Zeeland-logies of kleinschalige campings) of Landbouw -en-zorg-combinaties.

Op het gebied van gemeentelijk beleid en planologie

- ?? In zijn algemeenheid zal de gemeente worden gevraagd om meer ondersteuning van de landbouwontwikkeling, zowel voor hoofd- als neventakken en de kansen voor recreatie.
- ?? Ook wordt de gemeente gevraagd om verruiming van de bouwmogelijkheden om met de ontwikkelingen in de landbouw mee te groeien.
- ?? Als laatste heeft men behoefte aan een 'landbouwloket', een centrale voorziening met informatie op velerlei gebied.
- ?? Tevens vormen ook Public Relations en Imago een belangrijk punt. Zeker in het kader van de vraag naar voedselveiligheid moeten bedrijven meer open zijn voor de consument. Om de band tussen consument en de agrarische ondernemer te herstellen of te versterken zullen onder andere open dagen worden georganiseerd.

SWOT-analyse Landbouw in Graauw

Sterkten

- ?? Goede bodemkwaliteit
- ?? Draagvlak onder de bevolking
- ?? Landbouw heeft een natuurlijke binding met de kern
- ?? Burgers en boeren zijn op elkaar aangewezen
- ?? In vergelijking met de bredere omgeving nog een vrij gezonde landbouw: Jonge, grote bedrijven.
- ?? Er wordt veel 'parttime' geboerd. Door werk buitenshuis is de afhankelijkheid van het agrarische bedrijf minder groot

Zwakten

- ?? Overwegend slechte waterkwaliteit (brak grondwater, en lozing afvalwater).
- ?? Beperkte jachtmogelijkheden om wildschade tegen te gaan (ganzen).
- ?? Spuitvrije zones.
- ?? Behoudende opvattingen van de (traditionele) agrariërs
- ?? Voor verdere knelpunten: zie het LOP

Kansen

- ?? Het LOP als gezamenlijke visie
- ?? Blijvende agrarische bestemming in nieuw bestemmingsplan
- ?? Nieuwe Economische Dragere: verbreding van de landbouw (recreatie, landschapsbeheer, verkoop en verwerking eigen producten etc.)
- ?? Biologische landbouw

?? Ideeën voor sterkere samenwerkingsverbanden
 ?? Nieuwe teelten

Bedreigingen

?? Onduidelijke en strenge regelgeving vanuit de landelijke en Europese overheid.
 ?? Toenemende buitenlandse concurrentie (nieuwe Europese lidstaten)
 ?? Teruglopend imago in verband met voedselveiligheid

5.4 Natuur en milieu

Natuur en milieu zijn twee termen die met name het afgelopen decennium steeds meer invloed hebben gekregen bij het maken van nieuwe plannen, vooral in het buitengebied. Verondersteld kan worden dat Graauw hier ook mee te maken heeft of zal gaan hebben. Ook is het onderwerp cultuurhistorie meerdere malen besproken. Belangrijke spelers in dit verband zijn natuur- en landschapsverenigingen en milieu-groeperingen. In dit kader is met een zestal personen gesproken (zie Bijlage 1).

Al snel was uit vrijwel alle interviews duidelijk dat Graauw en haar omgeving binnen Zeeuws-Vlaanderen zeker geen prioriteit heeft. Het land rond Graauw is hoofdzakelijk agrarisch. Er is voor natuurliefhebbers, afgezien van vogelaars, niet zo gek veel te beleven. De biodiversiteit van het polderland is betrekkelijk laag. Voor de komende jaren zijn het streekplan en het bestemmingsplan zo ingevuld dat (vooral ten oosten van Graauw) het buitengebied agrarisch blijft, met hier en daar mogelijkheden voor functieverbreding op agrarische bedrijven (zie 5.3). Er zijn in ieder geval op natuur- en milieugebied geen grootschalige plannen. Onderstaande paragrafen gaan op enkele specifieke punten in en zijn grotendeels gebaseerd op de interviews.

De kreek: conflict tussen boeren en natuurbeschermers

De Graauwse Kreek, met name het gedeelte van de Oude Kaai tot aan Zandberg, komt in ieder interview als onderwerp naar voren, maar hieraan wordt in de huidige staat weinig (ecologische) waarde gehecht. Het water heeft in de ogen van ecologen niet de gewenste kwaliteit en de taluds van de oever zijn over het algemeen te steil. Dit sluit echter voor de toekomst niets uit! Visueel is deze kreek best aantrekkelijk.

Natuur- en milieuorganisaties zien wel wat in het natuurvriendelijker maken van de kreek en de oever, maar dit stuit op weerstand bij de boeren en waarschijnlijk ook het Waterschap. Aanleg van natuurvriendelijke oevers en recreatieve mogelijkheden langs de kreek betekent afname van het areaal landbouwgrond en beperkt de bedrijfsvoering, volgens de agrariërs. De kreek heeft in de eerste plaats een belangrijke afwateringsfunctie. Onder de geïnterviewden leeft de mening dat agrariërs over het algemeen wat behoudend en conservatief zijn. In de ogen van natuurbeschermers is de landbouw vooral de drager van het cultuurhistorische natuur-andschap. Deze kloof levert soms een eindeloze discussie op (zie 5.3). Ideeën over de aanleg van een wandelpad aan de oostkant van de kreek en een kleinschalig landschapsplan voor Graauw zijn in het verleden zonder succes geopperd. De ZLTO heeft hiertegen destijds bezwaar ingediend. Natuurbeschermers zien echter wel een geleidelijke verschuiving. Als voorbeeld wordt genoemd het 'Agrarisch Jongerencontact', een club van jonge, innovatieve en bewuste boeren.

De Graauwenaren spreken echter wel duidelijk uit behoefte te hebben aan meer groen en wandelmogelijkheden (Scoop, 2002). In dat kader is het een gemiste kans als er een visueel aantrekkelijke kreek min of meer verborgen en ontoegankelijk blijft. Wanneer een wandelpad echt geen optie blijkt te zijn, kan altijd nog worden gedacht aan verschillende toegangsplekken, die haaks op de weg kunnen worden gesitueerd.

De kreek in schemering

Natuur- en rustgerichte recreatie

Tijdens de interviews bleek hoe dicht natuur en recreatie tegen elkaar aanliggen, en elkaar nodig lijken te hebben. Er is op hoger niveau veel discussie over hoe ver deze twee verweven kunnen worden. Het gaat dan niet alleen om recreatie op kleine schaal, maar ook om het regionale en Zeeuws-Vlaamse toerisme. Kwaliteiten als rust en ruimte en de mogelijkheden voor wandelen en fietsen kunnen voor geheel Oost-Zeeuws-Vlaanderen meer aandacht krijgen. Met name ten westen van Graauw is het landschap aantrekkelijk voor een selecte groep rustzoekers. Agrariërs zouden hier scherper op in kunnen gaan spelen. Voorwaarden zijn dan wel dat er meer moet worden geïnvesteerd in autovrije fiets- en wandelpaden.

Het Verdronken Land van Saeftinghe

De grote natuurlijke toeristische trekpleister in de nabije omgeving is het 'Verdronken Land van Saeftinghe', een buitendijks schorrengebied van (inter)nationaal belang, dat in beheer is bij het Zeeuws Landschap. Dit gebied trekt jaarlijks tienduizend natuurliefhebbers en avontuurlijke bezoekers die onder begeleiding het verdronken land in gaan. Het is een kwetsbaar maar tegelijkertijd populair natuurgebied. In Emmadorp bevindt zich onder aan de dijk een bezoekerscentrum, waarover later meer. De meningen over verdere recreatieve toegankelijkheid zijn zelfs binnen het Zeeuws Landschap verdeeld.

Landschapsbeheer

Stichting Landschapsbeheer is een provinciale organisatie die in de buurt van Graauw vooral werkt aan projecten om streekeigen erven te herstellen en om bloemrijke dijken te herstellen en te behouden. De aandacht gaat dan vooral uit naar de zogenaamde 'witte gebieden', buiten de Ecologische Hoofdstructuur. Er is geen sprake van terreinbeheer, maar van landschapsbeheer en agrarisch natuurbeheer. Eigenaren zelf krijgen hierbij een belangrijke rol toegewezen. Rond Graauw lopen meerdere projecten van Landschapsbeheer. Omdat projecten zonder dwang vooral op vrijwillige basis worden gerealiseerd is de verstandhouding met de landeigenaren en de ZLTO over het algemeen goed.

Landschapvisie

Om een bijdrage te leveren aan de beleidsvorming omtrent natuur en landschap hebben het Zeeuws Landschap en de Zeeuwse Milieufederatie een Landschapvisie op laten stellen (H+N+S, 2001).

Actiepunten in deze Landschapsvisie Zeeland, die van invloed kunnen zijn op Graauw en omgeving zijn:

1. Pleiten voor open ruimte in Zeeland als Nationaal Landschap. Dit zou betekenen dat het Rijk duidelijk betrokken is bij het behoud en de ontwikkeling van karakteristieke landschapswaarden. Het zijn gebieden met een exclusieve combinatie van natuur, cultuurhistorie, landbouw, recreatie en openheid en aantrekkelijkheid.
2. Het creëren van landschappelijke en ecologische netwerken. In de omgeving van Graauw zou dit betekenen het aaneenschakelen van o.a. beplante en bloemrijke dijken, watergangen, wandel-, fiets- en kanoroutes. Agrariërs zouden hier dan op in moeten kunnen haken. Dit levert niet alleen winst voor het landschap op, maar ook voor de plattelandseconomie.
3. Zeeland als natuurlijk estuarium: veilige, verbrede waterkering combineren met landschappelijke en ecologische aspecten.
4. Gradiëntlandschappen, landschappen met een geleidelijke overgang van het landschap. Een doorn in het oog bij natuurbeschermers is de plotselinge overgang tussen Het Verdrongen Land van Saeftinghe en het achterliggende polderland. De Hedwigepolder (de oostelijkste polder van Zeeuws-Vlaanderen) kan tot een verlandingsgradiënt worden ontwikkeld.
5. Herstel van Kreken en Geulen. Het idee is om de unieke ontstaansgeschiedenis van Zeeland weer duidelijk zichtbaar te maken in het landschap.
6. Inzetten op verbreding en ecologisering van de landbouw. Verandering ten gevolge van economische ontwikkeling mag niet ten koste gaan van het landschap.
7. Rood voor Groen. Waar gebouwd wordt moeten gelijktijdig investeringen plaatsvinden in natuur en landschap. Dit principe wordt gezien als essentieel voor de toekomstige ruimtelijke kwaliteit in de provincie.
8. Bevorderen van concentratie van landschappelijke 'stoorzenders' en het beperken van ruimtebeslag. Hierbij wordt vooral bedoeld op (nieuwe) bedrijventerreinen, windmolenlocaties en het project Duurzaam Veilig Verkeer.
9. Houd de horizon schoon. Dit is vooral gericht op hoogbouw, windmolens en elektriciteitsmasten. Bundeling en concentratie hiervan moet voor gaan.
10. Aandacht voor dorpsranden. De term 'witte schimmel', de nieuwbouw rond dorpen en steden, verdient meer aandacht. Om Zeeland open te houden verdient inbreiding de voorkeur boven uitbreiding.
11. Verder beogen de betrokken partijen het volgende: solitaire bomen in de polder, passende erfbeplanting bij boerderijen, passende vormgeving van nieuwe boerderijen en extra aandacht voor 'landart'.

SWOT-analyse natuur en milieu in Graauw e.o.

Sterkten

- ?? Rust, ruimte en openheid
- ?? Aanwezigheid van de Graauwse Kreek
- ?? Nabijheid van het Verdrongen Land van Saeftinghe
- ?? Mogelijk particulier initiatief tot aanleg van bos

Zwakten

- ?? Weinig (kleinschalige) natuurelementen aanwezig
- ?? Ingeslotenheid en huidige functie van de Kreek
- ?? Gebrek aan recreatieve voorzieningen

Kansen

- ?? De wil om met de Kreek aan de slag te gaan (vanuit natuurorganisaties)
- ?? Cultuurhistorische aandacht
- ?? Agrariërs steeds positiever ten opzichte van landschapsbeheer (LOP)
- ?? Uitgangspunten Landschapsvisie
- ?? Landelijke trend van toenemende belangstelling natuur & landschap

Bedreigingen

- ?? Graauw en omgeving weinig prioriteit, agrarische toewijzing Bestemmingsplan.
- ?? Conflicterende belangen tussen landbouw en natuur, vooral rond de Kreek
- ?? Onzekere toekomst Nederlandse politiek met betrekking tot natuur en milieu

5.5 Bedrijvigheid en voorzieningen

Om een beeld te krijgen van de middenstand in Graauw is onder meer gesproken met de directeur van het grond- gewas- en milieulaboratorium 'Zeeuws-Vlaanderen' in Graauw. 'Het Zeeuws Lab', zoals het in de volksmond genoemd wordt, is een goed voorbeeld van succesvol ondernemerschap in een kleine kern als Graauw. In eerste instantie is in de garage begonnen met een 24-uurservice voor stikstofmonsters, waar de boeren voordien vaak weken op resultaten moesten wachten. In korte tijd is het bedrijf flink gegroeid en inmiddels wordt er een compleet pakket aangeboden en kunnen er schonegrondverklaringen worden gegeven. Het bedrijf is ook officieel erkend en gecertificeerd. Het werkveld beslaat zowel Nederland als België. Men werkt daarnaast ook speciaal voor onderzoeksinstellingen, waarbij ook wordt gekeken naar voedselveiligheid. Er is flink uitgebreid tot 1600 m² gebouwen en er werken inmiddels 32 mensen, veelal jong en hoger opgeleid. Drie van hen wonen inmiddels in Graauw. Uiteraard is het 'Zeeuws Lab' niet het enige voorbeeld, maar dient hier enkel ter illustratie.

Tijdens het gesprek werd ingegaan op het wel en wee van de voorzieningen op Graauw. De afgelopen jaren is het aantal voorzieningen weer verder teruggelopen. Een bakker en twee slagers zijn verdwenen en al enige jaren geleden is de laatste busverbinding opgeheven. Het is van groot belang dat de voorzieningen die Graauw nog heeft, blijven bestaan, ook voor de sociale contacten! Belangrijk zijn de bank, het postagentschap, het supermarktje, de cafés en de nieuwe school. Daarnaast is het verenigingsleven datgene wat een dorp als Graauw leefbaar maakt. Er zijn echter wel bedrijven nodig om verenigingen te sponsoren.

De juiste formule

Het openen van een winkel in Graauw wordt over het algemeen erg riskant bevonden. De winkel zal gedragen moeten worden door het dorp en zal kwaliteit moeten bieden. Ter illustratie kan het verhaal van de enkele jaren terug gesloten bakkerij worden verteld. Het begon met een goedlopende zaak met producten van prima kwaliteit. Vanuit de wijde omtrek kwamen mensen naar deze bakker in Graauw. Toen de kwaliteit en de service steeds meer te wensen overlieten, nam het aantal klanten drastisch af en bleef er weinig meer over van het goede imago. Uiteindelijk ging de zaak over de kop. Kortom: goede kwaliteit, service en naamsbekendheid zijn essentieel om in een kleine kern als Graauw te kunnen overleven. Het is vaak een kwestie van erop of eronder.

"Het gaat om de 'juiste formule'. Nu reizen veel mensen uit het dorp en de wijde omgeving iedere zondagochtend naar Kieldrecht (België) om verse broodjes te halen. Maar wanneer er in een nabijere omgeving een goede bakker zou zitten, dan zou die ook veel mensen kunnen trekken. Als daarnaast ook nog een aanbod zou zijn van vers vlees en andere etenswaren, dan zou het zeker goed kunnen gaan lopen."

Servicepunten: alles -in- één

Ook is er de trend om van grootschalig weer naar kleinschalig te gaan. De vraag is: wie pakt het op? Het idee van franchizing voor een soort alles-in-één-locatie voor kleine kernen bestaat reeds, en hier ligt volgens sommigen zeker toekomst. Daarbij bestaat ook de mogelijkheid om combinatiemogelijkheden te zoeken met andere functies, zoals een postkantoor, pinautomaat, zorgcentrum, informatiecentrum: de zogenaamde 'servicepunten'. Juist dit soort voorzieningen hebben een heel sociale functie, terwijl ondernemers zoals een milieulab of een bouwbedrijf meer een sponsorfunctie hebben.

De gemeente zou nieuwe initiatieven voor dergelijke multifunctionele voorzieningen moeten stimuleren en in eerste instantie ook subsidiëren: in ieder geval de kans geven.

Openbaar Vervoer

Het vervoersbedrijf heeft enkele jaren terug besloten om de busroute waarin Graauw was opgenomen te schrappen. Er werd te weinig gebruik van de bus gemaakt om rendabel te kunnen blijven. Sindsdien is een reguliere streekbusverbinding in Graauw (voorlopig) van de baan. Vooral voor schoolgaande jongeren en voor vervoersarme ouderen is dit een groot gemis. Jongeren hebben vaak nog wel de conditie om de afstand (meestal naar Hulst) per fiets af te leggen. Voor veel meisjes en vrouwen is dit in de late avond ook geen reële optie. Zij zijn afhankelijk van (andermans) auto's. Dit geldt in de meeste gevallen ook voor ouderen. Grote delen van het platteland kennen dit probleem.

Voor Graauw is het van belang dat met name op provinciaal en regionaal niveau afspraken worden gemaakt met de vervoersmaatschappij (Connexxion). Het alternatief wordt gezocht in een buurtbus, die bij voldoende animo en vrijwilligers kan worden gesubsidieerd door de provincie. Dit initiatief bevindt zich al in een gevorderd stadium.

Het bushokje staat er nog...

SWOT-analyse bedrijvigheid en voorzieningen in Graauw

Sterkten

- ?? Draagvlak onder bevolking voor lokale bedrijvigheid
- ?? De nog aanwezige middenstand (sociale en primaire functie)
- ?? Aanwezigheid van een aantal 'grotere' bedrijven (sponsorfunctie)

Zwakten

- ?? De smalle basis voor voorzieningen
- ?? Nabijheid van Hulst: concurrentie voor starters
- ?? Ontbreken van openbaar vervoer

Kansen

- ?? Einde van schaalvergroting lijkt in zicht, meer aandacht kleine kernen binnen politiek en bedrijfsleven
- ?? Het verleden wijst uit dat er zeker wel markt is (voor bijvoorbeeld een bakkerij), ook vanuit dorpen rond Graauw
- ?? Het concept van servicepunten
- ?? Steun voor een buurtbus

Bedreigingen

- ?? Gewenning bij de bevolking om naar Hulst te reizen voor inkopen e.d.; nut en noodzaak van eigen voorzieningen wordt door een grote groep 'vergeten'.
- ?? Initiatiefnemers zijn schaars; het wordt als een groot risico gezien om een onderneming te starten in een kleine kern

5.6 Recreatie en toerisme

Recreatie en toerisme zijn in dit hoofdstuk al verschillende keren aan de orde geweest, in combinatie met landbouw en in combinatie met natuur en landschap. Zowel 'agrotourisme' (plattelandstourisme) als recreatief medegebruik van het landelijk gebied zijn actuele thema's. Ook het beleid van provincie en gemeente en de conclusie van Scoop geven in principe groen licht voor recreatieve activiteiten, mits dit kleinschalig zal gebeuren. Tevens wordt het gebied in de ontwikkelingsnotitie van de gefuseerde gemeenten als potentieel gezien voor toeristisch-recreatieve ontwikkeling.

Oost-Zeeuws-Vlaanderen is in zijn huidige vorm een nog onontgonnen gebied voor recreatie en toerisme. Breed draagvlak lijkt er wel voor te zijn, maar dat betekent niet automatisch dat er concrete kansen liggen. Om eens te peilen hoe er over dit gebied wordt gedacht, is er contact geweest met de VVV Zeeuws-Vlaanderen, de Fietzersbond en de beheerder van het Bezoekerscentrum Saeftinghe.

Recreatieve mogelijkheden rond Graauw

De grootste trekpleisters in de omgeving van Graauw zijn de binnenstad van Hulst en het Verdrongen Land van Saeftinghe (5.4). Aan het bezoekerscentrum Saeftinghe, dat deel uitmaakt van deze trekpleister wordt aandacht besteed in de volgende paragraaf. Op natuurlijk gebied zijn vooral de kreek in de omgeving waardevol. Niet alleen de Graauwse Kreek, maar ook verderop bij Zandberg de Vlaamse Kreek (met sluis) en de Rotte Kreek. Ook zijn er enkele objecten in de buurt met cultuurhistorische waarde, met name voormalig Fort Zandberg en de liniedijk van daar naar Hulst; tevens een archeologische groeve in Nieuw Namen. Op Graauw zelf is de kerk (zeker van binnen) een bezienswaardigheid, evenals de begraafplaats. Graauw is (tot op heden) niet direct een plaats voor passanten om stil te blijven staan. Cultuurhistorie geniet echter wel steeds meer aandacht en het behouden ervan levert vaak aanzienlijke subsidies op. De koppeling met landschap, natuur en recreatie is tegenwoordig haast vanzelfsprekend.

Het getijdehaventje in Paal

Bezoekerscentrum

Het bezoekerscentrum Saeftinghe bestaat sinds 1996 en is gelegen in Emmadorp. Het is de grootste toeristische trekpleister in de buurt van Graauw en trekt jaarlijks circa 19.000 (betalende) bezoekers. Dit is vrij weinig in vergelijking met ander Nederlandse bezoekerscentra en voor een deel te wijten aan het beperkte aantal bezoekers dat het Land van Saeftinghe jaarlijks mag ontvangen (maximaal 10.000 tegenover circa 30.000 aanvragen!). Bovendien ligt het centrum nogal afgelegen en lopen er, opvallend genoeg, geen recreatieve routes langs. Uitbreiding van het recreatieve product lijkt door de bezoekerslimiet niet vanzelfsprekend, ondanks dat het bezoekerscentrum wel is berekend voor en gebaad bij meer bezoekers.

Van het bezoekerscentrum gaat weinig enthousiasme uit wat betreft de toeristisch-recreatieve ontwikkeling in de omgeving. Volgens de geïnterviewde schiet de bereidwilligheid van de bevolking tekort en bovendien heeft de omgeving weinig te bieden. Wel is men op dit moment bezig met het ontwikkelen van een arrangement met een camping bij Perkpolder. Men wil de mogelijkheid bieden om campinggasten met een boot naar Paal te varen, om vervolgens met een huifkar naar het bezoekerscentrum te worden vervoerd. Ook wil men zich meer richten op scholen, waarbij een bezoek ook gecombineerd kan worden met een bezoek aan de nabijgelegen schaapskooi.

Fietsen kansrijk

De fietsersbond ziet meer potenties in de omgeving. Tijdens een rondrit door het polderlandschap werd verteld over mogelijkheden op het gebied van fietsen en wandelen. De fietsmarkt groeit, met name vanuit België. Daar wordt steen en been geklaagd over gevaarlijke en slecht onderhouden fietspaden van onze zuiderburen. Belangrijk voor het slagen van fietsroutes is koppeling met andere routes, een thema, een gevarieerd landschap, cultuurhistorie en natuurlijk horeca. Recreatief verkeer kan op deze wijze bijdragen aan de lokale economie in de omgeving en het leefklimaat kan worden verbeterd. Om het gebied ook daadwerkelijk aantrekkelijk te maken is de nodige investering in verkeersveiligheid en fietspaden erg belangrijk. De gemeente zal hier dan de noodzaak ook van moeten inzien. Belangrijke items zijn dan: scheiding van landbouw- en fietsverkeer, autoluwe zones (of snelheidsvermindering).

Vraagtekens

Toch moet er niet te hard van de toren worden geblazen. Kort door de bocht: er moeten natuurlijk wel recreanten en toeristen komen! Hierover zijn de meningen sterk verdeeld. De VVV verkoopt al enkele jaren de folder voor de Hulsterlooroute, die rondgaat door Oost-Zeeuws-Vlaanderen. Deze route vindt echter weinig aftrek. Door geïnterviewden werd benadrukt dat het juist de kust is waarvoor mensen naar Zeeuws-Vlaanderen komen. Trekpleisters zijn dan Saeftinghe en de historische stad Hulst, maar verder heeft het achterland weinig te bieden, althans, aan de oostkant van de Kanaalzone. Het zal erg moeilijk zijn om op te boksen tegen het aanbod van West-Zeeuws-Vlaanderen op het gebied van infrastructuur, verblijfsaccommodaties en het strand. De illusie mag nooit worden gewekt dat er in de eerste jaren een gouden toekomst zou liggen in Oost-Zeeuws-Vlaanderen. Recreatieve ontwikkeling is een proces dat meestal begint vanuit kleinschalige basisvoorzieningen. De nog maar schaars aanwezige en los van elkaar opererende boerencampings zullen dit niet van de grond krijgen.

Kloosterzande aan Zee

Niet altijd wordt gekozen voor een ontwikkeling van onderaf. Een ambitieus project van de gemeente Hulst heeft als doel om de omgeving in één klap op de kaart te gaan zetten: 'Kloosterzande aan Zee', een project met voor- en tegenstanders. Het idee is als volgt: de overbodig geworden autoweg naar Perkpolder zal deels worden uitgegraven, zodat een waterverbinding ontstaat tussen Kloosterzande en de Westerschelde. In Kloosterzande zal een jachthaven worden gerealiseerd, gepaard met woningbouw, veel groen, verblijfsaccommodaties. Dit plan zal dan zijn weerslag moeten kunnen hebben op geheel Oost-Zeeuws-Vlaanderen; er zal recreatief medegebruik plaatsvinden van het buitengebied. Op het gebied van recreatie en toerisme moet dit het paradepaardje van Oost-Zeeuws-Vlaanderen gaan worden.

Recreatie voor Graauwenaren

Voor de inwoners van Graauw is het, los van alle toekomstige mogelijkheden op recreatief gebied, vooral belangrijk dat kleinschalige recreatie rond de kern de dagelijkse leefwereld kan verbeteren. Hierbij komen de eerder besproken discussies van de Kreek en het afgewezen Landschapsplan weer kijken. De wensen van de bewoners zullen in het volgende hoofdstuk 6 verder worden behandeld.

SWOT-analyse recreatie en toerisme rond Graauw

Sterkten

- ?? Rust, ruimte en openheid
- ?? Het rustieke landelijke karakter lijkt gewoon, maar is voor mensen uit andere streken (stad maar ook bos) juist bijzonder
- ?? Sociale veiligheid
- ?? De bezienswaardige kerk van Graauw
- ?? Aanwezige horeca
- ?? Getijdenhaven in Paal
- ?? Aanwezigheid voormalig Fort Zandberg + linedijk
- ?? Nog unieke hoek van Nederland
- ?? Nabijheid van Hulst, het Verdrongen Land van Saeftinghe en Antwerpen

Zwakten

- ?? Ontbreken van veilige recreatieve infrastructuur, zoals wandel- en fietspaden
- ?? Weinig openbaar groen en nauwelijks uitbuiting van de kleinschalige recreatieve elementen rond de kern
- ?? Nauwelijks bestaande verblijfsrecreatie en ook vrijwel geen recreatieondernemers
- ?? Geen strandtoerisme
- ?? Polderland slechts voor selecte groep recreanten aantrekkelijk
- ?? Onbekendheid met mogelijkheden en regelgeving

Kansen

- ?? Verbetering van sociaal, woon- en leefklimaat
- ?? Overheid steunt initiatieven op dit gebied
- ?? Aansluiting bij andere sectoren: natuur, landschap en markt voor agrotourisme.
- ?? Een positieve VVV
- ?? Ontwikkelingen rond 'Kloosterzande aan Zee'

Bedreigingen

- ?? De invloed van de agrarische sector (het Landschapsplan bijvoorbeeld)
- ?? 'Concurrentie' met West-Zeeuws-Vlaanderen
- ?? Recreatie zal altijd erg kleinschalig blijven
- ?? Verdwijnen van het veer; hoge tol voor de Westerscheldetunnel

5.7 Woningbouw

Woningbouw is misschien wel het heetste hangijzer in Graauw. Tegelijkertijd is het ook een onderwerp waarover meerdere partijen met de handen in het haar zitten. Steekwoorden voor Graauw zijn verkrotting, nieuwbouw en contingenten. Om duidelijkheid te krijgen over de stand van zaken is gesproken met de directeur van de Regionaal Zeeuws-Vlaamse Woningbouwvereniging (RZVW), gevestigd in Axel. Tevens kon informatie aan het Jaarverslag 2001 worden ontleend, met name het artikel van gedeputeerde Van Zwieten. Hij geeft hierin een kritische mening over de leefbaarheid in dorpen.

Woningbouw en leefbaarheid en een kritische noot

Het Rijk heeft corporaties de opdracht gegeven niet alleen woningen te verhuren en te onderhouden, maar ook een bijdrage te leveren aan de leefbaarheid. Kleine kernen krijgen daarbij extra aandacht. 'Corporaties hebben grote invloed op het karakter van dorpen. In die zin mag van corporaties ook een bijdrage verwacht worden in het versterken van dat karakter', aldus Van Zwieten (Jaarverslag RZVW, 2001). Om deze reden wil de RZVW voornamelijk overlegpartner zijn, in plaats van een onbereikbare instelling, bijvoorbeeld door mee te denken in problemen zoals in Graauw.

De positie van kleine kernen is in de ogen van Van Zwieten sterk veranderd. Van sociaal-economische gemeenschappen naar sociale gemeenschappen. Steeds meer voorzieningen worden genoten in de nabijgelegen stad. Voorzieningen in de dorpen zijn verdwenen of staan onder druk. Vaststaat dat de groei van dorpen de voorzieningen niet heeft gered of zal redden. Schaalvergroting is nou eenmaal niet te beïnvloeden. De beleving van inwoners van leefbaarheid komt niet altijd overeen met de feiten en de eigen keuzen. 'Plaatselijke jongeren trekken niet weg omdat ze in het dorp geen woning kunnen vinden, maar vanwege studie of om "meer van de wereld te willen zien". Het verdwijnen van voorzieningen hoeft ook niet altijd een afname van de leefbaarheid te betekenen. Van belang is hoe een dorp dit opvangt. Eigen keuzen zijn daarin belangrijk! Om enerzijds een ontmoetingspunt te creëren en anderzijds een punt te maken van waaruit dienstverlening en zorg kunnen worden verleend heeft Van Zwieten het al eerder besproken idee van servicepunten gelanceerd. De woningcorporatie zal hierin dan haar wettelijke taak op het gebied van leefbaarheid helder vorm en inhoud kunnen geven.

Behoefte in Graauw:

In totaal heeft de woningcorporatie 4500 woningen, waarvan ruim 60 in Graauw. De woningbehoefte wordt gebaseerd op het 'woningmarktonderzoek' en het regionaal volkshuisvestingsplan. Leegstand heeft enkele jaren geleden nog de behoefte bepaald. Structurele leegstand is in Graauw eind 2002 niet aan de orde. Het meest van belang is de wachtlijst, gebaseerd op (serieuze en urgente) inschrijvingen. Voor Graauw is deze lijst niet groot, dus de RZVW gaat er van uit dat het met de woningbehoefte wel mee zal vallen.

Imago van huren een probleem?

De wachtlijst voor huurwoningen is dus relatief kort. De RZVW spreekt over een wachttijd van 3 maanden. Dit staat haaks op de geluiden uit het dorp. Reden hiervoor kan het imago van huren zijn. Starters in Zeeuws-Vlaanderen bouwen liever dan dat ze huren. In Zeeuws-Vlaanderen is de koop- / huurverhouding 70/30, tegen landelijk 50/50. Koop- en huurlasten liggen hier veel dichterbij elkaar dan bijvoorbeeld in de Randstad. Als dan het verschil toch zo klein is, kiezen starters eerder voor bouwen of kopen. Het zou de discussie ten goede komen, wanneer goed in kaart zou zijn gebracht welke behoefte er precies is ten aanzien van wonen. Ook zou huren een beter en meer gewaardeerd alternatief moeten worden. Starters die graag op zichzelf willen wonen en niet per se een huis als blok aan het been willen hebben, doen er verstandig aan zich in ieder geval in te schrijven!

Huidige ontwikkelingen in Graauw

Momenteel spelen er twee belangrijke dingen op woongebied in Graauw: het probleem Achtereindstraat en voorgenomen nieuwbouwplannen. Het eerste probleem heeft betrekking op de verkrotting aan de Achtereindstraat en de Graauwse Dijk. Hier lijkt momenteel schot in te zitten en het zal door de gemeente echt opgepakt moeten worden. Vanwege moeilijk te vinden eigenaren is het probleem complexer dan aan de oppervlakte lijkt. Het probleem ligt ook gedeeltelijk in de wijze waarop het begrip leefbaarheid wordt gehanteerd. Het krottenprobleem is hiervan een goed voorbeeld. Buitenstaanders vragen zich af waarom men zich zo druk maakt om zoiets 'onbelangrijks', maar vanuit het dorp gezien is dit een grote aantasting van de leefomgeving. De gemeente zou zich daarom vaker moeten verplaatsen in de denk- en leefwereld van dorpsbewoners.

De seniorenwoningen aan de Irenestraat schijnen toe te zijn aan herstructurering. Bij sloop is er echter geen opvang van de huidige bewoners (zeker rampzalig voor ouderen). Er is echter een hoek waar nieuwbouw kan plaatsvinden en waar dus zogenaamde contingenten mee 'geruild' kunnen worden. Deze nieuwbouwhoek, die achter de Irenestraat en de Achtereindstraat ligt, is eigendom van een boer die vrij is om elk aanbod te overwegen. Een projectontwikkelaar heeft zodoende veel meer kunnen bieden dan de gemeente, en dus heeft deze het recht om hier te bouwen. Er

zijn vooralsnog geen contingenten beschikbaar. Dit wordt bij de noodzakelijke sloop echter wel het geval. Voor een projectontwikkelaar is een dergelijk bouwproject alleen interessant wanneer er in korte tijd veel gebouwd kan of mag worden. Dit is niet wenselijk omdat de eigen aanwas hier op de lange termijn niet van kan profiteren. Een geleidelijke groei zou een goede 'doorstroming' bevorderen. Velen zien dat namelijk als voorwaarde voor verbetering van de leefbaarheid. Bovendien is het vanuit beleids-oogpunt ook (nog) niet mogelijk. De toekomst van deze plannen is nog vrij onzeker, maar zal uiteindelijk toch duidelijk moeten zijn. Het nieuwbouwplan moet agendapunt blijven, bij alle betrokken partijen.

Buurtschap Paal

Conclusies woningbouw Graauw

Woningbouw heeft een sterke relatie met veel andere thema's. Een aparte Sterkte -/ Zwaktevergelijking is om deze reden niet te maken. De volgende conclusies kunnen wel worden getrokken:

- ?? RZVW kan sterker worden betrokken bij leefbaarheidsproblematiek.
- ?? Nieuwbouw mag niet alleen worden gezien als voorwaarde voor leefbaarheid.
- ?? Het nieuwbouwplan zit vast, maar mag niet blijven liggen.
- ?? Het imago van huren zou kunnen verbeteren. Als men zelfstandig wil wonen moet men zich daadwerkelijk inschrijven als woningzoekende (de exacte behoefte aan woningbouw is momenteel niet bekend).
- ?? Een rem op het tweede woningbezit is zeer wenselijk.
- ?? Herstructurering heeft voorrang op nieuwbouw.
- ?? De krottenproblematiek dient snel te worden aangepakt.
- ?? De Gemeente heeft te weinig inlevingsvermogen in de denk- en leefwereld van de 'gewone' burger.

5.8 Zorg en welzijn

In dit kader is een interview gehouden met een teamcoördinator Thuiszorg, tevens bekend met de wijkverpleging. Ook is gesproken met de jongerenwerker van de Gemeente Hulst.

Ouderen

Een veel gehoorde verandering in de afgelopen jaren is het verdwijnen van de busverbinding met Hulst. Met name ouderen zijn op dat moment nog sterker afhankelijk geworden van burenhulp en mantelzorg. Een ogenschijnlijk simpele bezigheid, zoals boodschappen doen is niet meer zo vanzelfsprekend. Op zich valt de hulp die door de thuiszorg wordt geboden best mee. In Graauw zijn er nog geen tien adressen waar hulp nodig is. Dit is mede een gevolg van de nog steeds bijzonder hechte gemeenschap. Er zijn echter ook ouderen die besluiten om naar Hulst te verhuizen. Een aantal ontwikkelingen zal in de toekomst echter zorgen voor een toename van de zorgbehoefte. Graauw vergrijsd langzaam. Gezinnen van tegenwoordig zijn kleiner en vormen een steeds smallere basis om een beroep op te kunnen doen. Ook blijft een gedeelte van de jongeren, veelal gedwongen door tekort aan bouwgrond of door studie, niet in het dorp wonen.

Horeca: belangrijke sociale ontmoetingsplaatsen

Jongeren

Een nieuw impuls is de realisatie van de 'brede school'. Hierin zal naast basisonderwijs ook peuteropvang plaatshebben. Uitbreiding met onder andere een bibliotheek is dan denkbaar. Het probleem van veel kleine kernen, het vaak beperkte aantal kinderen, is in Graauw (nog) niet aan de orde. Buitenschools zijn er voor kinderen wel activiteiten binnen (sport)verenigingen, maar echte 'voorzieningen' zijn er te weinig. De nieuwe school zal ook hierin moeten gaan voorzien. Het schoolplein zou kunnen worden ingericht als jeugdhonk. De verwachting is dat hiermee zal worden voldaan aan de basisbehoefte van rondhangende tieners. Tegelijkertijd kan hier ook heel sceptisch op worden gereageerd. Jongeren zijn over het algemeen de moeilijkste groep om te sturen. Structureel en direct contact met jongeren is daarom van groot belang. Dit is er echter niet! Jongeren die over het algemeen 'willen' meepraten en –denken zijn veelal dezelfde die al vroeg het dorp verlaten voor studie of opleiding. Het blijkt moeilijk om zo de wensen van jongeren in kaart te brengen. De recent gehouden enquête is daar een wezenlijk voorbeeld van.

De sociale verbondenheid is ook in dit verband te noemen. Het betrekken van jongeren bij het verenigingsleven en de carnaval wordt als positief ervaren. Het leven in een dorp als Graauw heeft voor jongeren meestal twee kanten. Enerzijds de rust, de veiligheid en het overzicht die het dorp biedt, maar aan de andere kant gebeurt er erg weinig. Om buiten het dorp vertier te zoeken is iedereen aangewezen op de brommer of op zelf georganiseerd (auto)vervoer.

Het is niet realistisch te verwachten dat er veel zal veranderen wat betreft voorzieningen voor jongeren. In de toekomst is het belangrijk dat de jongeren in ieder geval het gevoel houden dat ze erbij horen. Voor twintigers zijn vooral betaalbare starterswoningen van belang.

Conclusies zorg en welzijn Graauw

Evenals voor woningbouw is voor zorg nauwelijks een sterkte- / zwakteanalyse te maken, maar enkele duidelijke conclusies kunnen wel worden getrokken.

- ?? De zorgbehoefte op Graauw is relatief klein door een sterke sociale onderlinge band (mantelzorg).
- ?? De toekomst van deze mantelzorg is minder rooskleurig. Dit komt door de toename van het aantal ouderen, de terugloop van bereidwilligheid tot vrijwilligerswerk en de verander(en)de gezinssituaties.
- ?? De komst van de 'brede' school is een positieve impuls!
- ?? Er zijn relatief veel (sport)verenigingen maar echte jongerenvoorzieningen, zoals een jeugdhonk, zijn er niet.
- ?? Het contact tussen de gemeente en dorpsjeugd is in de praktijk zeer beperkt.
- ?? Jongeren waarderen het dorpsleven enerzijds vanwege het overzicht en het veilige gevoel, maar anderzijds zijn uitdagingen en uitgaansleven niet in de nabije buurt aanwezig.
- ?? Jongeren vinden het moeilijk om zelfstandig op Graauw te gaan kunnen gaan wonen.

6. DE STEM VAN GRAAUW

6.1 Inleiding

De dorpsavond vormde een belangrijk onderdeel van het onderzoek. Het doel van de avond was om te inventariseren hoe de inwoners van Graauw tegen de (mogelijke) toekomst van hun dorp en omgeving aankijken, en welke verschillende ideeën, wensen en oplossingen zij zoal hebben om het dorp leefbaar te houden. De werkwijze voor deze avond wordt uitgelegd en verantwoord in paragraaf 3.4.

De uitgebreide resultaten van de dorpsavond staan beschreven in een apart tussentijds verslag, dat opgestuurd is naar alle aanwezigen van de dorpsavond. Hierop zijn vanuit de bewoners geen verdere reacties of aanvullingen gekomen.

In dit hoofdstuk zijn de resultaten een stap verder verwerkt tot een samenvattend overzicht, waaruit in feite tussentijdse conclusies worden getrokken. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen de meer algemene houding van de Graauwenaren ten aanzien van ontwikkelingen op de lange termijn en de meer concrete zaken die spelen in de huidige situatie en vooral gericht zijn op de korte termijn. Hieruit komen respectievelijk een toekomstvisie (zie hoofdstuk 7) en een lijst van verbeterpunten voort. Deze vormen een basis voor het uiteindelijke plan.

Verder wordt af en toe teruggekoppeld naar de gang van zaken tijdens de dorpsavond, om te verduidelijken vanuit welk perspectief de resultaten tot stand zijn gekomen.

De drukbezochte dorpsavond

6.2 Lange termijn

Houding ten opzichte van vier scenario's

De reacties op de vier bedachte scenario's (zie Bijlage 3) staan in Tabel 1 schematisch verwerkt. Hiermee wordt in feite van elk scenario het tweede deel van een SWOT-analyse gemaakt: wat voor kansen en bedreigingen brengen de scenario's (naar verwachting) met zich mee? Of anders gezegd: wat voor beelden roept het op bij de inwoners van Graauw? De scenario's werden hierbij puur gebruikt als hulpmiddel om een bepaalde ontwikkelingsrichting te benadrukken.

In de laatste kolom van de tabel volgen, bekeken vanuit de huidige situatie, de meer praktische maatregelen, oplossingen, wensen en ideeën om de bedreigingen te

beperken en kansen te benutten. Daarnaast staan hier ook zo nodig de vragen en onzekerheden die het scenario oproept.

Benadrukt moet worden dat het schema geen volledige analyse betreft, maar inzicht geeft in de eerste reacties van de bewoners tijdens de dorpsavond. De tendens wordt aangegeven hoe men als groep tegenover bepaalde punten stond.

Scenario (geschetste ontwikkelingsrichting) Zie Bijlage 3	Hoe staat men tegenover dit toekomstbeeld?		Opmerkingen t.a.v. het toekomstbeeld (wensen, ideeën, oplossingen, vragen, onzekerheden)
	Positief (kansen)	Negatief (bedreigingen)	
'Buitengebied van Antwerpen' (Haven/ industrie breidt zich uit naar Oost-Zeeuws Vl.)	?? Meeprofiten van de stad: werkgelegenheid, voorzieningen en betere bereikbaarheid. ?? Kansen voor woningbouw en recreatie -> behoefte aan 'groene uitlaatklep'.	?? Toenemende overlast door drukte, geluid, horizonvervuiling, licht en criminaliteit. ?? Identiteit gaat achteruit en het sociale leven vermindert.	?? Grote industrie op afstand houden. ?? Werkgelegenheid België benutten. ?? Graauw e.o. rustige woonkern met 'groene' zone en kleinschalige bedrijvigheid. ?? Verkeersveiligheid moet in orde zijn!
'Op eigen kracht' (Huidige trends op het platteland gaan door en er verandert weinig)	?? Eigenheid van Graauw blijft. ?? Behoud van rust en ruimte = belangrijke voorwaarde voor een leefbaar Graauw.	?? Leegloop: jongeren die wegtrekken, verdwijnen van voorzieningen. ?? Toename tweede woningbezit. ?? Onaantrekkelijk wonen voor jonge gezinnen.	?? Blijvend investeren in de toekomst en behoud van voorzieningen. ?? Kleinschalige bedrijvigheid stimuleren. ?? Woonmogelijkheden voor jonge Graauwenaren. ?? Positieve kanten van Graauw benadrukken. ?? Recreatiemogelijkheden.
'Modern land- en tuinbouw-gebied' (Verschuiving in de agrarische sector naar meer gespecialiseerde tuinbouw)	?? Meer bedrijvigheid (= ook sponsors) en werkgelegenheid. ?? Alternatief voor akkerbouw: betere toekomstperspectieven. ?? Tuinbouw als bufferzone tussen open landschap en industriegebied.	?? Deels verdwijnen rust en openheid door kassen, bassins, windmolens, licht, ... ?? Cultuuromslag in de sector levert mogelijk problemen op. Ook nieuwe tuinders van elders.	?? Wat zijn de mogelijkheden en is er markt voor? Waar moeten de huidige boeren heen? ?? Mogelijke belemmeringen door brak bodemwater. ?? Komst tuinbouw geleidelijk en niet te massaal. ?? Gebied ten noorden van Graauw open laten.
'Groene recreatieruimte' (Ontwikkeling van recreatie mogelijkheden en plattelandstoerisme in de omgeving van Graauw)	?? Positieve bijdrage aan de leefomgeving: bewoners profiteren mee. Kansen voor jongeren. ?? Omgeving biedt veel rust en ruimte, met (winkel)mogelijkheden in het achterland. ?? Benutten Graauwse Kreek. ?? Mogelijke neventak + inkomsten voor boeren. ?? Potenties rond Paal en Emmadorp. ?? Kleinschalige natuurcampings zijn in trek. ?? Ontwikkelingen rond Kloosterzande aan Zee.	?? Er is nog zeer weinig, dus er zal veel geïnvesteerd moeten worden. ?? Er is geen strand (grote trekpleister). ?? Onbekendheid met de mogelijkheden en de regelgeving. ?? Initiatieven stuiten op weerstand. ?? Infrastructuur niet veilig voor fietsers en wandelaars. ?? Recreatie botst soms met bedrijfsvoering landbouw.	?? Gewenst zijn in ieder geval mogelijkheden voor de bewoners. Veelgenoemd: routegebonden recreatie (wandelen, fiets-, ruiterspaden). ?? Kamperen bij de boer wordt door velen gezien als mogelijkheid. ?? (lokale) initiatieven zijn noodzakelijk, anders komt er niets. ?? Steun van overheden is noodzakelijk. ?? Kleinschaligheid gewenst: geen Centparcs. ?? Veel ideeën, maar ook veel onzekerheden!!

Tabel 1: reacties op vier scenario's

Tegenstrijdigheden

Natuurlijk waren er tijdens de dorpsavond ook tegenstrijdige meningen. Zo hebben sommigen veel ideeën voor verandering en verfraaiing van de leefomgeving, vaak gerelateerd aan natuur en recreatieve mogelijkheden. Een andere groep is weer een stuk behoudender en ziet het liefst niet te veel veranderen; het leven in Graauw is immers goed zo, en dat moet zo blijven!

Wanneer er dan wat verder wordt gevraagd komt er toch wel een aantal algemene wensen naar boven, zoals bouwmogelijkheden voor met name jongeren, een mooi dorpsaanzicht en behoud van sociale voorzieningen, het verenigingsleven en noem maar op. Deze zaken worden kennelijk als vanzelfsprekend beschouwd.

Nadenken over de toekomst

Velen zijn zich er niet van bewust dat het met de toekomst van Graauw (zeer) uiteenlopende kanten op kan gaan. Zoals uit paragraaf 2.3 is gebleken, verandert een samenleving en dus ook een gemeenschap voortdurend door allerlei nieuwe ontwikkelingen. De oudere bewoners zijn hier echter nauwelijks mee bezig en zien er, gezien hun leeftijd, het nut niet echt van in. Maar ook van de jongere mensen is het begrijpelijk dat men zelden stil staat bij de verre toekomst (2015 en verder). Het leven draait immers vooral om eigen belangen en die van naasten, op de korte termijn! Tijdens de dorpsavond bleek het dan ook in eerste instantie lastig om het alledaagse denkpatroon los te laten en samen te praten over al dan niet gewenste toekomstbeelden.

Toch valt uit Tabel 1, in combinatie met de vele(!) indrukken, opgedaan in Graauw, een aantal algemeen gewenste richtlijnen af te leiden voor de toekomstige ontwikkeling van Graauw: een bewonersvisie. Omdat deze 'toekomstvisie van Graauw' de directe basis vormt voor het dorpsplan, wordt deze in hoofdstuk 7 beschreven.

6.3 Korte termijn

Hot items

Tijdens de dorpsavond is de aandacht bewust gericht op beeldvorming over Graauw en omgeving in de verre toekomst (2015). Met het oog op een gezamenlijke toekomstvisie, kan de noodzaak van gewenste verbeteringen voor Graauw vandaag de dag beter worden ingeschat. De bestaande problemen in Graauw worden zo dus in een breder perspectief bekeken.

Bovendien was het niet de bedoeling van de dorpsavond om te verzanden in discussies over dagelijkse 'hot items', waarvan er velen reeds bekend waren, uit onder meer krantenartikelen, diverse gesprekken en de politieke avond die is bijgewoond.

Uiteraard werden er tijdens de dorpsavond evengoed verschillende concrete wensen genoemd. Deze praktische verbeterpunten, aangevuld met punten die uit andere bronnen reeds bekend waren, worden in de volgende paragraaf op een rijtje gezet. Op een aantal (beleids)onderwerpen is in de toekomstvisie al uitgebreid ingegaan. Hier worden alleen de op korte termijn gewenste maatregelen en wensen genoemd. Overigens, dit is nog geen prioriteitenlijstje.

Praktische verbeterpunten van de bewoners

Wonen

- ?? Oplossen van het krottenprobleem.
- ?? Zorgen voor een goede oplossing voor de sanering van de bejaardenwoningen.
- ?? Op korte termijn starten met een nieuwbouwplan, waarmee eerst in de 'eigen' woningbehoefte moet worden voorzien.

Woonomgeving, openbaar groen en recreatie

- ?? Aanleg van meer groen; een parkje annex dorpsbosje (uiteraard met bankjes), als men maar even een rondje kan wandelen.
- ?? Daarbij: een uitlaatveldje voor honden.
- ?? Trapveldje voor de jeugd.

- ?? Algemeen: Beter onderhoud van openbaar groen.
- ?? Fiets-/ voetpad tussen Graauw en Paal.

Verkeersveiligheid/ infrastructuur

- ?? Reconstructie van de Achtereindstraat voltooien.
- ?? Bepaalde stukken weg in fatsoenlijke staat herstellen. Specifiek genoemd wordt onder meer de Paalseweg (ter hoogte van het bordje Paal) vanwege gevaarlijke berm en putten in de weg.
- ?? Snelheidsbeperking (verkeersremmers) bij binnenkomst Zandberg en bij binnenkomst vanuit het noord-westen (Meloweg). In woonstraten 30-kilometerzones.
- ?? Er moet iets gedaan worden aan de verkeerssituatie op de dorpsstraat. Deze wordt nog vaak als voorrangsweg gezien, terwijl dit niet meer zo is. Dit levert regelmatig blikshade op. De situatie moet veranderen of duidelijker aangegeven worden.
- ?? Uitbreiding van parkeergelegenheden in de bebouwde kom (specifiek aan de Graauwse Dijk).

Wensen

- ?? Een vorm van openbaar vervoer.
- ?? Instandhouden van een fiets-voetveer ter vervanging van Kruiningen-Perkpolder.
- ?? Een winkel met verse producten (brood, groente, vlees, zuivel, ...)

7. AAN DE SLAG MET GRAAUW!

7.1 Inleiding

Nieuwbouw, recreatie, verkeersveiligheid, de buurtbus, de kreek en het krottenprobleem: zomaar een aantal punten die steeds weer opduiken als het gaat over de leefbaarheid in Graauw. Het blijkt in de praktijk vrij moeilijk om verbanden te leggen tussen problemen en om duurzame oplossingen te vinden. Wat nodig is, is een heldere structuur, een structuur die allereerst is gebaseerd op de vraag 'waar willen we heen met Graauw en omstreken?'.

In dit hoofdstuk wordt in paragraaf 7.2 allereerst de gezamenlijke toekomstvisie van Graauw uiteengezet. Deze is gebaseerd op de dorps- en omgevingsanalyse in voorgaande twee hoofdstukken. Deze visie, tezamen met het overheidsbeleid, vormen de kaders waarbinnen het dorpsplan tot stand is gekomen. Dit leidt in 7.3 tot de missie voor Graauw. In paragraaf 7.4 wordt dan de brug gelegd naar het dorpsplan en paragraaf 7.5 t/m 7.9 beschrijven per (integraal) onderwerp het plan. In paragraaf 7.10 worden tenslotte aandachtspunten en succesfactoren gegeven om rekening mee te houden in het vervolgtraject.

7.2 De toekomstvisie van Graauw

Bij deze toekomstvisie wordt onderscheid gemaakt in de vier eerder besproken omgevingsaspecten (zie Bijlage 2).

Sociaal-ruimtelijke aspecten

Dit betreft de ruimtelijke inrichting van het landschap, zoals uiterlijke kenmerken, de infrastructuur, maar ook toegankelijkheid en bereikbaarheid. De onderstaande aspecten zijn in dit verband naar boven gekomen.

Kleinschalig maar wel groei!

Graauw moet niet teveel veranderen; zover Graauw mee kan groeien met de natuurlijke aanwas in het dorp is het goed. Ingrijpende veranderingen zijn ongewenst, maar het dorp mag nooit op slot. In of nabij de woonkernen moet volgens de Graauwenaren ruimte zijn voor kleinschalige groei van woningbouw en inpasbare bedrijvigheid. Optimale benutting van de beschikbare wooncontingenten en het verkrottingsprobleem duurzaam oplossen zijn daarbij essentieel, zodat men in de toekomst niet met dezelfde problemen komt te zitten.

Rust

Eén van de Zeeuwse basiskwaliteiten is rust. Belangrijk is het dat rust gewaarborgd blijft. Rust is karakteristiek voor Graauw. Rust heeft echter een bredere betekenis dan "stil"; rust zegt ook iets over de levenswijze van dorpsbewoners die verschilt van de 'Randstadmentaliteit': niet te gehaast en gejaagd, maar gemoedelijk. Rust maakt het dorp aantrekkelijk om te leven. Een aantrekkelijk leefklimaat bevordert in ieder geval gevoelsmatig de leefbaarheid.

Ruimte: voor recreatie en voor de boer

Naast rust is behoud van de 'ruimte' essentieel. Er moet ruimte blijven voor de boeren, maar ook voor groen en recreatiemogelijkheden. Veilige wandel- en fietsmogelijkheden kunnen bijdragen aan een goede leefbaarheid. Ook het beter benutten van de kreek, dijken, het haventje van Paal en kenmerkende elementen van het agrarische cultuurlandschap zijn positieve impulsen voor de leefomgeving. De meeste Graauwenaren staan ook open voor rustige vormen van (verblijfs)recreatie, zoals kamperen bij de boer.

Landelijk karakter

Graauw is een plattelandsdorp en de Graauwenaren willen dat dit ook zo blijft. Het landelijke karakter is de derde Zeeuwse basiskwaliteit. Het kenmerkt de sfeer in het dorp. Men wil absoluut niet dat Graauw onderdeel wordt van stedelijk gebied. Bedreigende ontwikkelingen zoals havenuitbreiding van Antwerpen dienen zich nu nog

niet aan, maar zijn op termijn zeker niet ondenkbaar. Verder spreekt een grote meerderheid van de Graauwenaren zich negatief uit over een eventuele komst van kolossale windmolens.

Verschuiving in de landbouw

Veranderingen in de landbouw blijken voor sommige boeren nodig om het hoofd boven water te houden. Een mogelijkheid is teeltverandering (zie 5.3). Tegenover een verschuiving van akkerbouw naar meer tuinbouw staan de inwoners van Graauw in principe niet negatief, als het maar niet te massaal gebeurt en er moeten natuurlijk wel kansen voor liggen. Het is zeker een beter alternatief dan varkenshouderijen of industrie. Voor tuinbouw achten sommigen het gebied rond Zandberg het meest geschikt.

Infrastructuur

Het wegennet in Graauw en omgeving dient verkeersveilig te zijn en geen ondergeschoven kindje te blijven. Verkeersveiligheid verbetert het leefklimaat. Met het oog op de toekomst hoopt men tevens dat het fietspadennet aangepast wordt naar Nederlandse maatstaven.

Sociaal-culturele aspecten

Tot de sociaal-culturele aspecten behoren de identiteit en sfeer die men ervaart, zoals woon- en leefcomfort, sociaal contact, veiligheid en toekomstperspectief. De volgende punten zijn naar voren gekomen.

Sociaal en veilig

Aan de instandhouding van het sociale en veilige dorpsleven wordt door de meeste Graauwenaren veel waarde gehecht; de identiteit van Graauw moet behouden blijven. Hoewel de samenleving steeds individualistischer lijkt te worden is Graauw nog steeds een hechte sociale gemeenschap. Het sociale leven zorgt voor een veilige leefwereld, biedt mensen een vertrouwde leefomgeving en doet een beroep op alle lagen van de bevolking. Dit zorgt voor een stukje betrokkenheid.

Deelname aan het sociale leven

Verenigingen moeten kunnen blijven bestaan. Het verenigingsleven wordt door velen gezien als een van de pijlers van het dorp. Ook in de toekomst ziet men daarom graag nieuwe vrijwilligers, leden én sponsors tegemoet.

Behoud van voorzieningen

Het gemeenschapshuis, het tankstation, de winkel, het postagentschap, de bank, de cafés : is een greep uit de voorzieningen die Graauw anno 2003 (nog) rijk is. Behoud van voorzieningen is vooral voor de oudere mensen om praktische redenen zeer belangrijk. Bovendien zien veel Graauwenaren deze voorzieningen als aanleiding voor sociaal contact. Nieuwe voorzieningen zijn altijd welkom; de meeste behoefte lijkt uit te gaan naar een vorm van openbaar vervoer (een buurtbus) en verse etenswaren van goede kwaliteit. Voor uitgebreidere inkopen zal Graauw altijd afhankelijk blijven van Hulst.

'Import'

Verstoring van sfeer en rust door enkele nieuwkomers die geen respect tonen voor de 'normen en waarden op het platteland' is een ongewenste ontwikkeling. Stedelingen die zich schijnbaar niet willen inleven in de agrarische dorpscultuur, maar zich juist tegen bepaalde aspecten verzetten, zien de bewoners liever niet in Graauw. Hierbij moet benadrukt worden dat veruit de meeste 'import' zich prima gedraagt en een groot deel er ook al jaren woont.

Woningbouw: eerlijk verdeeld

Ten behoeve van de leefbaarheid is een beperking op het tweede woningbezit in Graauw (met name buurtschap Paal) zeer wenselijk; dit omdat het merendeel veruit het grootste deel van het jaar leegstaat, terwijl aan de woningvraag onder de eigen aanwas niet eens kan worden voldaan. Daarbij zegt men: stilstand is achteruitgang; een lichte, geleidelijke groei wordt door de bewoners gezien als voorwaarde om de doorstroom te bevorderen en de leefbaarheid in de toekomst te waarborgen. Dit betekent volgens de bewoners gemiddeld jaarlijks 2 tot 4 nieuwe woningen erbij.

Sociaal-economische aspecten

Onder sociaal-economische aspecten vallen zaken als: bestaanszekerheid, (verdeling van) werkgelegenheid, de materiële welstand en de inzet van lokale bedrijven en initiatieven.

Bedrijvigheid

Behoud van de huidige middenstand is een voorwaarde, uitbreiding ervan is een wens. Nieuwe ondernemingen kunnen op meerdere manieren bijdragen aan een leefbare toekomst van Graauw: naast het bieden van werkgelegenheid en een beetje leven in de brouwerij vervullen veel bedrijven ook een belangrijke sponsorfunctie voor onder meer het verenigingsleven. Graauw wenst om die reden mogelijkheden voor nieuwe bedrijvigheid in en rond de kern Graauw. Voorwaarde is wel dat het 'past' in het dorp. Daarnaast zou uitbouw van bestaande bedrijvigheid ondersteund moeten worden in plaats van tegengewerkt.

Ondersteuning door de gemeente

De middelen in Graauw zelf om initiatieven goed te ondersteunen zijn veelal te beperkt. Graauw ziet hier de verantwoordelijkheid van de gemeente dat zij lokale (maatschappelijke) initiatieven met name in de opstartfase stimuleert, ondersteunt en zo nodig faciliteert.

Politiek-bestuurlijke aspecten

Met politiek-bestuurlijke aspecten worden onder meer bedoeld: de openheid van de overheid en de mate waarin lokale initiatieven de basis vormen bij besluitvorming.

Relatie gemeente - Graauw

Graauw en andere kleine kernen voelen zich nogal eens het ondergeschoven kindje van de gemeente. Zaken in de 'eigen' stad (Hulst) lijken in veel gevallen de hoogste prioriteit te krijgen, terwijl Graauw in de gemeente Hulst juist een duidelijke plaats inneemt. Het vertrouwen in en de geloofwaardigheid van de lokale overheid is bij veel (actieve) dorpingen niet hoog. Graauw en de Dorpsraad moeten in de toekomst meer erkenning krijgen. Meer openheid en helderheid ten aanzien van het maken van keuzes en vooral eerlijkheid richting de bevolking zijn daarom essentiële verbeterpunten. De gemeentelijke herindeling biedt hiervoor nieuwe kansen.

7.3 De missie van Graauw

De voorgaande toekomstvisie kan kort worden samengevat en geeft daarmee het beeld waaraan Graauw in ieder geval de komende vijftien jaar wil voldoen. Voor Graauw is deze missie als volgt geformuleerd:

"Graauw is een kleinschalig, rustig en aantrekkelijk plattelandsdorp in het Zeeuwse polderland, waar jong en oud zich veilig, vertrouwd en betrokken voelen, en waar iedereen de ruimte heeft om te bouwen aan zijn of haar toekomst, zover daarvoor draagvlak is binnen de gemeenschap. Voor Graauw worden voorwaarden geschapen voor een sterke sociale en economische binding zowel binnen de gemeenschap als binnen de gemeente Hulst."

7.4 Van visie naar plan

De voorstellen en wensen van Graauwenaren en andere belanghebbenden zijn afgewogen en bekeken in het licht van het overheidsbeleid en de SWOT-analyses.

In het dorpsplan worden per onderwerp de eindconclusies, de aanpak van knelpunten en de nodige maatregelen, oplossingen en (eventueel) alternatieven besproken. Vaak zal echter blijken dat het onmogelijk is om heel concreet te zijn vanwege allerlei onzekerheden en vragen die er in dit stadium nog zijn. De uiteindelijke praktische invulling is afhankelijk van vele factoren en meestal niet specifiek aan te geven in de vorm van actiepunten. In sommige gevallen is er bijvoorbeeld eerst een gezamenlijk inzicht nodig in voor- en tegenstanders en in de juridische mogelijkheden. Vandaar dat bij bepaalde kwesties vooral de kaders en richtlijnen worden aangegeven, zodat er

voor de gebruikers van het plan (bewoners, Dorpsraad, overheid) vrijheid overblijft voor de verdere invulling en uitvoering.

Samenhang tussen verschillende onderwerpen

Wat ook niet vergeten mag worden is de zeer nauwe samenhang tussen veel zaken en onderwerpen. Zo kan de invloed van een ogenschijnlijk kleine verandering, verschillende (onvoorziene) neveneffecten met zich meebrengen. Vaak wordt alleen stil gestaan bij de directe (fysieke, praktische) gevolgen, terwijl de indirecte ('niet tastbare') gevolgen uiteindelijk ingrijpender zijn voor de leefbaarheid in een dorp. Dit is enigszins vergelijkbaar met het domino-effect.

Ter illustratie: als een ondernemer naar Hulst verkast vanwege betere perspectieven, dan verdwijnt er niet alleen een voorziening of werkgever, maar ook een stukje sociaal contact, een jong gezin, een belangrijke sponsor en misschien wel een actieve kartrekker van de voetbalclub. En als er verschillende jongeren zijn die graag in Graauw willen wonen, maar bij lange na niet de prijs kunnen betalen die geboden wordt door van elders afkomstige 'rustzoekers', dan heeft dat op den duur ook gevolgen voor het (sociale) dorps- en verenigingsleven.

Het zijn juist alle kleine dingen tezamen die een dorp leefbaar maken.

Kortom, het dorpsplan van Graauw is een integraal plan:

- ?? waarin de verschillende onderdelen nauw met elkaar samenhangen en niet los van elkaar gezien kunnen worden;
- ?? waarin voor zover mogelijk concrete maatregelen en actiepunten worden geformuleerd;
- ?? waarin door de toekomstvisie de kaders worden aangegeven waarbinnen nieuwe projecten en veranderingen plaats kunnen vinden;
- ?? waarin aanbevelingen worden gegeven voor de aanpak van het vervolgtraject.

De volgende onderwerpen worden behandeld:

- ?? Wonen in Graauw;
- ?? Leefomgeving en infrastructuur;
- ?? Sociaal-cultureel: het belang van vrijwilligers en welzijn;
- ?? Voorzieningen en bedrijvigheid;
- ?? Taken en verantwoordelijkheden.

7.5 Wonen

Eindconclusies

1. Voor de jonge Graauwenaren en economisch gebonden mensen (die in Graauw werken) moeten er keuzemogelijkheden zijn om zich in Graauw te kunnen vestigen. Ook ouderen (bejaarden) moeten in Graauw kunnen blijven wonen.
2. Voor een leefbaar Graauw is het van groot belang dat er een eerlijke, logische verhouding komt in de verdeling van (nieuwe) woningen over de eigen aanwas en mensen van elders (ook Zeeuws-Vlaanderen). Hierdoor blijft er een gemengde leeftijdsopbouw in Graauw en wordt vergrijzing tegengegaan. In navolging op het 'Scoop'onderzoek (zie 5.2) kan worden gesteld dat woningbouwmogelijkheden niet per definitie leiden tot verjonging: goede controle over verdeling is noodzakelijk.

Dit klinkt echter makkelijker dan dat het in de praktijk te realiseren is, omdat er nog veel onzekerheden zijn. Bovendien is het vrij gebruikelijk dat iemand die (in Graauw) zijn huis verkoopt voor de hoogste bidder gaat en dit zullen vaak mensen van buitenaf zijn. Het eigen belang gaat voor het dorpsbelang en dat is begrijpelijk. Als je je huis voor een 'betaalbare' prijs aan een Graauwenaar verkoopt, wie kan garanderen dat de nieuwe eigenaar het niet alsnog verkoopt voor een veel hoger bedrag aan iemand van buitenaf? Voor het gezamenlijke belang (de Graauwse leefbaarheid) is het natuurlijk veel beter wanneer de eigen aanwas eerst aan bod komt, maar de praktijksituatie is dus niet zo eenvoudig. Het geld lonkt immers...

In Tabel 2 zijn de verschillende aspecten omtrent het wonen samen gevoegd tot een overzicht, waaruit de actiepunten voortvloeien. De punten uit de toekomstvisie en de samenvattende (SWOT-)analyses dienen daarbij als uitgangspunt, ofschoon deze in de tabel niet expliciet aan bod komen.

Wat willen we?	Wat zijn de belangrijkste vragen en onzekerheden?	Wat is er nodig? Wensen, randvoorwaarden en eisen.	Actie punt
Voorzien in 'eigen' woningbehoefte (natuurlijke aanwas) Een gemengde leeftijdsopbouw in Graauw (vergrijzing tegengaan)	?? Wat is de <u>werkelijke</u> woningbehoefte onder jongeren (kwantitatief én kwalitatief)? ?? Huidige nieuwbouwplan zit nog 'vast' ?? Sterk afhankelijk van het overheidsbeleid (nieuw bestemmingsplan) ?? Maximum aantal woningen dat er gebouwd zou kunnen worden is onbekend ?? Projectontwikkelaar is de eigenaar van bestemde bouwgrond	?? Inzicht in de woonwensen en - mogelijkheden van jongeren ?? Bij nieuwbouw aandacht voor een goede menging van woningtypen en doelgroepen ?? Ruimte binnen het bestemmingsplan om aan specifieke woningvraag van Graauwenaren te voldoen ?? Rem op tweede woningbezit ?? Geleidelijke groei woningvoorraad zeer wenselijk (maximaal 5 woningen in een periode van één jaar opleveren) ?? Samenwerking met de woningbouwvereniging	1
Duurzaam oplossen krottenprobleem Achtereindstraat Duidelijkheid omtrent de herstructurering van de bejaardenwoningen.	?? Eigenaren moeilijk te vinden ?? Wat gebeurt er met de vrijgekomen grond? ?? Betekent één gesloopt(e) krot of woning één extra contingent?	?? Streng krottenbeleid vanuit de gemeente. ?? Krotten dienen onteigend en gesloopt te worden. ?? Cijfermatige helderheid van de gemeente over herstructurering en de contingentenverdeling ?? Een waardig alternatief voor de huidige bewoners van de 'bejaardenwoningen'	1

Tabel 2: Wonen in Graauw

Aanbeveling

1. Vanwege het steeds terugkerende en tamelijk complexe probleem rond het wonen, de verkrotting en herstructurering, wordt ten aanzien van 'wonen' het volgende integrale advies gegeven:

In samenwerking met de gemeente, de Dorpsraad en de woningbouwvereniging moet er een **volkshuisvestingsplan** opgesteld worden voor Graauw e.o. waarin de huidige problemen en onzekerheden in Graauw verhelderd worden en waarin gezamenlijk wordt vastgesteld hoe het woningbeleid de komende 15 jaar het beste ingevuld kan worden. Hierbij dienen ook andere belanghebbenden te worden betrokken, zoals projectontwikkelaars en landeigenaren (van potentiële bouwgrond).

Het behoeft geen langdurig onderzoek te worden. De volgende aandachtspunten dienen in dit volkshuisvestingsplan in elk geval kort en bondig aan bod te komen.

- ?? Een inventarisatie van de aantallen jongeren en economisch gebonden en die in Graauw willen wonen, alsmede van de (nieuwe generatie) ouderen die in Graauw willen blijven wonen. In kaart moet worden gebracht wat de woonwensen, voorwaarden en eisen van deze doelgroepen zijn. Zij moeten er in ieder geval actief bij worden betrokken. Op basis van deze (kwantitatieve en kwalitatieve) vraag kan het gewenste (nieuwe) woningaanbod worden vastgesteld en in het plan worden opgenomen.
- ?? Duidelijkheid over de gevolgen van het nieuwe bestemmingsplan en de herstructurering: wat betekent het concreet voor woningbouw en uitbreiding in

- Graauw? Nog meer duidelijkheid omtrent contingentenverdeling (zie 4.2 en 4.3) alsmede het aantal woningen dat Graauw maximaal 'tegoed' heeft?
- ?? Concrete maatregelen (of manieren) om het groeiende 'tweedewoningbezit' te remmen, voor zover dit technisch haalbaar is.
- ?? Er moet aangegeven worden wat (jonge) Graauwenaren zélf moeten en/ of kunnen doen, om zich in hun eigen dorp te kunnen vestigen.
- ?? Maatregelen en preventief beleid om verkrotting tegen te gaan.
- ?? Afspraken over samenwerking met de woningbouwvereniging.
- ?? In het volkshuisvestingsplan zal ruimte moeten blijven voor tussentijdse actuele aanpassingen, zodat ingespeeld kan worden op onvoorziene ontwikkelingen of veranderende perspectieven.

7.6 Leefomgeving en infrastructuur

Eindconclusies

De kwaliteit van de leefomgeving van Graauw en de buurtschappen is goed, maar kan op de volgende punten worden verbeterd:

- ?? Meer onderhoudswerkzaamheden in Graauw.
- ?? Meer openbaar groen.
- ?? Meer kleinschalige speel- en recreatiemogelijkheden.
- ?? Uitlaatmogelijkheden voor honden.
- ?? De aanwezigheid van de Kreek sterker benadrukken.
- ?? Reconstructie van verwaarloosde panden en slecht onderhouden wegen.
- ?? Verkeersveiligheid.

Wat willen we ?	Wat zijn de belangrijkste vragen en onzekerheden?	Wat is daarvoor nodig? Wensen, randvoorwaarden en eisen.	Actie punt
Meer onderhouds-werkzaamheden aan openbare ruimte en gebouwen	?? Wie heeft de verantwoordelijkheid? ?? Bereidwilligheid gemeente	?? Verantwoordelijkheidsgevoel bij dorpsbewoners zelf ?? Extra inzet plantsoenendienst ?? Gebruik van lokaal initiatief	1
Meer groen: dorpsbosje of park	?? ZLTO moeilijk te overtuigen ?? Bereidwilligheid gemeente	?? Draagvlak voor een (nieuw) landschapsplan ?? Kostenraming ?? Financiële steun van de gemeente voor aanleg en eventuele compensatie.	2
Kleinschalige speel- en recreatiemogelijkheden (trapveldje, wandelpad, hondenuitlaatplek)	?? Specifieke wensen ?? Uiteindelijke gebruiksintensiteit ?? Conflictsituatie rond de Graauwse Kreek	?? Een inventarisatie van wensen van dorpsbewoners ?? Ruimtelijke mogelijkheden ?? Financiële steun ?? Medewerking agrariërs	2 3
Mogelijkheden voor lokaal initiatief voor recreatief 'ondernemen'	?? Ondoorzichtige wet- en regelgeving ?? Onduidelijke visie ten aanzien van regionale recreatieve ontwikkeling	?? Draagvlak binnen het dorp ?? Een duidelijke regionale visie op recreatie en toerisme ?? Groen licht vanuit de overheid ?? Samenwerking met Belangenbehartigers en partners op dit gebied	4
Betere en veilige recreatieve infrastructuur	?? Gebruiksintensiteit	?? Wandel- en fietsmogelijkheden	2 3

Infrastructuur en verkeersveiligheid		?? Verkeersremmende maatregelen bij binnenkomst van Graauw en de buurtschappen. ?? Reconstructie Achtereindstraat (inmiddels gestart) ?? Bepaalde stukken weg in fatsoenlijke staat herstellen ?? Gevaarlijke verkeerssituatie op de Dorpsstraat ?? Uitbreiding van parkeergelegenheden	5

Tabel 3: Leefomgeving en infrastructuur Graauw

Actiepunten en aanbevelingen

1. Met dorpsbewoners kunnen verbeterpunten worden geïnventariseerd en worden verwerkt in een actielijst. Vervolgens moeten er duidelijke afspraken met de gemeente worden gemaakt over verantwoordelijkheden ten aanzien van onderhoudswerkzaamheden. Overigens kan ook op vrijwillige basis het dorp netjes worden gehouden en worden verfraaid. Initiatieven kunnen met de Dorpsraad worden besproken.

Ideeën

Vaak zijn het al kleine dingen die een gebied voor recreant en bewoner aantrekkelijker kunnen maken. Hieronder worden enkele suggesties voor verfraaiing van Graauw gegeven:

- ?? Verbijzonder de ingang(en) van Graauw. Bijvoorbeeld met een mooi bord in poortvorm over de weg en aan beide kanten aantrekkelijke beplanting (boompjes, struiken, bloemen, ...). Dit versterkt, zeker voor niet-Graauwenaren, bij binnenkomst het gevoel dat men een dorpje met een eigen karakter binnenkomt.
  - ?? Benadruk het unieke karakter van de omgeving. Dit kan onder meer door het plaatsen van eenvoudige informatieborden op interessante plaatsen (het liefst langs fietsroutes), met aansprekende informatie over het gebied, bijvoorbeeld met betrekking tot bepaalde cultuurhistorische of natuurlijke elementen. Hierbij moet bedacht worden dat veel zaken die voor de bewoners heel logisch en gewoon zijn, voor mensen van elders totaal nieuw of onbekend zijn. Dit kan ook het agrarisch gebruik van het gebied betreffen, een stukje geschiedenis of bijzondere feiten over Zeeuws-Vlaanderen.
2. Wensen en ideeën van Graauwenaren opnemen in een integraal groen- en recreatieplan voor Graauw en omgeving. Dit alles kenbaar maken aan de gemeente, het Waterschap en de ZLTO. Een oriënterend gesprek kan op korte termijn worden gepland.

Aandachtspunten en ideeën

- ?? Overleg met dorpsbewoners over groene ideeën (aansluitend op de ideeën van actiepunten 1);
- ?? Heroverweging en zo nodig actualisering van het landschapsplan uit 1999 (Stichting Landschapsbeheer);
- ?? Veilige ruimte voor ontspanning voor lokale bevolking: ruimte voor speelgelegenheden en een hondentoilet;
- ?? Mogelijk particulier initiatief met betrekking tot aanleg bos of park;
- ?? Multifunctioneel gebruik van het kerkgebouw;
- ?? Recreatieve elementen kunnen erbij worden betrokken, zoals het getijdehaventje in Paal, voormalig Fort Zandberg en de liniedijk naar Hulst, de krekken, het bezoekerscentrum en (voor zover mogelijk) Saeftinghe;
- ?? Aansluiten op ontwikkeling van Kloosterzande aan Zee;
- ?? Kansen voor verbetering sociaal, woon- en leefklimaat;
- ?? Belangrijk is het gebruiken van kennis van elders, zoals de Fietzersbond, Landschapsbeheer Zeeland, Platform Plattelandsvernieuwing, 3VO, VVV, ZLTO, etcetera.

3. Specifiek moet er overleg (heroverweging) komen over de mogelijkheden om een eenvoudig, onverhard wandelpaadje langs de Graauwse Kreek aan te leggen. Dit moet in ieder geval samen gebeuren met betrokken boeren, de Dorpsraad, en het liefst ook met een deskundige op het gebied van (het aanleggen van) wandelpaden (mogelijk van eerdergenoemde organisaties). Voor de boeren is het van belang de gevolgen te kunnen overzien, die overigens zeer beperkt kunnen blijven. Daarnaast moet er voor hen ook iets tegenover het 'inleveren' van een strookje land staan. Mocht er tot een overeenstemming worden gekomen, zal het idee aan de overheid (gemeente en Waterschap) moeten worden voorgelegd om te bepalen of en hoe de uitvoering het best tot stand kan komen. Al met al heeft het waarschijnlijk dus nog heel wat 'voeten in de aarde', voor een betrekkelijk kleine ingreep, maar het is zeker de moeite waard om het te proberen.

Mocht de discussie weer 'vastlopen' op gestelde voorwaarden en eisen door betrokkenen, dan zal iedereen er genoeg mee moeten nemen dat het voor Graauw als gemeenschap kennelijk niet belangrijk genoeg is om 'er gezamenlijk voor te gaan'. Verdere discussie heeft dan ook geen zin.

4. Lokaal initiatief (in dit geval op recreatief en toeristisch gebied) zal in de eerste plaats moeten passen binnen de strekking van dit dorpsplan. Ten tweede zal inpassing in gemeentelijk beleid moeten worden gevonden.
  - ?? De gemeente zal recreatief en toeristisch beleid duidelijker moeten maken. Een heldere visie op toekomstige recreatieve mogelijkheden in het buitengebied is gewenst. Dit geldt zowel voor concrete invulling van 'nieuwe economische dragers' voor agrariërs als voor particulier (niet agrarisch) initiatief. Als initiatieven de leefbaarheid lijken te kunnen verbeteren zal hiervoor ruimte moeten zijn.
  - ?? Al vanaf de eerste serieuze gedachten over een mogelijk initiatief is het goed om de deskundigheid in te roepen van adviesorganen. In dit geval kunnen de VVV-Zeeuws-Vlaanderen, de Kamer van Koophandel en bijvoorbeeld het Platform voor Plattelandsontwikkeling goede partners zijn.
5. In samenwerking met de Dorpsraad zal de gemeente zich inzetten om de verkeersveiligheid van Graauw en omstreken in zijn geheel te verbeteren, op basis van de specifiek genoemde (knel)punten: snelheidsbeperkingen, wegonderhoud, verkeerssituatie Dorpsstraat, extra parkeergelegenheden. Deze punten staan toegelicht in 6.3. Uiteraard kunnen nieuwe toekomstige problemen aan dit rijtje toegevoegd worden.

7.7 Welzijn en het belang van vrijwilligers

Vrijwilligerswerk: de basis van verenigingsleven en mantelzorg

De leefbaarheid is gebaat bij een goede sociale structuur. Onderlinge ontmoeting bevordert de sfeer en de onderlinge betrokkenheid. Het verenigingsleven, dat anno 2003 nog relatief sterk is, zal naar verwachting in de komende jaren meer onder druk komen te staan. Het moet niet zo zijn dat telkens dezelfde mensen de kar trekken. Een arsenaal aan vrijwilligers blijft noodzakelijk voor de continuïteit van het verenigingsleven.

Actiepunten en aanbevelingen

1. Het belang van vrijwilligerswerk, in de brede zin van het woord, moet duidelijk blijven onder de dorpsbevolking. Het voortbestaan van het verenigingsleven hangt af van de inzet van de mensen zelf.
  - ?? Verenigingen zouden zich, als het nodig blijkt, beter aan potentiële leden en vrijwilligers kunnen presenteren, bijvoorbeeld op een gezamenlijke informatieavond in het gemeenschapshuis of tijdens een dorpsevenement. Nieuwe leden moeten actief worden benaderd; ze komen niet meer vanzelf.

2. Het gemeenschapshuis en de sportaccommodaties zijn belangrijke ontmoetingspunten. Zoals uit het 'scoop'onderzoek ook bleek, mag de kwaliteit hiervan nooit onder de maat komen. Het belang van deze algemene sociale voorzieningen moet voor de gemeente duidelijk zijn. Indien nodig zullen hiervoor voldoende financiële middelen beschikbaar moeten worden gesteld, bijvoorbeeld bij noodzakelijke vernieuwingen.

Zorgvoorziening: aandacht voor jong en oud

Actiepunten en aanbevelingen

1. De belangrijkste voorwaarde voor het welzijn van ouderen in Graauw is de aanwezigheid van mantelzorg. Het principe hierachter ligt in de lijn met de voorgaande paragraaf: de afhankelijkheid van andere dorpsbewoners. Enerzijds is er de wens van ouderen om zo lang als mogelijk in Graauw te blijven wonen, terwijl anderzijds de mantelzorg naar verwachting afneemt. Op den duur kan dit een probleem opleveren.
  - ?? Door de te verwachten afname van de mantelzorg zal de zorgsector steeds vaker in de zorgbehoefte aan huis (extramurale zorg) moeten gaan voorzien. Er zal daarom voldoende erkenning en ruimte moeten zijn voor mensen die mantelzorg verlenen. Voor zover de gemeente hiervoor mogelijkheden heeft, zal zij zich hier hard voor moeten maken, wellicht middels een eenvoudig maar erkentelijk 'beloningssysteem'; een blijk van waardering.
  - ?? Actiepunten met betrekking tot vrijwilligerswerk en servicepunten (7.8) kunnen ook binnen deze ontwikkeling een belangrijke rol gaan spelen.
2. Uit het 'scoop'onderzoek blijkt de afstand tot spoedeisende hulp te groot te zijn. Op dorpsniveau is hier geen verandering in te brengen, maar op bovenlokaal niveau zal dit een duidelijk punt van aandacht moeten zijn.
3. De aandacht voor jongeren in Graauw zal moeten verbeteren, zowel door middel van beleid en interesse vanuit de gemeente, alsmede vanuit Graauwenaren zelf. Jongeren missen een ontmoetingsplaats, vervoer voor het uitgaan, andere voorzieningen en communicatie met de gemeente (Scoop). Kortom, er valt voor jongeren niet zo veel te beleven; ze voelen zich beperkt in hun mogelijkheden (zie 5.8).
  - ?? Er zal naar een ruimte moeten worden gezocht waar jongeren elkaar 'anoniem' kunnen ontmoeten. Voorkomen moet worden, dat dit een averechtse uitwerking zal hebben. Verondersteld wordt echter dat deskundigheid hieromtrent binnen de gemeente aanwezig is. Suggesties hiervoor zijn het nieuwe schoolplein en het Gemeenschapshuis. Zie 5.2: idee van roulerende voorzieningen (Scoop).
  - ?? Om inzicht in de leefwereld van (in dit geval Graauwse) jongeren te krijgen is een actieve benadering van belang. De jongerenenquête, voorafgaand aan het 'scoop'onderzoek was hiervan geen echt goed voorbeeld. Dit werk verdient investering van tijd en kan alleen plaatsvinden wanneer er een goede vertrouwensband bestaat.

7.8 Voorzieningen en bedrijvigheid

Algemene voorzieningen: van riolering tot de wijkagent

Onder algemene voorzieningen vallen voorzieningen, los van het verenigingsleven en niet- commerciële diensten. De aanwezigheid van medische zorg en de apotheek, maar ook het werk van de wijkagent en de post, zijn allemaal voorwaarden voor een goede leefbaarheid. Daarnaast zijn er ook inrichtingsmaatregelen waarvoor de gemeente verantwoordelijkheid draagt, zoals riolering in het buitengebied.

1. Anno 2003 is er nog geen directe reden tot klagen, maar alertheid en aandacht kan vergroot worden. Dit dorpsplan kan hier geen oplossingen voor bieden. De

gemeente en andere belanghebbenden zullen echter continu moeten worden gewezen op de verantwoordelijkheid die zij hebben voor het welzijn van de bevolking buiten de grotere kernen!

Commerciële voorzieningen

Commerciële voorzieningen zijn belangrijk voor de leefbaarheid, maar tegelijkertijd is het moeilijk om als gemeente of Dorpsraad hier invloed op uit te oefenen. Het blijft een afweging tussen vraag en aanbod.

1. De rol van de gemeente is om het voorzieningenaanbod te stimuleren en het ondernemersklimaat vooral niet tegen te werken. Startende ondernemers verdienen de ruimte om aan de slag te gaan en huidige ondernemers verdienen stimulans om door te gaan in plaats van 'ontmoedigingsbeleid'.
2. De belangrijkste rol ligt uiteindelijk echter bij de dorpsbewoners zelf. Bedrijven en voorzieningen in Graauw blijven alleen bestaan als de klanten hier draagvlak voor creëren. Dat betekent simpelweg: zo nu en dan ook eens gebruik maken van de lokale dorpsvoorzieningen.
3. De ondernemers zelf kunnen hun positie versterken door innovatief te zijn: op de hoogte blijven van trends en ontwikkelingen in hun vakgebied, nadenken over vernieuwingen en nieuwe 'markten' en durven investeren in de toekomst.
4. Omdat behoud van essentiële voorzieningen op den duur niet (meer) haalbaar zou kunnen zijn, moet nu al serieus naar de mogelijkheden van 'servicepunten' worden gekeken. Dit is in eerste plaats een taak voor de overheid en de middenstand zelf.

Mobiliteit: De auto en de buurtbus

Scoop concludeerde in haar onderzoek het belang van een analyse van de mobiliteit, voornamelijk gerelateerd aan het voorzieningenniveau en de bereikbaarheid van voorzieningen. De gemeente zal hierover een beslissing moeten nemen. Echter, zonder deze analyse kan al worden geconstateerd dat de mobiliteit van de Graauwenaren sterk afhankelijk is van de auto. Aangezien het niet gewenst is om Graauwenaren te stimuleren om nog meer de auto te pakken, lijkt hernieuwde aandacht voor een vorm van openbaar vervoer (met name voor 'risicogroepen') op zijn plaats.

In hoofdstuk 5.5 is het probleem van het ontbreken van openbaar vervoer al geschetst. Dit dorpsplan kan een vervoersmaatschappij niet bewegen om de busdienst te hervatten. Wel kunnen aanbevelingen worden gedaan om het buurtbusinitiatief te helpen slagen. Het slagen van het buurtbusproject blijft vooraf moeilijk in te schatten.

1. Onderzoek naar de bijdrage van buurtbussen aan de leefbaarheid van kleine kernen (Kropman en Peters, 1982) leverde een aantal aanbevelingen op die nog steeds relevant zijn. Hiervoor wordt verwezen naar Bijlage 4, waarin deze uitvoerig zijn behandeld.
2. Van de gemeente wordt blijvende en toenemende aandacht verwacht met betrekking tot het mobiliteitsprobleem bij met name de 'risicogroepen' (ouderen, jongeren en vrouwen).

7.9 Wie is waarvoor verantwoordelijk?

Het vertalen van ideeën op papier naar concrete verbeteringen in de praktijk vraagt veel tijd en doorzettingsvermogen van de betrokkenen. Centraal daarbij staan goede organisatie en communicatie. Voor Graauw is een belangrijke rol weggelegd voor de Dorpsraad, als intermediair tussen burgers en overheid. In deze paragraaf zullen de belangrijkste betrokkenen en hun algemene rollen besproken worden.

Wat kunnen de Graauwenaren zélf doen?

- ?? Signaleren van problemen van algemeen dorpsbelang en deze aankaarten bij de Dorpsraad.
- ?? Actief meedenken over mogelijke oplossingen van knelpunten en problemen.
- ?? Hun stem laten horen aan de Dorpsraad als er gepeild wordt of er voor een bepaald idee draagvlak is.
- ?? Zich vrijwillig inzetten om een rol te vervullen in een werkgroep (zie verderop).
- ?? Zich sociaal en open opstellen tegenover medebewoners en, op wat voor wijze dan ook, een bijdrage leveren aan het dorps- en verenigingsleven. Dit kan uiteenlopen van het gebruik maken van een plaatselijke voorziening tot het organiseren van een dorpsevenement.

De Dorpsraad

De Dorpsraad vertegenwoordigt de bevolking van Graauw en heeft voornamelijk een adviserende en overtuigende taak. Ze geeft door 'wat er leeft' onder de bevolking en is een officieel aanspreekpunt voor het gemeentebestuur. De Dorpsraad zal in samenwerking met de overheid de toekomstplannen invulling geven. In plaats van uitvoering van beleid houdt de Dorpsraad zich bezig met een tactische manier van invloed uitoefenen op dit beleid. Het is daarbij belangrijk om het beleid altijd 'een stap voor te zijn', en om te weten wat er gaande is en welke discussies er worden gevoerd. Op die manier is het mogelijk om ideeën te lanceren voordat er daadwerkelijk inspraak komt. Daarom is het van belang om constant op zoek te zijn naar 'waar men tussen kan komen'.

Werkgroepjes

In het kader van dit plan kunnen er door de Dorpsraad specifieke werkgroepjes worden gevormd, die bepaalde te realiseren wensen (projecten) voor hun rekening nemen. Deze werkgroepjes bestaan uit dorpsraadleden, maar er kunnen natuurlijk ook andere geïnteresseerde Graauwenaren aan deelnemen.

Daarnaast hebben de werkgroepjes soms ook externe adviseurs en/ of deskundigen nodig. Dit klinkt wellicht hoogdravend, maar het kunnen prima vrijwilligers of leden zijn van organisaties die in het kader van dit onderzoek zijn geïnterviewd. Zij beschikken over specifieke kennis waardoor zij bepaalde situaties beter kunnen beoordelen.

De gang van zaken wordt, wanneer hiertoe aanleiding is, naar de bewoners gecommuniceerd. Daarnaast vindt er regelmatig overleg plaats met een contactpersoon van de gemeente.

Met de bewoners communiceert de Dorpsraad met de volgende middelen:

- ?? De dorpswijzer;
- ?? Algemene vergaderingen en themabijeenkomsten;
- ?? Internetsite en e-mail. De internetsite is momenteel:
<http://dorpsraadgraauw.port5.com>

Metten van draagvlak

Wanneer er een besluit moet worden genomen ten aanzien van ingrijpende plannen of veranderingen in het dorp, zal de Dorpsraad de bewoners de gelegenheid geven hun stem te laten gelden. Uiteraard dienen de bewoners dan voldoende ingelicht te worden over de precieze plannen en verschillende gevolgen. Een goede beargumentering is hierbij ook wenselijk, zodat duidelijk wordt wat zowel de voor- als tegenstanders vinden. In de praktijk zullen dergelijke polls niet altijd meevallen!

Evaluatie

Van groot belang is dat er door de Dorpsraad, tezamen met de betrokkenen, regelmatig (tussentijds) geëvalueerd zal worden hoe de stand van zaken is ten aanzien van bepaalde actiepunten of projecten. Hebben we (tot nu toe) bereikt wat we voor ogen hadden? Waar zitten de knelpunten? Wat is er mis gegaan? Helaas zal soms ook blijken dat de zaak is 'vastgelopen', of dat de enige oplossing is: 'uithuilen en opnieuw beginnen'. Evalueren is niet altijd leuk. Belangrijk is echter evenwel dát het gebeurt, men er van leert en zo nodig 'dwarsliggers' aan de tand voelt.

De gemeente

Als 'onderste' overheidsorgaan heeft de gemeente de taak om beleid nader uit te werken en uit te voeren in concrete plannen. Deze belangrijke taak van de gemeente schept verantwoordelijkheden. Van de gemeente verwachten de burgers in eerste plaats interesse en erkenning. Daarnaast verwacht men duidelijkheid over de keuzes die worden gemaakt in de gemeenteraad. Belangrijk daarbij is dat de burgers de mogelijkheid hebben om hun mening te geven over bepaalde plannen, waarnaar ook serieus geluisterd wordt.

Evenals Scoop eerder concludeerde kan ook hier gemeld worden dat er geen structureel overleg met de Dorpsraad plaatsvindt. Enerzijds dient de gemeente, als het gaat om nieuwe ontwikkelingen, vroegtijdig met de Dorpsraad in overleg te gaan. Hierdoor kan mogelijk voorkomen worden dat ambtelijke en politieke plannen, waarover onvoldoende overleg is geweest, op grote weerstand stuiten of worden tegengewerkt. Anderzijds wordt van de gemeente verlangd, dat zij flexibel in kan spelen op problemen, initiatieven en wensen vanuit de bevolking.

Gemeentes hebben ook van hogerhand de opdracht om dorps- en wijkraden te zien als adviesorganen en partners voor ontwikkelingen die het dorp of de wijk aangaan.

- ?? Van de gemeente Hulst mag daarom worden verlangd dat de huidige (onduidelijke) overlegstructuur met de Dorpsraad wordt herzien. In praktische zin betekent dit dat de Dorpsraad voldoende moet worden gefaciliteerd en dat de Dorpsraad goed op de hoogte behoort te worden gehouden van besluiten en ontwikkelingen binnen de gemeente.

7.10 Tot slot: Sleutels tot succes!

Enerzijds is het dorpsplan een plan waarin aan het dorp gebonden zaken worden behandeld, maar anderzijds worden ook aanbevelingen gedaan die zich richten op het 'proces'. Er is een toekomstvisie opgesteld, een missie die deze visie samenvat en aandachts- en actiepunten die in principe het eigenlijke dorpsplan inhouden. Wat nu nog ontbreekt is een antwoord op vragen als 'wanneer kan een plan daadwerkelijk slagen?' en 'Hoe ga je te werk?'. Wil men echt iets aanpakken dan ontkomt men niet aan samenwerking met allerlei partijen. Voor het slagen van een interactief proces zijn er diverse succesfactoren voor integrale samenwerking op het platteland (ontleend aan Go e.a., 1999). Deze zijn gebaseerd op ervaringen uit de praktijk van de plattelandsvernieuwing en specifiek voor plattelandstoerisme. Er bestaat natuurlijk geen blauwdruk voor een succesvolle aanpak, maar het zijn voor Graauw wel aandachtspunten waarmee rekening kan worden gehouden bij het omzetten van ideeën en initiatieven in concrete doelen en resultaten. Een realistische kijk is hier op zijn plaats: er kan natuurlijk ook van alles mis gaan. Om deze reden zijn ook aandachtspunten opgenomen waarin gevallen worden beschreven die kunnen leiden tot teleurstelling.

Wanneer gaat het mis?

Misschien niet echt bemoedigend, maar wel van belang! De praktijk heeft in het verleden aangetoond dat het soms gewoonweg mis kan gaan. Regelmatig zijn samenwerkingsverbanden, in wat voor verband dan ook, uiteen gevallen of verwaterd. De oorzaak daarvan heeft veelal te maken met:

- ?? te traditioneel denken: te veel oog voor het detail en te weinig aandacht voor het collectieve belang;
- ?? verkeerde verwachtingen die partners koesteren over de kwaliteiten en bijdragen van anderen;
- ?? het niet gelijktijdig beantwoorden aan de behoeften van de verschillende leden van de groep;
- ?? het niet aanvaarden van individuele verschillen in groei en inzicht van partners;
- ?? het 'van bovenaf' inzetten op een te hoog abstractieniveau en het vooraf niet afbakenen van concepten en trajecten;
- ?? geen rekening houden met wensen van mensen (ook inwoners);
- ?? teleurstellingen ten aanzien van resultaten (wat levert het op aan projecten, producten, activiteiten en evenementen?);
- ?? overhaaste uitvoering zonder duidelijke visie;

- ?? bedreigingen vanuit de omgeving, waaronder plannen, beleid en wet- en regelgevingen;
- ?? het ontbreken van een creatieve kartrekker die banden onderhoudt met de verschillende partijen.

Succesfactoren

Gelukkig zijn er sleutels tot succes (ontleend aan Go e.a., 1999), en hiermee sluit ook het dorpsplan. Alle voorgaande paragrafen met aanbevelingen en actiepunten zullen in de praktijk alleen maar écht resultaat kunnen boeken wanneer onderstaande adviezen door alle belanghebbende partijen, en met name door de Dorpsraad en de gemeente, ter harte worden genomen.

?? 'Steun van de overheid is noodzakelijk'

Deze aanbeveling spreekt voor zich. Leefbaarheid staat voor de komende jaren hoog op de agenda van de gemeente. Verwacht mag worden dat de gemeente hierin haar verantwoordelijkheid neemt. De gemeente zal nieuwe initiatieven die op een duurzame wijze de leefbaarheid ten goede komen in woord en daad moeten steunen.

?? Inzicht in de situatie

Alvorens ergens mee aan de slag te gaan moet er inzicht zijn in de wensen van de betrokken partijen, de fysieke mogelijkheden van de omgeving, het huidige aanbod en de sociale structuur. Dit onderzoeksrapport vormt hiervoor een basis.

?? Draagvlak in de achterban

'Draagvlak in de achterban' van de actoren is onontbeerlijk voor het slagen van samenwerking'. Enerzijds is dit voor de Dorpsraad van belang, wanneer zij de stem van Graauw vertegenwoordigt richting de overheid. Het windmolenvraagstuk is hiervan een goed voorbeeld. Een dorpsdiscussie moet duidelijk maken hoe men wel of niet denkt over een bepaald onderwerp.

?? Gezamenlijke visie over de waarden van het discussieonderwerp.

Het is belangrijk om te weten dat iedereen over 'hetzelfde' praat en dat men ook bewust is van verschillen in 'taalgebruik'. Een voorbeeld: natuurbeschermers noemen het water in de kreek vervuild. Maar wat is vervuild? Agrariërs hebben daarvoor heel andere criteria. Wanneer men niet op de hoogte is van dergelijke verschillen kan dit leiden tot onduidelijkheid en onbegrip.

?? Niet bang zijn om een stukje eigenbelang in te leveren.

Dit is een veel voorkomend probleem dat eigenlijk voor zich spreekt. Je bereikt pas echt iets als je bereid bent zelf wat in te leveren. Concessies doen in het collectief belang levert uiteindelijk winst op. In de praktijk blijkt dit vaak een van de belangrijkste beletsels, men wil niet graag water bij de wijn doen.

?? De aanwezigheid van één of meerdere bevlogen aanjagers.

Ieder dorp of wijk heeft ze, en nergens kan men zonder ze: figuren die je altijd en overal ziet en die zich overal voor inzetten. Bovendien, en dat is minstens zo belangrijk, kunnen zij stimuleren om mee te doen.

?? Kijken over de schutting van de buurman.

'Probeer niet voor de tweede keer het wiel uit te vinden' Denk niet dat vragen en problemen specifiek zijn voor Graauw. Regelmatig overleg tussen dorpsraden onderling kan leiden tot kennisuitwisseling, en op die manier kunnen frisse nieuwe ideeën ontstaan.

?? Bereidheid om te investeren in tijd, geld en menskracht.

Problemen lossen zich niet vanzelf op, en ideeën worden niet vanzelf werkelijkheid. Mooie woorden en leuke voorstellen blijven ook in Graauw steken als men niet bereid is hier zich voor in te zetten. Dit geldt ook voor voorzieningen op Graauw. Natuurlijk wil iedereen zijn boodschappen op het dorp kunnen doen, maar als de mogelijkheid er is stapt men alsnog in de auto. Het belang van de leefbaarheid moet daarom een grondgedachte worden bij alle dorpsbewoners. Uiteindelijk zijn het de dorpsbewoners zelf die de leefbaarheid bepalen!

GERAADPLEEDE LITERATUUR

Auteur	Jaar	Titel + Ondertitel	Bron / plaats van uitgifte
Anonymus	1995	<i>Brede aanpak plattelandsvernieuwing</i>	Platform Vol. 11 Nr. 4 p. 3-19
Anonymus	1998	<i>Gemeentelijk leefbaarheidsbeleid – Thema</i>	Tijdschrift voor de Leefomgeving Vol. 109 Nr. 5 (dec.) p. 4-43
Anonymus	2001	<i>Leefbaarheid kleine dorpen onder druk</i>	Brabant Vol. 4 Nr. 1 p. 15-16
Anonymus	1995	<i>Thema: Plattelandsvernieuwing</i>	Heidemij Tijdschrift Vol. 106 Nr. 5 (dec.) p. 4-43
Anonymus	1995	<i>Toerisme</i>	Agora Vol. 11 Nr. 3 (juni) p. 4-14
Berkers, R.; Lengkeek, J.; Voet, J.L.M. van der,	1996	<i>Regionale Belangenbehartiging: keuze- en organisatieprobleem; Analyse van belangenbehartiging in de sector recreatie en toerisme</i>	Landbouwniversiteit Wageningen, Wageningen
Blair, S.; Beek, H.M ter,; Eenhoorn, H.B.	2002	<i>Zicht op de nieuwe Gemeente Hulst; integrale notitie over missie, visie, hoofdstructuur en besturingsfilosofie</i>	Utrecht
BN De Stem		<i>Krantenartikelen met betrekking tot leefbaarheid Graauw en omstreken</i>	
Boo, M. de	2001	<i>Burgers serieus nemen moet, maar is wel lastig – Zuidermeer ging van confrontatie naar wederzijds begrip</i>	N.H. Vol. 5 Nr. 2 (mrt./apr.) p. 18-20
Boogaard, R. van den	2000	<i>Paled-methode geeft kleine kernen meer kleur! – Evaluatie van een interactieve planvormings methode toegepast op dorpsniveau (rap.nr. 174)</i>	Wetenschapswinkel UR, Wageningen
Boomars, L.; Hidding, M.	1997	<i>Leefbaarheidseffectrapportage – leefbaar niet langer een blinde vlek in de besluitvorming (rap.nr. 135)</i>	Wetenschapswinkel UR, Wageningen
Boomgaard, J. van den,	2002	<i>Burgers in de nieuwe Gemeente Hulst; kernbeschrijvingen, conclusies en aanbevelingen</i>	Scoop, Middelburg
Dijk, A. van	1999	<i>Oosteind, dat unieke stukje Brabant – Interactieve planvorming met de bewoners van Oosteind (rap.nr. 150)</i>	Wetenschapswinkel UR, Wageningen
Doe!		<i>Dorpsplan Deurne</i>	Deurne
Gemeente Hulst		<i>Documentatiemap Gemeente Hulst</i>	Hulst
Go, F.; Geus, J.; Taverne, B.	1999	<i>Plattelandstoerisme : natuurlijk, maar hoe dan? Handvatten voor een vernieuwende kijk op recreatie en toerisme in het landelijk gebied.</i>	Fonds DuurSaam, i.o.v. Netwerk Plattelands Toerisme Nederland, Den Haag
Heesewijk, B.R.O. van	1990	<i>Sterkte/zwakte analyse Zeeuwsch-Vlaanderen – Een toeristisch-recreatief actieplan</i>	Vught
Herdes, W.J.	1988	<i>Recreatie en instandhouding van voorzieningen in kleine kernen – Een verkenning</i>	Amsterdam
Hermesen, J.	1999	<i>Dorpen werken aan leefbaarheid</i>	Vitaal Platteland Vol. 3 Nr. 6 (sept.) p. 6
Hidding, M.C.	1997	<i>Planning voor Stad en Land</i>	Coutinho, Bussum
Hoek, C. van den	1989	<i>Zonder Boeren is ons Dorp dood – De betekenis van de landbouw voor de leefbaarheid in de kleine kernen</i>	Landbouwniversiteit Wageningen, Wageningen
Janssen, D., et. al.	1996	<i>Zakelijke Communicatie</i>	Wolters-Noordhoff, Groningen
Janssen, U.; Lammerts, R.	1999	<i>Leefbaarheid op het Platteland; sociale en culturele ontwikkelingen</i>	Verwey-Jonker Instituut, Utrecht

Kropman, J.A.; Peters, H.A.J.	1982	<i>De Buurtbus, Bijdrage aan de Leefbaarheid in kleine Kernen –basisrapport</i>	Instituut voor toegepaste Sociologie, Nijmegen
Landelijke Vereniging voor kleine Kernen	1988	<i>Kleine Dorpen in Nederland: verjonging of vergrijzing</i>	Arnhem
Leede, J.J. de, e.a.	1993	<i>Leefbaarheid in landelijke Gebieden – een kwestie van aandacht</i>	Vereniging Nederlandse Gemeenten, 's-Gravenhage
Mak, G.	1996	<i>Hoe God verdween uit Jorwerd – een Nederlands dorp in de twintigste eeuw</i>	Atlas, Amsterdam-Antwerpen
Ministerie LNV	1999	<i>Kracht & Kwaliteit, het LNV beleidsprogramma 1999-2002</i>	Ministerie LNV, Den Haag
Ministerie LNV	1999	<i>Plattelandontwikkelingsprogramma (POP) Nederland 2000-2006, samenvatting</i>	Ministerie LNV, Den Haag
Mooij, S.; Wilde, J. de,	2002	<i>Netwerk... Mensenwerk! Paper: Innovatieve netwerken in de regionale toeristisch-recreatieve ontwikkeling</i>	Wageningen UR, Wageningen
Nijland, K	2002	<i>De Glind in de toekomst!</i>	Wetenschapswinkel UR, Wageningen
Noorduyn, L.	2000	<i>Een dorpsplan maken – een sleutel tot verbeteringen (rap.nr. 175)</i>	Wetenschapswinkel, Wageningen
Projectcommissie Strategische Visie	2001	<i>Strategische Visie Provincie Zeeland 2001-2015</i>	Provincie Zeeland, Middelburg
Provincie Gelderland	1995	<i>Speurboekje... Handboek leefbaarheid landelijk gebied</i>	Arnhem
Provincie Zeeland	2002	<i>Jaarrapportage Vitaal Platteland Zeeland 2001</i>	Provincie Zeeland, Middelburg
Provincie Zeeland	1997	<i>Streekplan Zeeland (inc. bijlagen)</i>	Provincie Zeeland, Middelburg
Provincie Zeeland	2002	<i>Evaluatie Streekplan (inc bijlagen, waaronder herziening Nieuwe Economische Dragers)</i>	Provincie Zeeland, Middelburg
Provincie Zeeland	2001	<i>Organisch Groeien; pilot-study naar organische ontwikkeling van dorpen in Zeeland</i>	Provincie Zeeland, Middelburg
Provincie Zeeland	2001	<i>Jaarrapportage Vitaal Platteland Zeeland 2001</i>	Provincie Zeeland, Middelburg
Raad voor het Landelijk Gebied	1997	<i>Tien voor de Toekomst; advies ten behoeve van de beleidsagenda van het landelijk gebied voor de 21e eeuw.</i>	Raad Landelijk Gebied, Amersfoort
Regionaal Zeeuws-Vlaamse Woningbouwvereniging	2002	<i>Jaarverslag 2001 in 'Journaal'</i>	RZVW, Axel
Scoop	2002	<i>Sociale Atlas Zeeland 2002</i>	Scoop, Middelburg
Sijmons, D.; Olthof, B.; Schengenga, P.	2001	<i>Landschapsvisie Zeeland</i>	H+N+S, Utrecht
Sluis, B.J. van der; P.J. Rijk	2002	<i>Zes plattelandsregio's in beeld – Een sterkte-zwakte-analyse van ruimtelijke en sociaal-economische kenmerken</i>	Landbouw Economisch Instituut, Sectie Ruimtelijk en Regionaal Beleid, Den Haag
Stegeman, J.	2000	<i>Leefbaarheid op de agenda – Een studie naar het vigerend leefbaarheidsbeleid en de leefbaarheidsthema's in de toekomst</i>	Wetenschapswinkel UR, Wageningen
Stichting Dorpsraad Lonneker	1998	<i>Dorpsplan Lonneker</i>	Lonneker
Verdonk, A.	1998	<i>Vitaal Platteland Zeeland – Plattelands vernieuwing van onderop?</i>	Terravisie Nr. 4 p. 5-7
VVV Zeeuws-Vlaanderen	2002	<i>West-Zeeuwsch-Vlaanderen maakt zich klaar voor een nieuwe toeristische Toekomst</i>	VVV Zeeuws-Vlaanderen, Terneuzen
Weemaes, P.P.V.	1992	<i>Dorpsplan Graauw, Zandberg, Paal</i>	Gemeente Hulst, Hulst
Wergroep Nieuwe Economische Dragers	1999	<i>Planologisch Model Nieuwe Economische Dragers; ontwerp rapportage</i>	Provincie Zeeland, Middelburg
Zuidelijke Land- en tuinbouw Organisatie afdeling Hulst	2001	<i>Landbouw in Hulst werkt aan de Toekomst; Landbouwonwikkelingsplan Hulst (LOP)</i>	ZLTO, Tilburg

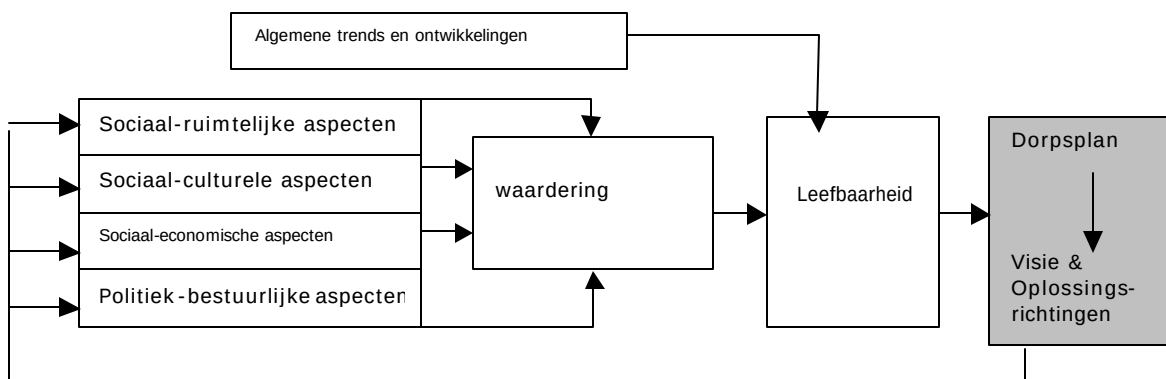
BIJLAGEN

BIJLAGE 1: GEINTERVIEWDE PERSONEN

Typen organisaties (thema's)	Organisatie, functie
Sociaal en zorg	
mevr. M. Peters	Teamcoördinator Thuiszorg Zeeuws-Vlaanderen Oost
Dhr. G. Bertram	Jongerenwerker gemeente Hulst
Natuur en Milieu	
Dhr. R. Beijersbergen	Regio-coördinator Zeeuws Landschap, district Zuid
Dhr. P. Maas	Stichting Landschapsbeheer Zeeland
Dhr. P. Clijsen, Mevr. M. Langeveld	Natuurbeschermingsvereniging 'De Steltkluut' (werkgroep Planologie)
Dhr. A. Scheele	Stichting Platform Platteland Oost-Zeeuws-Vlaanderen (consulent project Maatschappelijk Ondernemen)
Mevr. G. Van der Krogt	Zeeuwse Milieufederatie (Stafmedewerkster Planologie)
Landbouw en bedrijvigheid	
Dhr. F. Staal	Voorzitter Zuidelijke Land- en Tuinbouw Organisatie (ZLTO) en agrariër
Dhr. P. Mangnus	Graauwse agrariër
Dhr. J. Heijens	Graauwse ondernemer (Grond-, gewas- en Milieulaboratorium)
Onderzoek	
Mevr. J. van den Boomgaard	Onderzoeksinstituut SCOOP
Recreatie	
Mevr. M. Govaert	Fietsersbond afdeling Zeeuws-Vlaanderen
Mevr. D. de Putter	Bezoekerscentrum Saeftinghe
Mevr. G. Smits	VVV Zeeuws-Vlaanderen
Beleid en overheid	
Dhr. J. van de Vrie	Provincie Zeeland
Dhr. A. Van Steveninck en Dhr. D. Van Bunder	Gemeente Hulst (Ruimtelijke Ordening; Coördinator Economische Zaken)
Dhr. P. Weemaes en Dhr. H. d'Hondt	Gemeente Hulst (Wethouder; Contact wijk- en dorpsraden)
Woningbouw	
Dhr. C. Reinhoudt	Regionaal Zeeuwsch-Vlaamse Woningbouwvereniging

Om de probleemstelling te beantwoorden is een aantal theoretische variabelen geformuleerd. Deze theoretische variabelen hebben onderlinge relaties die in onderstaand figuur zijn weergegeven.

Diverse actoren (bewoners, de gemeente en belanghebbende organisaties) bekijken de omgeving vanuit hun eigen perspectief en kennen waarderingen toe aan de elementen uit de omgeving. Deze hebben betrekking op en kunnen ingedeeld worden binnen de vier omgevingsaspecten². Om enige structuur te brengen in de aard van de waarderingen worden als leidraad vier waarden (Lengkeek e.a., 1996) onderscheiden die mensen aan de omgevingsaspecten kunnen toekennen. Hiermee wordt het zogenaamde leefbaarheidsmodel ingevuld.

De toegekende waardering van de omgeving (door diverse groepen), onder invloed van allerlei (externe) trends en ontwikkelingen, leidt dus tot de invulling van het begrip leefbaarheid. Afhankelijk van de huidige toestand van leefbaarheid, en de te verwachten toekomstige ontwikkelingen, wordt het dorpsplan gerealiseerd, waarmee vervolgens de omgevingsaspecten weer kunnen worden beïnvloedt. Het model is dus cyclisch!

Wetenschapswinkel Wageningen UR

Conceptuele matrix

In de conceptuele matrix is van de verschillende theoretische variabelen uit het conceptuele model een definitie gegeven. Vervolgens zijn de verschillende concepten geoperationaliseerd.

Theoretische variabelen	Definities ³	Operationalisering
<i>Leefbaarheid</i>	Maatstaf voor de kwaliteit van de menselijke leefomgeving binnen een bepaald gebied.	De (subjectieve) <u>waardering</u> die bewoners en andere betrokkenen toekennen aan hun leefomgeving.
<i>Sociaal-ruimtelijke aspecten</i>	Aspecten met betrekking tot locatie en dichtheid van activiteiten en voorzieningen binnen een bepaald gebied.	<u>Toegankelijkheid</u> , <u>bereikbaarheid</u> , (veilige) <u>inrichting</u> , <u>infrastructuur</u> . Tevens <u>ruimtelijk beleid</u> uit streek- en bestemmingsplannen en verdere gebiedsontwikkelingsplannen.
<i>Sociaal-culturele aspecten</i>	Aspecten met betrekking tot mogelijkheden voor actoren om vorm te geven aan een door hen gewenste leefstijl.	<u>Identiteit en sfeer</u> die men ervaart (het sociale contact en gemeenschapsgevoel), <u>ontplooiings</u> -mogelijkheden, <u>vrijtijdsbesteding</u> , <u>voorzieningen</u> (kwantiteit, kwaliteit, bereikbaarheid en toegankelijkheid), <u>sociale veiligheid</u> en <u>toekomst-perspectief</u> .
<i>Sociaal-economische aspecten</i>	Aspecten met betrekking tot materiële welstand en de verdeling hiervan over de leden van de gemeenschap.	De <u>bestaanszekerheid</u> en de <u>werkgelegenheid</u> (toegankelijkheid en bereikbaarheid), voorzieningen, <u>inkomen</u> (en de verdeling ervan), en de woningmarkt. Tevens de inzet van <u>lokale bedrijven</u> en initiatieven. Tevens mogelijke aansluiting bij plattelands-vernieuwing (POP)
<i>Politiek-bestuurlijke aspecten</i>	Aspecten met betrekking tot mogelijkheden voor meespraak over kwesties van publiek belang.	De <u>openheid</u> van zowel provinciale als gemeentelijke overheid, het beleid dat zij maken, <u>gemeentelijke herindeling</u> en de mate waarin lokale initiatieven de basis vormen bij besluitvorming (<u>participatie</u> , invloed en zeggenschap)
<i>Algemene trends en ontwikkelingen</i>	Modes en tendensen in de samenleving	Vooraf de ' <u>megatrends</u> ', die gelden voor een groot gedeelte van de samenleving zijn hier van belang.

Theoretische achtergronden

Waarom zo?

Het schrijven van een dorpsplan is geen gemakkelijke en zeker geen eenzijdige opgave. Het idee dat de onderzoeker zich boven alles kon verheffen, en kon zeggen hoe het moest gebeuren is achterhaald en heeft ook vaak juist averechts gewerkt. Tegenwoordig is de 'deskundige', zeker in vraagstukken zoals in Graauw, een medespeler in het veld met overheden, dorpsraden, dorpsbewoners, winkeliers en andere actoren. Zijn rol is vooral gericht op het begeleiden van het interactieve planvormingsproces, het gebruiken en toepassen van zijn kennis, en het terugkoppelen van (tussentijdse) ideeën; interactief dus. Dat wil zeggen dat lokale geluiden, ideeën en initiatieven meetellen. Het onderzoek kan zich scharen onder de noemer 'kwalitatief': Een meer subjectieve wijze van onderzoek.

Humanistische geografie en kwalitatief onderzoek

Het is goed om kort iets te zeggen over de oorsprong van de ideeën die achter het 'kwalitatieve' onderzoek zitten. Historisch gezien komt deze wijze van onderzoek voort

³ Definities ontleend aan 'Paletmethode geeft kleine kernen meer kleur!', Boogaard (2000)

uit de gedachten van de 'humanistische geografie', stammend uit de jaren '70. Het was de tegenhanger van het toen gebruikelijke kwantitatieve onderzoek. Humanistische geografie is gebaseerd op een aantal filosofische gedachten, te weten het existentialisme en de fenomenologie (zie kader).

De twee filosofische gedachten uit de humanistische geografie

Existentialisme (volgens Kierkegaard):

Er bestaat geen mens los van de wereld waarin hij bestaat. De concrete bijzonderheid van het individu is belangrijker dan abstracte en universele wetmatigheden. De aandacht is gericht op het individueel zijn, waarin de alledaagse leefwereld centraal staat, het individu centraal gesteld als uitgangspunt van denken. Niet het resultaat van het gedrag, maar vooral de aard en grondslag van dit gedrag is interessant. Kortom, de onderkenning van een meervoudige werkelijkheid.

Fenomenologie (volgens Husserl):

Kennis komt tot stand door bewuste ervaring van 'de werkelijkheid' (intentionaliteit). We moeten leren van de dingen zoals deze zich aan ons 'presenteren'. Een interpretatieve benadering is daarom noodzakelijk. World-taken-for-Granted: de als vanzelfsprekend ervaren wereld om ons heen.

Kortweg komt de humanistische visie hier op neer: *de mens wordt onomstotelijk bepaald door zijn omgeving en de kennis wordt opgedaan door deze omgeving op zijn of haar manier te ervaren*. Er bestaat dus niet één enkele werkelijkheid. Dit meervoudige ruimtebegrip omvat drie ruimtes:

De waargenomen ruimte, de objectieve kenmerken van het gebied

De verbeelde ruimte, de subjectieve beelden van een gebied

De geleefde ruimte, de betekenissen van een gebied.

Om deze reden wordt er onderzoek gedaan naar de beleving van het individu: diepgaand, subjectief en observerend. Vergelijking van verschillende subjectieve benaderingen kan juist de werkelijkheid vrij objectief benaderen. Een 'inter-subjectieve' werkelijkheid wordt geschapen. Voor kwalitatief onderzoek kenmerkende methoden zijn: participerende observatie, diepte-interviews, tekstanalyse, beeldanalyse en narratieve methoden.

Voor het onderzoek in Graauw is het belangrijk om te weten dat deze vorm van onderzoek zich in principe weerhoudt van een aantal punten:

- Eenzijdigheid
- Mathematisch- en statistisch denken
- Zuivere wetenschappelijke objectiviteit
- Afstandelijkheid
- Vaste structuren
- Bepaalde vooronderstellingen bij onderzoek

Gevaren die deze methode wel met zich meebrengt zijn: een te hoog gehalte aan subjectiviteit en intuïtie, de onmogelijkheid om a-priori vooronderstellingen te vermijden, het onvermogen tot generalisatie en het is vaak erg voluntaristisch.

Een belangrijk verschil met de kwantitatieve methoden is het 'verstehen', dat belangrijker is dan 'erklaren'. Het gaat er om wat mensen beweegt iets te doen; welk beeld hebben mensen van hun alledaagse werkelijkheid? Weten is MEER dan meten! Om deze reden wordt hierbij meer belang gehecht aan diepte-interviews dan aan vragenlijsten en andere soorten enquêtes. Een zin die de kern raakt van een kwalitatief sociaal(-ruimtelijk) onderzoek is: 'People are their place, and place is in its people', niet alleen locatie en positie kunnen een plaats definiëren. Voor een groot deel van de analyse van de huidige situatie in Graauw is deze benadering goed.

Leefbaarheid

Door de jaren heen is leefbaarheid in veel verschillende definities ondergebracht. In de jaren '70 is het thema als het ware geïntroduceerd als zijnde een onderwerp van zorg. Toen al waren de dreigende verdunning (verlies van functies van het dorp), en de bevolkingssamenstelling een hot-item. De leefbaarheidsscan, een model om kansen en bedreigingen te inventariseren is hiervoor veelvuldig gebruikt. In de jaren '80 verschuift de nadruk van lokaal naar regionaal. Weer later, in de jaren '90 wordt steeds meer gezocht naar lokale oplossingen. De term plattelandsvernieuwing is mode.

Theoretische modellen zijn er nauwelijks om leefbaarheid structureel te onderzoeken en te analyseren. De eerder genoemde leefbaarheidsscan bood en biedt nog steeds houvast. De criteria die hierbij onder de loep worden genomen zijn:

- Bestaanszekerheid;
- Woonklimaat;
- Sociaal klimaat;
- Verzorgingssituatie;
- Bereikbaarheid;
- Bestuur en organisatie.

(Groot, 1974 en Leede e.a., 1979)

De kritiek die hierop wordt gegeven (Hidding en Boomars, 1997) is dat deze indeling te pragmatisch is en teveel is toegesneden op 'het jaren '70' idee: te veel gericht op de lokale situatie.

Leefbaarheidsmodel

Om de invloed van nieuwe plannen op de leefbaarheid vooraf te kunnen toetsen is een methode voor leefbaarheidseffectrapportage (LER) ontwikkeld door Hidding en Boomars. Hierin worden de traditionele criteria, zoals hierboven genoemd, vervangen door vier omgevingsaspecten, te weten:

- sociaal-ruimtelijk;
- sociaal-cultureel;
- sociaal-economisch;
- politiek-bestuurlijk.

Deze aspecten geven als het ware de breedte aan die het leefbaarheidsbegrip kent. De traditionele criteria worden in deze indeling niet op zichzelf gezien, maar kennen meerdere kanten. Bijvoorbeeld het begrip bereikbaarheid: dit kan in sociaal-economisch opzicht betekenen dat (goedkopere en grotere) winkels in nabije plaatsen zo dichtbij zijn dat men 'de boodschappen elders doet' en in sociaal-ruimtelijk opzicht kan het betrekking hebben op de aan- of afwezigheid van openbaar vervoer.

Een derde dimensie (de diepte) kan hieraan worden gegeven door per aspect een omgevingswaarde te beschrijven. Hiervoor worden in het leefbaarheidsmodel van Hidding en Boomars de omgevingswaarden van Lengkeek (1996) gebruikt, te weten: gebruikswaarde, belevingswaarde, toeëigeningswaarde.

Hiermee kan een leefbaarheidsmodel worden vormgegeven. Het is niet de bedoeling dat dit model volledige invulling krijgt, maar het is meer een mogelijkheid om tijdens de gegevensverzameling enige houvast te bieden.

Voor dit onderzoek bleek gebruik van de omgevingswaarden niet gewenst, omdat het geheel er eerder onoverzichtelijker door werd waardoor het onnodig ingewikkeld oogde, terwijl dat juist niet de bedoeling was.

Afweging van verschillende methoden

Relevante trefwoorden voor het doen van dit onderzoek, voortkomend uit het voorgaande zijn: interactief, kwalitatief en leefbaarheidsscan. Kwalitatief zegt in dit geval iets over de diepgravende aard van het onderzoek; interactief wil zeggen dat gezocht moet worden naar een methode die ervan uitgaat dat lokaal initiatief als uitgangspunt dient; en de laatste zegt iets over de verwerking en de analyse van het geheel. Hiervoor zijn verschillende methoden beschikbaar. Te noemen zijn de Lens-methode en BuitengewoonLeefbaar. Bottom-up-benaderingen die lokaal initiatief de ruimte willen geven. Ten derde is te noemen de Paled-methode, die 'op papier', na afweging met enige aanpassing de meest geschikte methode lijkt te zijn. Bepaalde aspecten uit de twee eerder genoemde methoden, en het commentaar na evaluatie (Boogaard, 2000), geven de methode nog meer 'bruikbaarheidsgehalte'. Tevens zal hierbinnen getracht worden om het besproken leefbaarheidsmodel van Hidding en Boomars als leidraad te gebruiken.

Paled-methode: de theorie

Als basis voor de onderzoeksmethodiek dienen de zes fases van de *Paled*-methode, een methode voor het maken van een dorpsplan, bedacht door M. Schouten (2000),

van de Overijsselse Vereniging voor Kleine Kernen. Paled staat voor Plan van Actuele LeefbaarheidsDoelen. Met de methode wordt samen met de inwoners een dorpsplan opgesteld waarin staat wat er moet gebeuren om het dorp leefbaar te maken of te houden. Het plan is een soort agenda waarin verwoord staat wat de bewoners op dit moment belangrijk vinden (vandaar dat het ook 'actueel' heet). De fasen van de Paled-methode staan in onderstaand schema weergegeven. Let op, dit is slechts de theorie! De uiteindelijke praktische uitwerking zal hier op eigen wijze mee omgaan.

Paled-methode	
1. Inventarisatie	Ideeën, suggesties en opmerkingen van bewoners
2. Ideevorming	Er wordt een tussenrapportage gemaakt met aandachtspunten en voorstellen voor maatregelen
3. Interactie	Actoren worden op de hoogte gesteld van de inhoud van de tussenrapportage en leveren commentaar
4. Opstellen dorpsplan	Naar aanleiding van interactie wordt het dorpsplan opgesteld
5. Presentatie aan dorpsbewoners	Dorpsplan wordt voorgelegd aan dorpsbewoners
6. Dorpsplan op de gemeentelijke beleidsagenda	Dorpsplan wordt aangeboden aan de gemeente

De nadere uitwerkmogelijkheden van de fasen zullen hier niet verder aan bod komen. Duidelijk wordt hieruit wel dat openheid en goed luisteren vereiste vaardigheden zijn van de onderzoeker en dat het oppassen is voor valkuilen (bijv. mogelijke conflictsituaties, teleurstellingen ten aanzien van de resultaten, gedwongen worden tot de 'gemiddelde' oplossingen).

Paled-methode: toegepast

De fasen van de Paled-methode vormden naar ons idee een logische leidraad voor het onderzoek en een helder voorbeeld van interactieve planvorming. De exacte invulling kan afhankelijk van de situatie (tijd, middelen, nieuwe inzichten) worden aangepast. Fase 3, waar het gaat om de interactie, is in dit onderzoek geen aparte fase. In principe zijn fase 1 t/m 3 samen te nemen als zijnde één interactieve fase. Tussenrapportage vindt niet slechts op één bepaald moment plaats, maar er zal geprobeerd worden constant met de begeleidingscommissie en indirect dan met de lokale bevolking te communiceren.

BIJLAGE 3: DE 4 SCENARIO'S

Scenario 1: Graauw en omgeving... ...als 'buitengebied' van Antwerpen

De trends en ontwikkelingen

Er zijn plannen in ontwikkeling om het Antwerpse havengebied westwaarts uit te breiden. De invloed die dit op oostelijk Zeeuws Vlaanderen kan hebben, is groot. De effecten van een mogelijke uitbreiding zijn vergelijkbaar met bepaalde (voormalig agrarische) dorpen in de Randstad, die binnen de stedelijke invloedssfeer liggen.

Een blik in 2020...

Vooraf in het gebied onder de lijn Kieldrecht – Hulst en het gebied direct ten westen van Doel is de bedrijvigheid flink toegenomen. Er zijn grootschalige, moderne industriële werken die het landschap tekenen, zoals bedrijven-terreinen, kantoren en natuurlijk ook de nodige spoor-, vaar- en autowegen. Tussen de bebouwing door is overigens ook ruimte voor openbaar groen in de vorm van parkjes, om een gezond werkklimaat te bevorderen.

Ook rond Graauw is de invloed van de verstedelijking duidelijk merkbaar. Veel agrariërs zijn weggekocht en sommigen zoeken hun heil in het buitenland. Graauw is een geliefde woonkern voor werknemers uit de stedelijke gebieden, omdat het er nog betrekkelijk rustig is. Het ligt immers net buiten het havengebied en bovendien vlak bij het land van Saeftinghe, wat nog altijd een beschermd natuurgebied is. Vanwege het gegroeide aantal inwoners en de goede economische mogelijkheden in de nabije omgeving is er goed openbaar vervoer in Graauw. Ook zijn er op korte afstand diverse winkels en openbare voorzieningen voor zowel jongeren als ouderen.

Scenario 2: Graauw en omgeving... ...op eigen kracht!

De trends en ontwikkelingen

De trend van het 'leeglopen' van dorpen kan zich doorzetten. Voorzieningen verdwijnen en veel jongeren trekken weg naar (nabijgelegen) steden of blijven 'hangen' in de studentensteden. De vraag naar nieuwe woningen voor de eigen jongeren is daardoor in de praktijk beperkt. De schaal-vergroting in de landbouw zet ook nog even door, zeker zolang specialisering en productvernieuwing achterwege blijft.

Een blik in 2020...

Er zijn enkele akkerbouwers overgebleven in Graauw en omgeving. Verschillende agrarische bedrijven zijn samen gegaan omdat een bedrijf met minder dan 150 hectare niet meer rendabel was.

De huizen in Graauw worden voor een vrij groot deel bewoond door oud-Graauwenaren die het als tweede huis bezitten en met name in de vakanties, weekenden en vrije dagen naar Graauw komen. Graauw wordt, net als in 2002, omringd door een oase van rust en ruimte, op ruime afstand van de grote stad; de ideale omstandigheden voor een goede oude dag, maar ook voor het jonge gezin. Men is gewend om naar Hulst te gaan om te winkelen, ofschoon veel artikelen via internet worden besteld en voor een schappelijke prijs thuis afgeleverd worden. Jongeren gaan met de buurtbus naar school in Hulst of andere steden. De gemeenschap is nog altijd hecht, hoewel het verenigingsleven lang niet zo druk bezet is als vroeger en het dorp vooral rust uitstraalt, als tegenhanger van het drukke stadsleven.

Scenario 3: Graauw en omgeving... ...als modern land- en tuinbouwgebied

De trends en ontwikkelingen

In de agrarische sector vindt er een verschuiving plaats naar meer en meer gespecialiseerde (tuinbouw)producten, 'op maat' geleverd waarbij continu wordt ingespeeld op de specifieke en steeds veranderende wensen van de klanten en consumenten.

Een blik in 2020...

Er is een kassengebied nabij Graauw ontwikkeld waar de modernste technieken toegepast worden. De stroom wordt voor een tamelijk groot deel geleverd door getijde- en windenergie. Tuinders elders uit Nederland die genoodzaakt waren te verkassen hebben onder meer in Oost-Zeeuws Vlaanderen nieuwe bedrijven opgezet en een aantal lokale agrariërs is ook overgestapt op tuinbouwproducten. Men richt zich met name op de Belgische, Franse en Engelse markt. Rond Zandberg zijn het in het voorjaar de bollenvelden die de aanblik sieren.

Door de toegenomen werkgelegenheid en de vraag naar woningen als gevolg daarvan is ook Graauw de laatste jaren flink uitgebreid en het aantal inwoners is flink gegroeid.

Voorzieningen zoals de school, een informatiepunt, bakker/ slager annex supermarktje hebben stand kunnen houden. Het ruime en open landschap heeft voor een deel plaats moeten maken voor onder meer kassen en waterbasins, maar is nog zeker wel terug te vinden de gebieden nabij de zeedijk, rond Paal en Emmadorp.

Scenario 4: Graauw en omgeving... ...als groene recreatieruimte

De trends en ontwikkelingen

Er zijn ideeën om de recreatiesector in Oost-Zeeuws-Vlaanderen een flinke impuls te geven. Zo is er het project 'Kloosterzande aan Zee', waarbij een kanaal zou worden gegraven naar Kloosterzande waar dan een jachthaven komt. Ook is er een Toeristisch-Recreatief Ontwikkelings Plan voor Hulst. Het omliggende buitengebied kan daarbij uiteindelijk ook een rol gaan spelen.

Een trend als reactie op verstedelijking en de drukte en stress van alledag is de toenemende behoefte aan rust en ruimte, en kleinschalige verblijfsmogelijkheden voor toeristen, in plaats van de massale bestemmingen. Anderzijds wordt er van boeren steeds meer verlangd dat zij hun taken gaan verbreden en zich naast het 'gewone' boer zijn bezig gaan houden met zaken als landschapsbeheer en recreatie.

Een blik in 2020...

Graauw en haar wijde omgeving zijn ingericht als 'groene' open ruimte met recreatiemogelijkheden voor de bewoners en stedelingen.

Er zijn verschillende soorten recreatieondernemers naar de regio gekomen en de recreatieve mogelijkheden zijn divers. In het kader van het project 'toeren langs boeren' hebben veel boeren als neventak kleinschalige campings en logies ontwikkeld, wat goed in de smaak valt bij stedelingen.

De oude kreken zijn zo veel mogelijk met elkaar verbonden en er is een vaarnetwerk gevormd voor kano's en roeiboten. Daarnaast zijn delen van voormalig agrarisch grondgebied omgevormd tot natuur/ cultuurgebied. Er is een uitgebreid fietsroutenetwerk langs de oude verdedigingslinies en over dijken en vroegere landwegen, waar nu geen auto's meer mogen komen.

Het totale areaal akkerbouwgrond is behoorlijk afgenomen, maar dit verlies wordt financieel goed gemaakt door neveninkomsten. Hier en der zijn kleine natuurcampings, want de massatoerist zoekt zijn heil nog steeds elders. Veel mensen uit Graauw doen direct of indirect wel iets in de toeristisch-recreatieve sector. Graauw zelf ademt ook de sfeer van een (boeren) vakantiedorp uit. 's Winters is het, met name buiten de weekenden om, erg rustig, maar in het voorjaar en de zomer bruist het van de fietsers en wandelaars.

BIJLAGE 4: AANBEVELINGEN BUURTBUSCOMMITTEE

Aanbevelingen

1. Buurtbuscomitees dienen het als een belangrijke taak te beschouwen het buurtbusproject zoveel mogelijk af te stemmen op behoeften en wensen van de bevolking in hun verzorgingsgebied. Deze taakstelling geldt bij de voorbereiding van een buurtbusproject, maar heeft tevens betrekking op de bereidheid voortdurend 'de vinger aan de pols te houden' en zo nodig de route en de dienstregeling bij te stellen en aan te passen aan nieuwe ontwikkelingen.
2. Het is wenselijk dat buurtbuscomitees systematisch gehoor geven aan de ervaringen van de chauffeurs in hun project. De buurtbuschauffeurs vormen namelijk een belangrijke bron van informatie over de mate waarin het project tegemoet komt aan de behoeften van de gebruikers.
3. Het is wenselijk dat voor de telling van het aantal passagiers per ritdeel een eenduidig registratiesysteem wordt toegepast, dat door de buurtbuschauffeurs op eenvoudige wijze kan worden bijgehouden. Een dergelijke registratie kan beschouwd worden als een hulpmiddel voor de continue evaluatie van het project, die op de eerste plaats door de buurtbuscomitees zelf dient te geschieden.
4. Indien nodig en gewenst moeten buurtbuscomitees voor zaken als de route van de buurtbus, de dienstregeling en de organisatie kunnen beschikken over deskundige adviezen, mede gebaseerd op ervaringen elders. Hier ligt een taak voor de streekvervoermaatschappijen en de provinciale buurtbuscoördinatoren. Een aandachtspunt voor deze coördinatoren is ook het stimuleren van de uitwisseling van ervaringen tussen de buurtbuscomitees onderling.
5. De betrokken overheidsinstanties dienen mee te werken aan een optimale afstemming van de buurtbusprojecten op de behoeften van de bevolking, door slagvaardig en flexibel te reageren op verzoeken om goedkeuring van en medewerking aan nieuwe initiatieven en veranderingen in bestaande projecten.
6. Voor een goed functioneren van de buurtbusprojecten is continuïteit en regelmaat in de route en de dienstregeling een belangrijk vereiste. De bevolking moet kunnen wennen aan de dienstverlening en weten waar ze aan toe is. De spanning tussen flexibiliteit en regelmaat kan worden verminderd door eventuele veranderingen zoveel mogelijk gelijktijdig in te voeren, op enkele vaste tijdstippen.
7. Veel aandacht verdient de voorlichting over het buurtbusproject aan de bevolking. Dit geldt niet alleen bij de start van nieuwe projecten, maar ook bij het introduceren van veranderingen in bestaande projecten. Voorlichting over de route en de dienstregeling dient niet alleen gericht te zijn op de buurtbusgebruikers, maar op de gehele bevolking van het verzorgingsgebied, waaronder zich ook potentiële gebruikers bevinden.
8. Om de inzet en de interesse van de bevolking in het buurtbusproject te bevorderen, verdient het aanbeveling tijdens de voorbereiding van een project zoveel mogelijk aan te sluiten bij bestaande kaders, zoals plaatselijke organisaties, actiegroepen en dergelijke.
9. Voor de continuïteit van de buurtbusprojecten is het van belang tijdig te anticiperen op eventueel verloop onder comitee-leden en chauffeurs. Een goede taakverdeling tussen de comitee-leden en geregelde aandacht voor het werven van vrijwilligers, eventueel op termijn, is daartoe noodzakelijk. Plaatselijke organisaties kunnen daarbij mogelijk goede diensten bewijzen.
10. De administratieve 'rompslomp' rond de buurtbusprojecten dient zoveel mogelijk beperkt te worden, mede vanwege het vrijwilligerskarakter van de buurtbusprojecten, dat een extra beroep doet op de inzet en de motivatie van de betrokkenen. Tevens dient aandacht te worden besteed aan mogelijkheden voor administratieve, technische en financiële ondersteuning van de buurtbuscomitees. Hierbij wordt onder meer gedacht aan zaken als bijvoorbeeld repro-faciliteiten, het plaatsen van halteborden en het toekennen van een voldoende budget voor diverse kosten. De aandacht, die hieraan reeds wordt gegeven, dient gelijke tred te houden met een eventuele voortgaande uitbreiding van het aantal projecten.
11. De comitee-leden en de buurtbuschauffeurs dienen geen financiële nadelen van hun vrijwilligerswerk te ondervinden. Daarom zijn afdoende regelingen nodig met betrekking tot het vergoeden van door hen gemaakte noodzakelijke of onvermijdelijke kosten.
12. Bij het afwegen van factoren ten behoeve van een beslissing over het instellen van een buurtbusproject, dient men er rekening mee te houden dat het niet alleen gaat om de bereikbaarheid van 'voorzieningen'. Het onderhouden van sociale contacten – in casu het bezoeken van familie en kennissen – blijkt namelijk een van de belangrijkste 'bestemmingen' van de buurtbusgebruikers.
13. Het is wenselijk na te gaan of binnen het systeem van de buurtbus zodanige aanpassingen of aanvullingen mogelijk zijn, dat ook aan de behoeften van jongeren verder kan worden tegemoet gekomen. Het blijkt namelijk dat er vooral onder jongeren een onvervulde behoefte bestaat aan openbaar vervoer, waarin de buurtbus niet voorziet, vooral door factoren die samenhangen met de dienstregeling.
14. Korte en frequent gereden ritten verdienen de voorkeur boven een ingewikkelde lijnvoering met veel slagen en lange tussenpozen. In bepaalde gevallen zou het daarom overweging verdienen een tweede bus in te zetten. Dit geldt bijvoorbeeld als het gaat om een groter aantal kernen, die niet in één doorlopende route met de centrum-plaats(en) kunnen worden verbonden. Ook bij bijzondere gelegenheden, zoals marktdagen, zou een tweede bus bij verschillende buurtbuscomitees welkom zijn.
15. Om de problemen die ontstaan bij het uitvallen van een bus (voor reparatie of onderhoud) te verminderen, verdient het aanbeveling een reserve-bus ter beschikking te hebben, eventueel ten behoeve van enkele naburige projecten tezamen.
16. Het verdient aanbeveling de 'sterke' en de 'zwakke' kanten in het functioneren van de buurtbus te vergelijken met die van andere kleinschalige systemen van openbaar vervoer, zoals de belbus en de bustaxi, waarmee thans ook ervaringen worden opgedaan.

Bron:

Kropman, J.A. en Peters, H.A.J.

De buurtbus: Bijdrage aan de leefbaarheid in kleine kernen, Nijmegen 1982